

Sebestyén László: Kézai Simon védelmében

Előszó

Részletek Hegedűs Lóránt
Gyászbeszédéből
Sebestyén László ravatalánál
1996. augusztus 14.-én

A Római levél 11:36 verse alapján

[...] Szeretett testvéreim! Sebestyén László testvérünknek egész élete annak a Soli Deo Gloriának: "Egyedül Istené a dicsőség" jelmondatnak élelmében foglalható össze, amely a világ-, egyház- és üdvtörténelmi jelentőségű Római levél csúcspontján számunkra most is felhangzott. A halhatatlan lángelméjű Dosztojevszkij, aki a XIX. században élt, meggyőződésem szerint, sőt egyetemes kétség nélkül a XXI. század számára mondta: Elveszett az az élet, mely egy mondatban nem foglalható össze. Nem szétsugárzódik, hanem atomizálódik és széthull igazságtöredék-darabokra. Féligazságokból egész hazugságok lesznek ekkor, s a végeredmény a mondhatatlan mélységű Ady-verssor szerint így hangzik: Minden egész eltörött.

Sebestyén László életében minden egésszé változott, éppen a Soli Deo Gloria, az "Egyedül Istené a dicsőség" bibliás csúcs jelmondata szerint,[...] Mindenekelőtt Isten dicsőségének rendjébe illeszkedik az ő életének pusztá ténye. Egyetlen-szerűsége, háromnegyed évszázados folyamatos ívelése egy olyan században, amikor minden év nemcsak kettőnek, hanem talán tíznek is számíthat, úgy felgyorsult a világtörténelemnek üteme, oly százhuszat verő szívvel tudja csak átélni, eseményeit követni, felelősen tenni, és szenvednivalóit az igaz embernek a szíve, amilyen Sebestyén Lászlóé is volt. Ő ebben az értelemben az 1921-től 1996-ig ívelő életével megérte a második világháborút, forradalmaknak a diktatúráit és a diktatú-

rából szabadító forradalom csodáját, újabb puha diktatúrát, annak mondhatatlan kétségeivel, szenvedéseivel, hátra tételeivel, állandóan újuló újrakezdéseivel, és így halhat meg Jób példája szerint, abban az értelemben "betelve az élettel", hogy eleve elrendelt hivatását, az életben, a halálban, az akciókban és passiókban, az adottságok ban és a csodákban teljesítette. Való igaz.

Nézzük, milyen csoda az, hogy élete hordozója volt csempédényben is az egyetlenszerűség kincsének, a Sebestyén László-i személyiségnek. Egyszerre az éllelem, az érzelem és akarat, olyan csodálatok iniciatíváit, mondhatatlan tehetségkincstárát és örökkévalóságra irányultságát mondhatja magának, mely valóban páratlan a XX. század dekadenciájának és destrukciónak rettentő világában. Az, hogy elevenen computer, eleven telefonkönyv, eleven lexikon, sokakban manapság, akik csak ötletszerű gondolatokat szeretnek mindig villantani, és azokat az örökkévalóság kijelentéseinek tüntetni fel, sokszor lenézést von csak maga után. Pedig az igazi emlékezet előfeltétele annak, hogy az igazi fantázia és kezdeményezőkétség ne légüres térben munkálkodjék, ne önmagát megelőző koroknak puszkaporait fedezze fel még egyszer, hanem tudatában legyen lényegileg mindannak, amit előtte felhalmozott az emberi tudás, civilizáció, kultúra, és ennek az emlékezetben állandóan magával hordott könyvtárnyi ismeretnek és információözönnök birtokában a tények köszikla fundamentumáról repüljön fel, m int a sas, a fantáziák magasságába, új akarati kezdeményező erőkkal. És őbenne mindez az intellektuális készség nem jelentett soha kísértést, amire pedig az apostol is figyelmeztet bennünket a Korinthusi levélben, hogy: "az ismeret felfuvalkodottá tesz", hanem ennek az egyenes folytatása volt rá jellemző: "a szeretet pedig épít."

Mindenkit megértett. Társadalmi állásra, hozzá való közeledésre, emberi különbségekre való tekintet nélkül az egyetlen kivételt csak az jelenthette, hogy ha valaki jobban rászolgált és jobban rá volt szorulva a segítségre a többségnél, ahhoz mélyebb érzellemmel, szeretettel és felelősséggel hajolt alá, mint bárki máséhoz. A legendáris Sebestyén László-i segítőkészség valóban mint hófehér angyal járja be a mi kép-

zeletvilágunkat, ismerőseinek körét. Őhózzá nem lehetett úgy fordulni, hogyha segíthetett, akkor ne segített volna. És ez a János első levele IV. fejezetének tizenkilencedik versében olvasható ige megtestesülését jelentette Sebestyén Lászlóban: "Fiacskáim, ne szóval szeressünk, se nyelvvel, hanem cselekedettel és valósággal."

Az ő lelkét a változó érzelmek, abszolút emlékezeti és fantáziás ismereti alapok mindig eljuttatták a döntésekhez. Ő csakugyan az az ember volt, aki tudta: aki nem dönt, azt le-döntik, de aki dönt, az dönthetetlen lesz, s ezért ahol akarati döntéseket kellett hoznia, nagy ismeretének precizitások és panorámás látásmódja mindig meghozta, és nem cselekedett a bizonytalanság kódében égve tétován, hanem mindig bátran vállalva a kihívásokat a jövő kockázatával együtt, [...]

Ha ebben az értelemben látjuk, nemcsak életét, hanem egész habitusát, beállítottságát, tehetségét, mi is tehetünk-e, mást, mint dicsőséget adunk, az élet, a talentumok osztogatásában kegyelmes Istenének, és áldjuk az Ő nevét. Ezen túl megképzik előttünk Sebestyén László aktív élete, mely ilyen habitusból egyedül származhatott. Amikor 1939-ben, tehát alig tizennyolc évesen csatlakozik a Soli Deo Gloria egyesülethez, innen szárnyal fel, mint sas a kőszikla-fundamentumról, jövőbelátó égi magasságok felé. Tagja lesz a Kabai Márton Körnek. Tudja, hogy ez abban az időben széllel szembefordulást jelent, de az igazság érdekében teszi meg ezt. Akkor, amikor milliók nyomorognak, amikor a háborúknak a rettenete az emberek életének a százazreit követeli és viszi alá a halálba, történelmet formál az ő társaival akkor, amikor az I 942-es öszszejeövetelt megszervezi a Soli Deo Gloria egyesületben, és ennek legszebb és legcsodálatosabb gyümölcse az 1943-as Szárszó Konferencia. Az ottani Karácsony Sándor-i és Németh László-i beszédek Sebestyén Lászlónak is köszönhetjük, hiszen enélkül nincs '43as Szárszó és Szárszónak mindvégig, mindmáig, hiszem, a jövőben is élő és bennünket el nem hagyó szelleme. Hiszen Igéből és Szentlélekből származó szellem az történelmi hitelességgel, egyháztörténeti szívverései, és olyan üdvtörténeti koronával, amelyet a Jelenések könyvé-

ben így ír az Úr az övéinek: Légy hű mindhalálig és Néked adom az életnek koronáját.

A világháború és annak bukása a mi számunkra mindenképpen bukás lett volna akár így, akár úgy végződik. ez a mi eleve elrendelt végzetünk, amelyből Isten-perspektívás szabadság egyedül bomolhat ki, véget vet ennek a korszaknak. A diktatúra eljövetele megszünteti a Soli Deo Gloria egyesületet is, és a csendes életfolytatás vár csupán az olyan igazsívüekre, amilyen ő is volt. És anélkül, hogy akkor a számomra, de talán számára is legnagyobb pillanatban én tudtam volna az Ő nevét, vagy ő az enyémet, ott láttam meg, és most is ott képzik meg előttem. Kálvin téri segédlelkészként vonulok végig a Múzeum körúton 1956. október 25-én az Astoria előtt. Orosz tankokat látok, amelyek nem tüzelnek, hanem az egyikén valaki áll, és hirdeti az igazság igéjét. Indulnak a tankok, szállunk fel rá. Én csak azt tudom, jobbról egy melós, balról egy diák ölel, egyik sem tudja, hogy az a Kálvin téri kispap, és aki szónokolt, a legelső tankon van. Négy tank indul végig a Kiskörúton, hogy menjünk a Parlament elé, amíg az akkori Rudas Lászlónak nevezett utca sarkán meg nem soroznak bennünket, és tíz centivel a tankok előtt zúgnak el a gyilkos golyók mellettünk. Nem ijedünk meg, megyünk tovább, mikor óriási sortűz-sorozatot hallok, és rohannak a Parlament felől a Kálmán Imre utcába menekülők. Százával holttestek a Parlament előtt a véres csütörtökön. Ez az én első közös és legközvetlenebb élményem Sebestyén Lászlóval a véres történelemnek a barikádján, amely azonban a mindenható Isten dicsőségébe torkollik a legnagyobb magyar lángelmének, a nagyszalontai parasztfiúból lett költőóriásnak, Arany Jánosnak szavai szerint, akiben Rembrandt és Beethoven lánglelke ölelkezik, mint két összefolyó és egymást villámlással termékenyítő fellelő: (Ó, halljuk, ó, látjuk ezt a sorsot, amely az ő sorsa is!)

*Támadni kell mindig nagyobb körökben
életnek ott, hol a mártírtetem
magát kiforrja csöndes földi rögben!
Légy hű s Bizzál jövődbe', nemzetem!*

Ezután - ugyan adminisztrációs hiba folytán, amely az Úristen tévedhetetlenségéből származó emberi tévedés gondviselése az Ő dicsőségére – elkerülheti a börtönt, de nem kerülheti el a Bibó- és a Déry-perben a terhes meghallgatásokat, a Püski- és a Zimányi-perben a tanúként való kihallgatásokat, az állandó zaklatást, a besúgóknak és a provokátoroknak a hozzá járását, amelyben az igaz napról napra csak gyötörheti a maga saját lelkét. Újságkihordó és mindennapi munkás, majd amikor enyhül a diktatúra, lehetséges mezőgazdasági lapot is szerkeszteni, Rádió munkatársának is lennie, de mindig mindezt az igazságért teszi.

A Nemzeti Parasztpárt az a második világháború utáni politikai képződmény, amelyben a Veres Péter szerinti egyetlen igazán magyar történelmi osztálynak a keretén belül kíván pártpolitikailag országot építeni, szellemet őrizni, jövőt formálni, és ezt akarja a diktatúra végleges összeomlása és bukása után, minden visszatérési kísérlet ellenére a magyar szellemi védegyeletnek A Veres Péter Társaságnak megalapítójaként és tagjaként is ezeket az akciókat végzi, amíg 91-ben a politikai élettől vissza nem vonult, de tevékenysége mindig a legőszintébb, intellektuális becsületességgel végrehajtott, az egész ország, nép és nemzet s jövődő oltárán bemutatott áldozatnak a jegyében áll [...].

Övé az akció és Övé a passió. Ez az igazak élete. Szenvedéseit nyilván mondhatatlanul tetőzi egy olyan temetés, amelyben baleset után kell búcsút venni az ő drága leányától, és mindig újra és újra csak arra lehet gondolnia, eggyel kevesebb lett földi társainak száma, de eggyel több mennyei reménységeink ragyogó csillaga. Lehet-e ebben az órában nekünk is más vigasztalásunk? Egy drága étellel kevesebb földi társaink száma. Ó, de nagyon fog hiányozni, ó, de nagyon kevés van belőle! [...] De csillagként fénylik ő Krisztusért az örökkévalóságban.

Így Sebestyén László hetvenöt éves élete, mondhatatlan tehetségeinek sora, igaz embersége, de cselekvéseink és szenvedéseink mind betagolódnak az egyetemes és személyes iste-

ni dicsőség dinamikus koordináta-rendszerébe, és megvallatják velünk hitünket: örökké él az, aki Lélektől született. [...]

Legyen áldott Sebestyén László emlékezete, [...] akitől búcsúzunk, aki míg átment miközöttünk, emberségbe vetett megrendült hitünk mindig megújult. Amikor embertelenségnek és halálnak kötelei vettek körül bennünket, az ő élete mindig hitelességforrás, bizodalomforrás és életforrás is volt számunkra [...]. Hálát adunk minden tetteért, amellyel azt a közösséget szolgálta, amelybe született. Övéit, népét, nemzetét, sokszor megnyomorított kicsi országunkat, múltba visszataposni akart közösségéből, hogy csináljon jövőő nemzedékeket, jövőő győzelmes életet. Hálát adunk, ahogyan hátrátételeit elszenvetde, ahogyan csapásaiból próbákat kristályosított ki, ahogy a próbákat ki nem bírva nem engedte soha csapássá változni át, és hálát adunk azért, hogy ily módon emberségét mindig gyakorolhatta az embertelenségben, [...] az értünk Krisztusban emberré levő Isten ajándékaként.

Ámen.

KÉZAI SIMON VÉDELMEBEN

Vitairat

*Dr. Mády Zoltán tanáromnak.
aki az igazság és a valóság tiszteletére nevelt.*

„Ezen munka csak kévékbe kötözése a böngészett kalászoknak.”
(Ipolyi Arnold)

Népünk eredetét kereső-kutató, perlekedő hangra szorult írást kap kezébe az olvasó.

Kiváló előzménye: a magyar történelmiírás új eredményeit egy idei nemzetközi történész-kongresszuson képviselő hazai tanulmány. Szerzője a magyar régmúlt egyik legbecsesebbnek bizonyult krónikáját, Kézai Simon Gesta Hungarorumát fantasztikus koholmányának, Kézait magát félművelt fantasztának nevezi.

Még ha igaza volna is, meglepően súlyosak, e kifelé is szánt jelzői. Engem mindenestre felzaklattak, s előbb kételkedésre, majd végül is arra indítottak, hogy a szerző e véleményének helytállóságát ellenőrizzem. Amit vizsgálódásom során tapasztaltam, azt szedi szerbe-számba ez a kis írás.

Tartozom megmondani, hogy kidolgozottságában saját igényemet sem elégíti ki munkám. Mégis be kellett érnem hamari és valójában hevenyészett összeállításával, mert elébe igyekeztem vágni – legalább időben – a vitára készítő tanulmány külföldi szereplésének.

Nélkülségi például írásom az önálló forráskutatást és elemzést. Ezen a hiányosságán az én szememben még az sem enyhíthet kellően, hogy az ellenbizonyítékul citált - nagyrészt kézikönyv számba menő magyar anyagban fellelhető - kiváló kutatói vélemények a megbízható forráselemzést már alapjukban hordozzák. Mivel pedig csak megerősödött bennem a történelmunka iránti tisztelet, azért mégis szívesebben építettem volna a saját kutatásom bizonyítékai ra. A különb biztonságérzet miatt, ez még hasznos is lett volna, jöllehet eleve sem vállalkoztam többre, mint az-eddig napvilágot látott, főként magyar véleményeknek a szembesítésére.

Hogy az általam idézett forráshelyeket nem lapszám szerint adtam meg, ez kétségtelenül érinti munkám- szerényen szólva is - tudományos értékét, s ha nem is elfogadható mentesség, de oka az a puszta tény, hogy anyaggyűjtésem kezdetén még csupáncsak vitacikkre gondoltam, s emiatt hagytam el alapszámos hivatkozásokat; utólagos visszakeresésük viszont -

időbeli lehetetlenülésből is – már elvégezhetetlen feladattá vált.

A történelmi események és adatok olykor iskolás szintű közlése miatt eleve számolnom kellett a szakemberek várható "ásításával" is.

Mégis, mivel ennek az anyagnak a nagy része vagy nem lelhető fel a hazai tankönyvekben, vagy magyarázatuk szembeszökően eltérő, inkább – és elsősorban – a magyar olvasók tájékoztatására kellett tekintettel lennem.

A fejezetek élére tett - alán szokatlanul is ható - sok idézetnek szintén ez a tájékoztató hevület a magyarázata. De csak részben ez, mert velük még az a határozott céлом is volt, hogy a kapcsolódó résztéma vitaanyagának leginkább kiélezett pontjaira általuk, mintegy sűrítetten felhívhassam a figyelmet. Sőt, hogy ezekkel az idézetekkel az olvasót szinte még fel is készítve a fejezetben várható polémiára, eleve gondolkodásra készítsem. Az idézetek tehát nem öncélú, széplelkes díszítmények, hanem az anyagnak uralkodóan szerves részei. Fontos rendeltetésük a hazai magyar őstörténeti felfogások rendkívüli ellentétességének kifejező és kiemelt tükröztetése.

Írásom vitairat!

Műfaji törvényeinek a szellemében sem kerülhettem el benne a szókimondón cáfoló, sőt olykor a csípős hangot sem, minden olyan esetben, amikor a kíméletlenül megtámadott, valósággal hitelvesztetté tett, és a válaszadásra már képtelen Kézai Simon védelmében, de a nemzeti történetírás sok évszázados hagyományainak a szolgálatában is, erre reakényszerültem.

"A még teljesen ki nem irtott hun tudat"

„Attila kevés esztendeig világ egyik végéről a másikig győzelmesen jára. sok nemzeteket elronta, magának s nemzetének Pannóniában királyságot épít, aki mai napig is vagyon.

(Zrínyi Miklós: Mátyás király életéről)

*Ó, más magyar kar mennyköve villogott
Attila véres harcai közt, midőn
A félvilággal szembezállott
Nemzeteket tapadó haragja*

(Berzsenyi Dániel: A magyarokhoz)

*Általad nyert szép hazát
Bendeguznak vére:*

(Kölcsey Ferenc: Himnusz)

„... a hun nevet, amely a bizánci történeti irodalomban egészen a XV. századig él, mindig csak olyan népekre alkalmazzák, amelyekről más források és bizonyítékok alapján tudjuk, hogy a hun-török népek ethnikai vagy politikai közösségébe tartoztak.”

(Moravcsik Gyula: A magyar történet bizánci forrásai. Bp. 1914.)

„Újabbkori tudósaink egy része szerint a magyarságnak semmi köze sincs a hunokhoz. a hun-magyar rokonság gondolata tudós kitalálás. A kérdés még, legújabbban sem jutott nyugvópontra. Még tudós körökben is megvan a szakadás: az egyik része tudni sem akar a hun-magyar kapcsolatáról, a másik ragaszkodik hozzá”

(Németh Gyula: Attila és hunjai, Bp. 1940.)

„A magyar honfoglalás nagy adatait - annak két szakaszát. az avarok népi összetételét - a legutóbbi évtizedek tárták elénk tüzetes vizsgálatra Árpád törzsének feltételezett hun rokonsági fonala komoly állításként a két háború közt hangzott el, mindmáig komoly cáfolat tudós fényderítés nélkül. E terület hangneme változatlanul mégis a fölényé, a lefitymálása...”

(Illyés Gyula: Gyors jegyzetek, Tiszatáj. 1974. 8.)

A magyar őstörténetírás százados időkre meg-megszakadó fonalú tudomány. Aligha túlzás azt állítani, hogy pusztá felvázolása is a mindig újrakezdések nagy buzgalmű kísérleteinek számított.

Az eltérő forrásadatok, a más népek íróinak gyakran tendenciózus megítélései, a saját, régmúltban írott anyagaink szűkössége, avagy éppen a hiánya, de meg krónikáink hazai magyarázatainak, értelmezéseinek akár a szembenállásig való ellentétessége miatt is, az eligazodás bizony önmagában sem könnyű feladat.

Még a már történelmileg jól belátható Árpád-korra nézve is csak ott tartunk például ma még, hogy a már bizonyosság erejével ható adatok birtokában sem döntöttünk egyértelműen olyan alapvető dolgokban, mint a nyelv- és néprokonság, vagy éppen azonosság. Egymást kizáró igenek és nemek között kényszerülünk ezért választani, ha döntés elé kerülünk. Azonos és nem azonos megítélésében ugyanis végezetül nem lehetséges két igazság, legfeljebb az a kiút, hogy legalább hasonló, vagy ilyen is és olyan is.

A téma tudománytörténeti ismeretében az látszik célszerűnek, ha a tárgyának bizonyuló adatok fényében a különböző történelmi, politikai, vallási korszakokhoz tapadó és világnézetes fogantatású szemléleti torzításokat leválasztjuk, s a mögöttük legtöbbször rejtve maradt tényanyagot, így a magyar honfoglalás és az azt megelőző őstörténeti jellegű korszakok lehetséges valóságát és mibenlétét felszínre segítjük.

Az ilyen munka véleményegyezősége való törekvés is egyben. Ilyenként erkölcsi igényt is támaszthat minden olyan szándékkal szemben, amely továbbra is a tarthatatlanul ellentétes valamely egyik irányzat képviselésében kíván megmaradni, avagy éppen úgy hajszolja túl és tünteti fel véglegesnek képviselt irányzatát, hogy közben nincs még tekintettel sem a másokra.

Különösen érvényesnek kell éreznünk ezt a követelményt az olyan történeti munkákkal szemben, amelyeknek egyenes szándéka a külföld tájékoztatása. Függetlenül az íratlan és írott szabálytól, hogy a tudós igaza nem az ellenvélemény elhall-

gatásában, de megcáfolásában és meghaladásában válik bizonyítottá, őstörténeti, néptörténeti munkában még az a felelősség is nehezedik bármely nép hazai kutatójára, hogy voltaképpen valamiféle történelmi eredetokmányt állít ki népéről ...

A külföldi történész ugyanis az ilyen népi, nemzeti "magánügyben felmentve érezheti magát a polemizálástól, de még az önálló kutatástól is elvégre ők mondják, maguk, az illető nép tudósai, amit állítanak; legfeljebb saját kutatásának egy mellékágánál, valamely hiányzó vagy ellentétes részletismeret mozaikjánál botolhat bele a szerinte nem helytálló véleménybe, s kényszerülhet utánajárni. Egészében azonban minden ország történelméből az illető hazai kutatók eredményeit tartja elégségesnek a saját ismeretrendszerébe való beillesztésre:

A hazai történelem feltárása és megírása tehát emiatt IS elsősorban minden ország saját belső közügye, és semmiképpen sem egy-egy történészének a magánpassziója.

Ez nem jelenti a történész kezének megkötését, a tévedéshez IS, az újat mondáshoz is megvan emellett az elemi joga.*

A hazai történelem alapvető, nagy dolgaiban azonban a közösség tudós szolgája lehet csupán. Mert gyanút is kelt, még állításainak hitelességével szemben is, ha munkájában sem népének egyetemes történelmi érdeke sem a feladat megkívánta higgadt tudósi hangnem vagy a népe történelméről írás tisztessége nem érződik az elvárható mértékben.

E hangosan gondolkodásnak is felfogható töprengésemet egy Szűcs Jenő nevű történészünk Kézai-tanulmánya (1) váltotta ki belőlem,

Magam elé kellett képzelnem azt a tengeren túli történetkongresszust, amelyre írása kimegy, éppenséggel ott előadásként is elhangzik.,

El kellett gondolkozznom azon, hogy a külföldi történészek nagy része azt bizonyosan nem tudja, Szűcs Jenő tanulmányából meg éppen utalásszerűen sem szerezhet róla tudomást, hogy a hun-magyar kapcsolatnak – amelyről e szerző tanulmánya főként szól – igen nagy a vita –, irodalma nálunk, s e vita végére még senki sem tette le a megnyugtató pontot. Azt ugyanis nem tekinthetjük a vita eldöntésének: ha – mint körünkben – ugyanazon történésznemzedéken belül, éppenséggel

katedra-szomszédságban lévő szakemberek, úgyszólván egymásnak adva a szót, s egymásra hivatkozva eldöntött kérdésekről beszélnek:

Arról még kevésbé tudhatnak a külföldiek, hogy a szerző a mai hazai történetírásban nem őstörténész, hanem a közép-kor kutatója. az utóbbi ként egy nálunk, a 60-as évek eleje óta kibontakozó, a korszerű nemzetfelfogás kialakításán buzgólkodó iskola egyik képviselője. Ilyenként a mai történészek egyike-másika által vallott magyar eredetteóriát ő úgyszólván készen átveszi és a maga eszmetörténeti szemléletével legfeljebb színezi. E tanulmányában pedig ezt az eredetteóriát egyáltalán nem tetsző elvi harsánysággal és a külföldnek finomkodó tudományoskodással "igen olcsón" bocsátja áruba.

A készen kapottságra utal a műhelytanulmány jegyzete:

„Hogy az első »könyv« vagy »krónika«, a huntörténet, egészében konstrukció, tehát még alapelemeiben sem nyúlik vissza valóságos ősi történeti hagyományra, az irodalomban évtizedek óta eldöntöttek tekintethető. (Erre nézve összefoglalóan Györffy György: Krónikáink és a magyar őstörténet. Bp. 1948.)”

A lényegi hozzászólás előtt látnunk kell Szűcs Jenő eszmetörténeti szemléletét. Erről én – a mi napjaink gondjait illeti - végső soron csak jót mondhatok. A Kézairól szóló írását követően megjelent Nemzet és történelem (2) című gyűjteményes tanulmánykötete kellemes meglepetés volt számomra. Jól felkészült, felelős, lelkiismeretes ember keresi benne az egymás történelmi szomszédságában élő közép-európai népek különféle és különböző történelmeiben a kapcsolódásra és egyetértésre alkalmas, vagy azzá tehető pontokat. Az ellentétes nacionalizmusok, s általában a nacionalizmus politikai zavarainak legfőbb hatékony gyógymódját a környezeti viszonyok megjavításában látja, s a politikai gyakorlat segítőtársaként a történetírást kínálja fel kiegészítő gyógymódu. Szemlátomást immáron személyesen vállalt programként. Rokonszenves törekvése: a frontvonalas, szubjektivistá történelemírást tudománnyá kívánja tenni, ennek legfőbb feltétele a "közös nevezők", az egységes fogalmi rendszer megteremtése által.

Az ilyen elhatározás természetesen akkor példaszerű, erkölcsi hitelű, ha meghirdetője a maga háza táján kezdi el a rendtevést. Mindezt a szemléletbeli torzulások és meglevő érzelmi görcsök feloldási szándékával Szűcs míveli is. Hangütéséből és jelzőiből látszik, nem ismeretlen számára Bibó Istvánnak e tárgyban írott úttörő munkája, *A kelet-európai kisárlamok nyomorúsága* című írása, bár hivatkozásaiban – amelyek különben igen gazdag anyagúak, – nem utal rá.

Etikus és közéleti bátorságú, ahogy kijelenti: a tudomány nem ismer kényes kérdéseket. – A természettudományok ezen valóban ezen valóban rég túl vannak. – A nemzetünkkel és a szomszédokkal kapcsolatos históriamagyarázatok úgynevezett kényesként kezelt kérdéseinek, feloldására irányuló törekvéseiben eszmetársának érezhet Szűcs Jenő. E munka vállalása szerintem is korszerű és időszerű lett. Feltétlenül pozitív program. Hogyanján persze sok múlik.

Áttérve most már a Kézai-tanulmányra, s vele összefüggésben az úgynevezett magyar őstörténetre, e téren sajnos már szükségtelenül homályt támasztónak s emiatt időszerűtlennek, korszerűtlennek. Is érzem Szűcs Jenő munkásságát. Mítosztalanítás buzgalmában hidrafejekként nőnek ki tolla alól új mítoszok. S milyenek? Lényegük szerint nem is újak, már feltalálta és ki is cifrázta őket a XVIII-XIX. századi nyugat-európai történettudomány. A bennünket főként illető és sújtó részletekben pedig, rendszerint szabadságharcaink (Rákóczi, Kossuth) leveretése után, a velünk szemben ellenséges Habsburgbarát történészek munkássága.

A szerző szemléletét már kiindulásában helytelennek velem. Lássuk, miért?

A XIII század végén gondol reá bukkanni ún. torzult történelmi és "nemzettudatunk előzményeire, Innen is kiindulva akarja tehát az ő görcsfeloldó, tudattisztító munkáját megkezdni. Felismerni véli, hogy a középkori nemzeti öntudat a modern nacionalizmus bázisa. Tényei.

„a nemzetiség, a politikai lojalitás és a politikai közösség kategóriája bizonyos értelemben már a XIII-XIV. században Európa-szerte fuzionált egy társa-

dalmi csoport társadalmi-politikai öntudatában és emóciójában."

E nemzeti öntudat – nemesi osztálytudat – eszmei magvetőjét, *"találékony ideológusát"* pedig Kézaiiban látja nálunk. Tudós Jegyzőnk e vétkéért a tanulmányban százalmas vádlottá válik, s Immáron egy nemzetközi gyülekezetre el is idézve, a nacionalizmusban fogant eredendő bűnünkben, XIII. századi koronatanúként, de egy XX. századi történész-ügyész érveivel, önmagát s benne mai magunkat is ostorozza.

A szerző egyik legfőbb kifogása a mai hamis nemzetudatúakkal szemben, hogy a magyar középkor megítélésében XX. századi szemléletüket vetítik vissza. Ezt az anakronisztikus szemléletet viszont maga éppen nem kerüli el.

Nézzük csak: az ún. *"területi-politikai integritás érzelmi indokainak"* felsorolásában ilyen meghökkentő gondolatot találunk: *"A még teljesen ki nem irtott hun-tudat"* Majd meglátjuk, miért akarja kiirtani, de miért program az, hogy ki kell irtani? Propagandista akarja ezt vagy történész?

Vagy, ami az előbbivel – gondolatai áramlásában – összezseng: *"A történelemnek nem szuverén kerete a nemzeti társadalom."* Elvileg ez a különféle történelmi fejlődési utak tükrében általában igaz*. De egy ilyen, a mai teoretikusban kívánatos vagy lehetséges, jövőt is vizionáló alapelvek érdekében végigtapogatni múltunk közösségi tudattartalmait olyan szándékkal, hogy mintegy történész-sebészként visszamenőleg is hatástalanítsuk az elképzeléseink szerint nem tetsző, a mára károsnak látszható elemeket, ez nemcsak anakronisztikus igény, de hagyománytalanító hebehurgyaság is.

Aztán:

„Mindenekelőtt a nemzeti történetiszemlélet régi modelljeivel való szakítással kellene kezdeni az analízist nemzet és historikum viszonylatában."

Ez a mondat elvileg ugyancsak elfogadható volna, ha valószínű és mai tudatbeli zűrzavarok megszüntetésének a programformulája; ha viszont ez a törekvés, ez az eleve álláspont sugallta volna Szűcs Jenőnek azt, hogy a Kézai Gestáját egy nemzetközi szakforum számára *„fantasztikus koholmány"*-nak merészelje nevezni, bizony felvetődik a kérdés: érdemes-e

ily szükségtelenül nagy árat fizetni nemzettudat-formálónak vélt munkásságáért.

Nagyon jól tudom, hogy a hunhagyomány és származástudat elvetése napjainkban Györffy György munkásságához fűződik. E nagy tárgyi tudású, kétségen kívül jelentékeny tudós azonban szükségesnek tartotta, krónikáinkat elemző könyve bevezetőjében kijelenteni:

„az elért eredmények természetesen feltevésszerűek”

Hát, ami azt illeti, eléggé öklös, körmös bizonyosság lett a feltevésekből, s bár sohasem tudom meg, milyen szájjal követhette nyomon Szűcs tanulmányában Györffy György a Kézai mester tervezett amerikai követjárásának e betűtövises útjait, azt megkockáztathatom, hogy ha valamely elmélet, feltevés a célszerűsítői és aprópénzre váltói kezén így megmutathatja nemzeti történetírásunkra lesújtó ítéletű fonákját, azzal illik, de éppen kötelesség is szembenézni.

A Szűcs-tanulmány négy fejezetre tagolódik:

A feltételek: Európa strukturális egysége.

A történelem új szemléleti alapkerete: a "nemzet";

A politikai teória új centrális eleme: a communitas;

A középkori szellem elváló útjai.

Az Európa strukturális egysége fejezet a legkevésbé kidolgozott rész, pedig itt módja lett volna a szerzőnek újat alkotni. Lényegében bevezető lett, szemlátomást csak megfejtette vele – feltehetően belépőként a San Franciscó-i témakeretbe – a hazai történész-programjába vágó és eredetileg is nyilván csak hazai belső használatra írott Kézai-tanulmányt.

Nem akarok a kákán is csomót keresni, de nekem nem tetszenek a sűrűn és igen lényeges megjelölésként használt szinkron- és aszinkron fogalmak. Egyrészt, mert mint meghonosított idegen szavaink, általában olyan hangulati tartalmúak is, amelyek az e kifejezéseket eredetileg kialakított nyelvben – még ha azok görög szavakból készültek is – ismeretlenek, s esetleg külszói hangulati elemekkel színeződve szintén több- vagy más értelművé is válhatnak.

Nemtetszésemben talán még annak is része lehet, hogy e szinkronteóriája bizonyító példajaként, amolyan mechanikusan

és tünnyán telítődő szellemi szivacsnak láttat bennünket a szerző. Egyebek sem vagyunk, csak felvevők. Ilyenszerű kép azonban nem formálható akkori korszakunkról sem, ha mégis, ennek oka a teória gondolati szegénysége, merevsége és erőszakolt alkalmazása.

Arról a kézenfekvő felismerésről pedig már most szólnom kell: ha a Kézai-mű valóban fantasztikus koholmány volna, hun- és vezérkorinak állított, de igazában nyugati eredetű közjogi formák és jogi tények szándékosan elhallgatott, tudatos idecsempészése miatt – s Szűcs pőrén szólva, ezt állítja –, akkor e mű éppen nem lehet bizonyító példa Európa akkori két telének szellemi közeledésére és hasonulására. A szándékos csalás és hamisítás csak fércművet szülhet, korszakokat ihlető és kifejező szellemiséggé, hovatovább ideológiává, egységesülést szolgáló kultúrává nem válhat

A szerző e jelzői által azt kívánja érzékeltetni, hogy például a később kereszténnyé váló és társadalmi tartalmaikban is hasonló középeurópai országok – az új barbárok népei – mikorra, vagy mikortól öltik azt a mindenféle társadalmi, politikai, művelődésbeli, hitbeli arculatot, amikortól már a kibontakozó Európa felismerhető strukturális egységébe tartozandónak tekinthetők, illetve hogy még mindig nem oly európaiak, mint az ún. nyugati népek (aszinkronban vannak).

Még megjegyzésként se menjünk most bele abba, hogy a XIII. században a németek körében még javában térítgettek, vagy hogy az antik területeken kívül nyugaton is akkor voltak az első városalapítások, amikor nálunk, a honfoglalás idején. Ám azt vessük közbe, hogy a népek, sokszor véres történelme korántsem valamiféle eszmetörténeti panoptikum, amelynek fórumán egy immanens világterv szerint hol előbb, hol megkésve jelennek meg az egyes népek, s ehhez képest aztán értékítéletszerűen "*szinkronban*" vagy "*aszinkronban*" levőnek tekinthetők ahhoz az egységhez, struktúrához képest, amelybe így egy külső szemlélő szerint tartozni látszanak. Ezzel szemben sokkal inkább annak a valóságos, életteli képnek vagyunk a tanúi, hogy a népek, ha már lettek, továbbra is, és mindéjig lenni akarnak, kialakult, megismert önmagukhoz képest és korábban kitöltött terük arányaiban.

Az eszmetörténeti magaslát, úgy látszik, általában sincs hasznára a szerzőnek, ha a valóságos történelmet magyarázza (3) a kossuthi szabadságharc sikertelenségét például abban látja, hogy

„még a magyar jobbágyság tömegét sem avatta a modern nemzet szerves és egyenrangú részévé”.

Azt hiszem, példátlan esetnek kell tekintenünk ezt az igaztalanul számonkérő hangot egy már léte szinte első óráiban fegyveresen megtámadott, de nagy szándékairól már a kezdetektől tettekkel bizonyosságot tevő, a kora forradalmi szintjén álló rendszerrel szemben.

Az ilyen ítélkezés, amellet, hogy történetietlen és ismét csak anakronisztikus, konkrété még azt a hamis látszatot is keltheti, mintha az itt érdekeltté vált két európai nagyhatalom hadseregére csak úgy körülötte volna a magyar történelmi tribünt, s aggódva figyelte volna, mily sikerrel birkóznak meg a szerző szerint esedékes európai szinkroneszmék a megátalkodott hazai maradiság szellemeivel.

A jogalkotás történetiségében reálisan gondolkodó mai jogtudósainknak egészen más a feudális kötöttségeket megszüntetni akaró 48-as törvényhozásról a véleménye (4).

A nem egészen három hetes törvényhozáson

„kimondták a közteherviselést (1848:8. tc.), megszüntették az úrbéri szolgáltatásokat, s az úrbéri földeket átadták az azokat addig is művelő jobbágyok tulajdonába (1848:9. tc.), az úrbériség felszámolásával biztosították a parasztság legelő- és erdő használatát (1848: I O. tc.), megszüntették az úriszéket (1848:11; tc.), eltörölték a papi tizedet (.J848:..13.1c.), s a mezőgazdasági hitet és a fejlődés gátját jelentő ősiséget. (1848: 15.tc.)...”

Készen volt a nem úrbéres jellegű hűbéri maradványok megszüntetésének törvény javaslata is, de az országgyűlési elfogadtatására már nem kerülhetett sor.

A kamarilla fegyveres támadására szabadságharcba kényszerített fiatal állam hadművelési gondjai szorították hátterbe átmenetileg a törvényhozás és alkotmányfejlesztés további demokratizáló munkáját. A korszak törvényei azonban

„töretlenül a polgári állam teljes felépítése irányába mutatnak”.

Sajnos arra ugyancsak kényszerülünk felhívni a figyelmet, hogy a sommásan kicsinyített és még csak meg sem említett e "csekély" vívmányokért – ne feledjük, ezek szervesen együtt születtek a független felelős kormányzattal – meg is kellett ám halni a csatatéren, a harcban megmaradt vezetőknek kötél járt értük, a fogságba került harcosoknak pedig sok száz kilométeres gyalogmenetben kikényszerített. évtizede: büntető szolgálat a gyűlölt Habsburg-birodalomnak a hazától távoli pontjain. – A kritikai szemlélet nem lehet soha azonos a nyegle fölénykedéssel. ...

Ami már most a témánkba szorosabban vág, az ún. szinkronba kerülés általában jelezheti egyrészt az egységesülési folyamat sikerét, de másrészt sorvadást, zuhanást avagy éppen megsemmisülést is jelenthet egy-egy ún. szinkronizálódó nép számára. Nem nehéz például felismerni, hogy a XIII. század végén azért kezdünk – többek között – európaibbak lenni – ahogyan ezt Szűcs Jenő láttatja –, mert a tatár hadjárat eltörte a nyugattal szemben is korábban még erőteljesebben érvényesülő, addig szuverén államiságunk gerincét, emiatt Jobban ráutalódtunk nyugati szomszédainkra.

Ha jól belegondol az ember, e szinkron-teória nem is vezethetett más következtetésekre, minthogy őstörténetünket, hun kapcsolatunkat, még a hunokról való elemi elképzeléseinket is egyedül a nyugaton szedegette össze Kézai.

Azt a kérdést ezek után kár is feltenni, miért nem választotta a szerző például az Aranybullát XIII. századi európai szinkrontüntetésként? Lengyel, cseh és angol összefüggésben ezt megtehetette volna. Ebből persze nem hozhatott volna ki oly Európa-sznob, a hazai társadalmi, közjogi állapotoktól szerinte idegen és hamisított magyar eszmerendszert, mint a "*koholmányt összegyűró*" Kézaiból.

A tanulmány utolsó fejezete, a középkori szellem elváló útjai szintén nem igényel elemző hozzászólást, viszont a benne kifejeződő vallomásszerű szemlélet reá világít arra, mi is a sommás ítélete a szerzőnek Kézairól és Gestájáról. Emiatt kell ezzel a bevezetőben foglalkoznom.

Arról van szó, hogy Szűcs Jenő levéltári nyomozásai, a Kézai Gesta-szövegének etimologizálása alapján, de korábbi hazai munkák feltételezése szerint is, Kézai mester több európai követ járásban véli felfedezni, így együtt gondolja – bár csupán feltételezésszerűen – egy dél-olasz úton a Magyarországi András mesterrel. Ez utóbbi XI. Lajos fiának, Péter Alençon-i grófnak a szolgálatába állt, követte új urát Franciaországba, és 1272 körül megírja Anjou Károly hatalomra jutásának történetét. Kézai vele ellentétben hazatért, és egy évtized múltán megírta Budán a Gesta Hungarorumot.

Most lássuk a két mű megítélését.

Így a szerző:

„Nemcsak útjaik, műveik szelleme is elvált. Egyfelől Kézai fantasztikus történeti konstrukciója, amelyben még a dél-itáliai emlékek is a hun-magyar dicsőség színezését szolgálják, s amelynek teoretikus alaptónusában is minden külföldön felszedett anyagismeret is hic et nunc a magyarországi társadalmi és politikai valóságra vetül ki. Másfelől: András mester Descriptiója, a maga kétségtelenül mind szerkezeti, mind nyelvi magasságával, a kortörténetforrásokra támaszkodó, alapjában megbízható előadásával, ugyanakkor az elbeszélő mód biblikus hangvételű univerzalizmusával és azzal is összhangban szenvedélyes guelf-pártosságával és ghibellin-gyűlöletével. A középkori szellem két elváló útja, az egyik, amely a kereszténység univerzalizmusán belül is már elsődlegesen saját nációja játos helyét keresi, s a másik, amely fenntartások nélkül simul be a »szupranacionális« gondolatvilágba.”

Egészen megható! Hát érdemes ezek után egy élménnyel teli külföldi követ járásról ide hazajönni, ebbe a nációs szellemű Hunniába? – még kintjártunkban is csak ide gondolni, ide szolgálni?

Az idézett mondatoknál telt be bennem* a pohár. Pedig vastagabb részek is vannak e helynél a Szűcs Jenő írásában. De itt éreztem meg igazán, hogy nem szabad Kézai Simont cserbenhagyni, mert ez már nem személyi, de közösségi, elvi

ügy. Mert Kézai lehet rosszabb író, mint a franciaországi Anjouk birodalmi eszméjének szolgálatára udvari írónak szegődött – ma azt mondanánk, még szellemében is disszidált – András mester, de hogy Kézai a mi históriánk írója, a mi eleink történelmi emlékezetének a megőrizője és reánk hagyakozója, ez őt a mi szemünkben az András mester fölé emeli. Semmiképpen sem alább szállítja, ahogyan ezt Szűcs Jenő gondolja, és ország-világ előtt hirdeti is.

Legyen ezek után tanúnk a sokágú, sokszálú történetírás arra, hogy Kézai Simon mester, IV. vagy Kun László királyunk udvari Jegyzője inkább nevezhető a kora színvonalán álló magyar historikusnak, mint „*fantasztikus koholmányt összszegyűró, félművelt fantasztá*”-nak.

E bemutatás során nem szándékozunk új történelmet nyújtani. Nézeteket szembesítünk csupán. Idézőjelet a kiemelkedően fontos mondatok kapnak, mellettük több helyen is nem átaljuk a szakemberek véleményét, akár megjelölés nélkül is tolmácsolni.

Kézai Simon: Gesta Hungarorum

„A Pannónia megvételeéről szóló hun mondákat nem a krónikás gyártotta, hanem az avar és hun hagyományt szabadon elegyítő hazai mondákból vette át és állította össze,”

(Sebestyén Gyula: Az avar-székely kapcsolat emlékei, Bp. 1899.)

„A hun történetben az élő monda győzedelmeskedett az írott források felett, a tudós átvétel és a monda között a határt sokszor egyáltalán nem lehet megvonni, Sokszor még azt is nehéz eldönteni, hogy a hun történet miért egyezik az írott kútfővel, mert ez a forrása? Vagy csak azért, mert az illető történeti eseményt a monda is feldolgozza?”

„A monda nélkül a hunhistóriára a magyar krónikában szükség nem lett volna. s bizonyára nem is jutott volna senkinek sem eszébe, hogy a hunok történetét a magyarokéval kapcsolatban megírja,”

(Domanovszky Sándor: Kézai Simon mester krónikája. Bp. 1906.)

„A szőnyi és budai helyi hagyomány beillesztésénél maga Kézai is elárulja a helyi mondák eredeti körét: itt már ő is Attilát szerepelteti.” ... Ihlete a hunmagyar rokonság tudata volt ...a helyi hagyományok kézzelfogható emlékeikkel jobban szólottak szívéhez és képzeletéhez. mint összes világtörténeti forrásai.”

(Eckhardt Sándor: A pannóniai hun-történet keletkezése. Bp. 1928.)

„Nagy tévedés lenne... azt a következtetést leszűrní. hogy Kézai Simon mester fantasztikus hun történetében a kor európai színvonalán mozgó teoretikusnak bizonyult. Tulajdonképpen ebben a vonatkozásban is ugyanolyan találékony. ötletdús. de kissé félművelt és fantasztia írónak mutatkozik, mint a hun történet epikai képtelenségeinek összehordásában, amittől egyfajta zsenialitás mégsem tagadható meg.”

(Szücs Jenő Kézai-műhelytanulmány Századok 1973.3,4. sz.)

A krónika vázlatos bemutatásakor szólni kell arról, hogy Kézai egyetlen középkori kézírata sem maradt korunkra, s a ma ismert Kézai csak rossz másolat.

Első ízben Kollár Ferenc Ádám, a bécsi császári könyvtár igazgatója értekezik róla I 766-ban, Hozzá Zsámboki János történetírónk könyvtárával együtt jutott hártya-kódex formájában. Címét, *Simonis de Keza Chronicum Hungaricum elegans opusculum*, a Zsámboki könyvtár 1636-ban elhalt öre, Tegnagel adta.

Ezenkívül a XVIII. században volt még a krónikának egy hártýára írott kódexe, egyik Kosa Jenő ferencrendi szerzetes birtokában, másik a herceg Eszterházy család kismartoni könyvtárában. Mindkét példánynak csak másolata van ma már, közte az utóbbinak kettő, egyik Hevenesi Gábor másolata 1701-ből, a másik 1705-ből való, s a múlt században a marosvásárhelyi Teleki könyvtárban őrizték.

A krónika első két kiadása a Kosa-féle kódexből, Horányi Elek gondozásában Bécsben jelent meg I 782-ben, illetve még ugyanazon évben Budán. A harmadik és az előzőknél szövegében jobb kiadást a Hevenesi által készített másolatból Podhadraczky József rendezte sajtó alá I 833-ban Budán.

A Kézai krónikájának magyar nyelven való első megjelentetője a magyar régmúlt eléggé nem becsülhető és tisztelhető nagy érdemű munkása Szabó Károly volt (5). Egyéb munkáinak említését sem nélkülözhetjük a továbbiakban. Neki köszönhetjük tehát, hogy 577 esztendővel a megírás befejező évének feltételezett 1285. év után végre anyanyelvükön olvashatták azok is, akiknek már előbeszéde első mondatának tanúsága szerint is a krónikaíró szánta:

„Minthogy erősen szíveteken fekszik, hogy a magyarok tetteit ismerjétek, s azt én igazán tudom, gondoskodtam, hogy azon nemzet történeteit, mellyek különb-különbféle irományokban Olasz-, Francia- és Németországban szerteszét vannak szórva, egy kötetbe szerkesszem, nem követve Orosziust, ki Ottó császár kedvét keresve, kinek a magyarok különböző csatáiban sok zavart okoztak, könyveiben sok hamisat ko-

holva azt állította, hogy a magyarok lator ördögöktől származtak..."

(Az Orosius személyét illető tévedésre e helyt nem térek ki.)

A további sorokból is az világlik ki, hogy lényegében a magyarul érző olvasóknak ír:

„Ugyanő ott is eléggé túl ment az igazságon, a hol a magyarok harczainak csak szerencsétlen kimeneteleiről látszik emlékezni, a szerencséeket pedig hallgatással mellőzi, mi nyilván valógyűlöletét világosan mutatja. A valóságot akarván tehát követni, úgy szerencsétlen, mint szerencsés harcaikat beiktatom s meg fogom írni az említett nemzet eredetét, és hogy hol laktak, hány országot foglaltak, s hányszor változtatták lakhelyöket..."

Szabó Károly fordítása 1862-ben jelent meg Pesten. A krónika írásának idejét azért teszik 1282-85 közé, mert a hódtaivi csata (1282) még említetik benne, a 85. évi tatárbetörés viszont már nem. (Megjegyzem: Szabó Károly a Kun Lászlóról és koráról írott könyvében a hódtaivi csatát 1280-ban gondolja.)

A krónika maga négy főrésze oszlik: így az Előbeszédre, ezt követi a négy fejezetből álló Első könyv (A hunok története eredetüktől Attila haláláig s birodalmuk felbomlásáig), majd a Második könyv (A magyarok története bejövételüktől 1282-ig), végezetül következik a Függelék. Ennek első fejezete a jövevény nemeseket sorolja fel, második fejezetében az udvarnokokról, várnépekről, várjobbágyokról, cselédekről, szabadosokról és rabszolgákról szól.

Kézai Gestájának hamar nagy híre lett. Különösen mert azt hitték, hogy minden krónikáink őse, eleje. Kikezdte a kritika is. Ennek okát Szűcs az epikus előadásmód felett álló modern történettudomány fölényében látja. Még ha csak epikus mű voltában nem állná a versenyt. Az a biblia is, mégis állja a versenyt, história őrzőként is. Máshonnan fú a szél. A Kézai műve, s benne, vele együtt a huntörténet, a magyar hunhagyomány – mint látni fogjuk – sokkal inkább egy torzult né-

zetű, gyarmati szellemű Magyarország tudós nemzedékétől kellett elviselje a leszólást és gúnyt.

Ez a mű – a magyar nagyközönség számára több mint fél évezredig úgyszólván az ismeretlenségben lappangott. Ki vitatta volna meg? De hol is lett volna egy ilyen vitának latinul tudó széles közvéleménye a hazában.

„A XV. század végén az egész kereszténység – mondja Galeotto. A magyarázatot is hozzáfűzi: .. mert a magyar nyelv nem könnyen írható, mivelhogy a pontozásnak legkisebb változtatása és különbsége megváltoztatja a kifejezés értelmét.”

Szerencsére a protestáns bibliafordításokból fölényesen visszhangzott a cáfolat hamarosan.

Hanem ez a század, s benne már a mi világunk is szolgál Kézai-meglepetéssel. Ez azonban – úgy gondolom – ezúttal a Szűcs Jenő mondja is lehet: Györffy György szerint a Kézai Gestát Ákos nembéli Ákos mester írta (6).

Ha nem is oly tündérléptű leleménnyel bizonyít, ahogyan ezt Szűcs Jenő teszi, hogy eszmetörténeti bizonyítása érdekében felnőtt korában végezteti el Kézaival Pádovában az egyetemet (feltehetően azért itt, mert az e korban Bolognában végzett 36 magyar diák fellelt névsorában nem találta a nevét), végigutaztatja vele követ járásban az olasz csizmát, aztán kimért útvonalon (mindkét útról rajzot is közöl) megjárhatja vele Franciaországban azokat a helyeket, ahol rábukkanhat Kézai a szükséges kódexekre, helyi mendemondákra, versekre, tudós vélekedésekre, amelyek mind-mind elengedhetetlenek ahhoz, hogy a Kézai hun története "*eszmeszinkronban*" lehessen a Szűcs nagy szellemeitől akkor már pezsgő Európával. Mondom, nem így Györffy, de igen hitető logikával, szellemesen, takarékosan tömör, szép mondatokba; Györffynek van is elődje ebben a vélekedésében. Ő különben is olyan történésznek látszik, aki ugyan szívós műhelymunkával valóságos bravúros felfedezéseket ér el, főként a finom részletekben, de azért a biztosnak gondolt keretből nem lép ki.

Abban, hogy eredetileg nem Kézai írja a hun történetet, az előd kiváló krónikaszakértő, máig is valószínű a legjobb

Kézai-ismerő. A neve Domanovszky Sándor (7). (Még korábban Toldy Ferenc: "Kézai műve csak kivonat")

Domanovszky a következőt mondja:

„a hun história eredeti alakját nem Kézai tartotta fenn” Majd: Kézai előtt a krónika egy bővebb szövegezésének kellett lennie... Egyszerűbb és rövidebb szöveget is ad, mint forrása, egyes helyeket kihagy, néha azért, mert felfogása szerint lehetetlenséget tartalmaznak. Néha önállóan bővít... A közös ősforrást mely. mind, Kézainak, mind a bővebb szövegnek forrásául szolgált: Kézai kétségtelenül nagyon meg rövidítette, kivonatolta. A proológusnál, genezisznél, sőt Szkitia leírásánál is még szóról szóra ír át, de már a hunhistóriánál látszik a tendencia, hogy rövidebb mondat szerkezettel fejezze ki azt, ami a másik szövegben kissé bővebben van meg. Amint a magyar historiához ér, a kivonat még soványabb lesz. Domanovszky következtetése végül is így hangzik: "az ősforrás közvetlenül Kézai kora előtt, V. István idejében zárult."

Ekkor pedig Ákos mester volt a királyi kancellárián. Szűcs Jenő találkoztatja is a két kancellistát V. István temetésekor Budán, át is adatja Ákos mesterrel a maga irományát Kézainak, aki a megözvegyült Kun Erzsébet kíséretében van. Igen ám, de ha Kézaira a kész huntörténetet testálják rá, akkor mi lesz az úgyszólván éves egyezésekre kikapogatott európai eszmeszinkronokkal? A kétféle megírás közti különbség legalább 11, de inkább 14 év. Mi végre hát a Kézai-életút szívós kinyomozása?

De nagyobb időbeli egyezési eltérések is vannak.

Györffy abból indul ki, hogy a hun-krónika írója közvetlenül ismerte Anonymus Gesta Hungarorumát. E vélekedésben szintén van történész-elődje: Otto Lorenz (1871) és Madzsar Imre. Györffy szerint a hun-magyar krónikát 1272 körül írták. (Az Anonymusé- úgy látja 1200 körül íródott.) Fő szempontja ezért nem is más a két mű egybevetésekor, mint az, hogy a hun-magyar krónikában mi az V. István-kori író (Ákos mester)

egyéni műve, és mi benne a korábbi Gestából való átvétel. Következtetése ezek után:

„az előbbi nem is más, mint egy elején és végén kibővített Gesta Hungarorum”

(Anonymus-krónika). Még továbbmenően kijelenti:

„Anonymusnak nincsen olyan Attilára vonatkozó mondata, amely a hun történetben fel ne volna lelhető. Kézai Gestája közvetlen kivonata az 1272 körül írt hun-magyar krónikának.”

A két felfogásban az időbeli eltérés tehát több hun vonatkozású tételnél – ha Anonymus krónikáját 1200 körül datáljuk – ez ideig 80 év.

A Szűcs Jenő *Communitas*-fejezetében kielemezett európai eredetű jogtörténeti és jogfelfogási egyezésekhez képest a Györffy-álláspont még kibékíthetlenebb és időben áthidalhatatlanabb megállapításokat tartalmaz. Szerinte ugyanis az Anonymus-mű 53. fejezetéből való egyenes átvétel a Zsolt korabeli magyarok, Kézainál a hunoknak is tulajdonított rektor – (bíró) és seregvezér-választásimód, vagyis mindazok a demokratikus jellegű politikai tények, amelyek XIII. századi és végi európai átvételének igazolására Szűcs könyvek légióját felhányta. Tanulmányának – bevallottan – egyetlen célja és értelme éppen e bizonyítékok felsorakoztatása.

Mi hát ez, a mai magyar történeti álláspontot külföldön reprezentáló tanulmány a szerző egyfajta tudomány-szabadalma? Valami ilyesmire lehet csak gondolni, mert ahogyan a hun-magyar kapcsolatról is egyetlen álláspontként nyilatkozik, Kézai szerzőségére sincs még utalásszerű kételye sem,

A dolog tudománytörténeti pikantériája, hogy a hun-krónika Ákos mester művének tulajdonítása Györffynek ugyanabban a könyvében található (Krónikáink és a magyar őstörténet), amelyre Szűcs a hun-magyar kapcsolat elvetésében egyetlen bizonyítékként hivatkozik,

Megkönnyíti viszont dolgunkat, hogy e vagy-vagy értelmű felfogásbeli ellentét máig is munkás életű kortárs-szerzők ügye, megvan hát a módjuk s illetékességük is vitájuk tisztázására. Ami ebből e kis történelmi nézet-szembeállításban tanulságos, az Szűcs Jenő igen nagy magabiztossága. az eltérő ma-

gyar értelmezésekre való tekintetnélkülisége, Mindenesetre nem kell a gondunkat szaporítani, némák maradhatunk Kézai és Ákos mesterek „*plágiumperében*”, így minden továbbiakban egyedül Kézai szerzőségében gondolkodunk,

Nem érintjük azt a ma is elevenen zajló, immáron másfél száz éves vitát sem, hogy az Anonymus-műnek ki a valódi szerzője, s hogy e krónikás mű pontosan mikor íródott.

"A történelem új szemléleti alapkerete: a nemzet"

Kézai és a bibliai népgenezis'

*„Először Perzsiában keletkezett a magikai mesterség.
ahová ugyanis az óriás Nemrot a nyelvek összeza-
varodása után elment volt,"*

(Isidorus Hispalensis. De Asia XIV 3.)

*„Vissza kell térnünk Menroth óriásra, ki a nyelvek
megkezdődött összezavarodása után Eviláth földére
mene, melyet ez időben Persie tartományának nevez-
nek, és ott nejétől, Enethtól két fiat nemze, Hunort
tudniillik és Mogort, kiktől a hunok vagy magyarok
származtak,"*

(Kézai)

*Tüzét megrakoljukk, négy, szögre rakoljuk
Egyik szögén ülnek szép öreg emberek,
Másik szögén ülnek szép öreg asszonyok,
Harmadikán ülnek szép ifjú legények,
Negyedikén ülnek szép hajadon lányok*

(Jókai Mór közlése: Bálványosvár, pogány ének)

*„A huntörténet írója babiloni pogány mitoszokból
merített, mert a biblia szerint Nemrot nem lehet Jáfet
fia, pogány hagyományban azonban igenis az"*

(Krausz Sámuel Nemzeti krónikáink bibliai vonatkozásai,
Ethnográfia, 1898)

*„A hámita eredetet valló krónikáink tartották fenn az
eredetibb hun-magyar krónika szöveget"*
(Domanovszky Sándor, Kézai Simon mester krónkája, Bp, 1906)

*E mű ....nem immanens irodalmi értéke, különöskép-
pen pedig nem történeti hitele révén jelentős. Para-*

*dox módon. ami benne érlek annak éppen nincs semmi
históriai hitele: nem egyéb, mint leleményes és
fantáziadús történeti fikció. A história az író számára
szuverénül formálható keret a teória szolgálatában*

(Szűcs Jenő): Kézai-tanulmány)

Lényegében ebbe a fejezetbe zsúfolta össze szerzőnk a hun-magyar kapcsolatot elvető, kijelentésszerű érveit. – Külön tanulmányt érdemelne a Gesta – ez elsődrendű kútfőnk – értékre súlyos ítéletű megállapítások közé be-beszúrt, történetileg esetleges és alárendelt jelentőségű saját szerzői felismerések iránt érdeklődést igénylő, s ezért kecses, kecsesítő mondatok gondolati és pszichikai elemzése: a: igyekezet módja: hogyan iparkodik fontossá tenni az eszmetörténeti vesszőparipájául választott művet, miközben azt is be kell bizonyítani; róla, hogy teljességgel értéktelen.

A szükséges történelmi egybevetések okából az látszott célszerűnek hogy a tanulmány e fejezetbeli östörténeti vonatkozásai gondolati egységeik szerint s lehetőleg időrendben is témákra bontsuk hogy így szembeállítsuk a helyesnek vagy helyesebbnek vélt forrásadatokat ill. felfogásokkal. E szerkesztési megoldás következtében a Gestának a Szűcs felvetete, ún. európai eszmestruktúrákkal való viszonyítása csak e fejtegetések után lehetséges.

Íme a szerzői kettős szándékot jól tükröző mondatpélda: eleje és vége a Gestára jellemző salakanyag, ám közbül már ott csillámlik a nemes érc. az eszmetörténész korszakos felismerései:

„Szó sincs arról, hogy Kézai Simon holmi renitens parlagiságtól vezérelve, elszigetelt magányában engedte volna szabadjára fantáziáját, hogy egy makacs rögeszmét fejtsen ki a keresztény Európával s a korábbi magyarországi keresztény felfogással szemben. Éppen ellenkezőleg, ahogy a forráskritikai és filológiai kutatás előrehalad, úgy bontakoznak ki egyre plasztikusabb részleteiben a mű sokrétű forráskapcsolatai és mély beágyazottsága az egykori európai eszmevilágba, aminek éppen nem szól ellene az a különös módszer sem ahogy az író ismeretanyagát egy fantasztikus koholmánná gyúrta össze.” „... korántsem az a tény a legfontosabb, hogy kortársai és az utókor számára sikerült bebizonyítani a hun-magyar azonosságot. Az meg végképp nem tartozott a jelentős

teljesítmények közé, ahogy a bizonyítást mindjárt műve elején (4. fejezet) sikerült hozzákapcsolnia a kánoni érvényű bibliai népgenézishez, a bábéli toronyépítéshez, hogy ezáltal a natio megkapja a maga végleges helyét az európai népek ősfáján, a jafetita ágon. Mindez minden lelemény ellenére alapjában véve rutinfeladat volt, amely kész sémához igazodott."

Már ennél a – különben bonyolult tartalmú – népgenézis fejezetnél bizonyítható, hogy a Gestának van történeti hitele, nem koholmány az állítása, sőt az is, hogy nem volt rutinfeladat a hunoknak és magyaroknak a népek ősfáján való kijelölése.

Először is: nem a jafetita, hanem a hámita ághoz kapcsolja Kézai a magyarságot. – Szűcs ezzel ellenkező állítása így egyszerűen érthetetlen. – Ezt pedig azért fontos leszögeznünk, mert Domanovszky Sándor szerint a hámita eredetet valló krónikáink tartották fenn az eredetibb hun-magyar krónika szövegét.

Az viszont tény, hogy a Bécsi Képes Krónika (1358) (8) helyesbítette ezt az eredetet a Hieronymus egyházatyára és Josephus Flaviusra támaszkodó bibliai népgenézissel. A vegyesházi királyok, így az Anjouk és papjaik, kancellistáik már értetlenül álltak a Kézai eredetteóriájával szemben. Itt már megvolt a "szinkron", ha ezt az értetlenségből, avagy éppen másító szándékból eredő átírást annak lehet nevezni.

A Képes Krónikában olvasható helyesbítés még oktatóan célzatos is:

„Nyilvánvaló ebből mindenkinek, hogy Hunor és Magor, a magyarok ősei (nem) Nimród fiai voltak, aki Kus fia, aki Kám fia volt, akit Noé megátkozott; mert akkor a magyarok nem Jáfet nemzetségéből származnának, miképpen pedig Szent Jeromos mondja; azért sem, mert Nimród sosem lakott a Tanais folyó környékén, mely keleten van, hanem az óceán tengerénél. Miképpen tehát a Szentírás és a szent doktorok mondják, a magyarok Jáfet fiától, Magortól származnak.”

(Megvilágításul: a bibliai népgenézis szerint az emberiség a vízözönből megmenekült Noé család három fiától, Sémről, Kámtól és Jáfettól származik: A témánkat érintő bibliai le-
származás fonala: Kám-Kus-Nimród, illetve Jáfet-Magóg.)

Bármilyen idegenül is hangzik a mai olvasónak ez a fejte-
getés, témánkban oly nagy horderejű, hogy nem tekinthetünk
el mélyebbre hatoló folytatásától.

Mit mond Kézai? (A hun-magyar krónikából vett minden
idézetem – az iránta való tiszteletadásból is – kivétel nélkül a
Szabó Károly fordításából való.)

*„...az özönvíz után a kétszázegyedik esztendőben a
Jáfet magvából eredt Menroth óriás, Thana fia, min-
den atyafiaival a múlt veszedelemre gondolva toronyot
kezde építeni, hogy ha az özönvíz ismét találna jönni,
a toronyba menekülve a bosszuló ítéletet elkerül-
hessék.”*

Györffy György – akire e kérdésben elvben Szűcs tá-
maszkodik – a Menroth név említését Kézai tévedésének tart-
ja. A Menroth név – mondja Györffy – a magyarok felett is
korábban uralkodó kazár kagán neve, s a hun történet írója a
réggi gesta (ösgesta) Menroth-jához írta mindazt, amit a ha-
sonló nevű Nimródról a Bibliában talált.

Kézai nem tévedett. Többről és másról van szó.

Bizonyításul egy magyar szerző, Krausz Sámuel (9) le-
nyűgözően érdekes gondolatmenetét követem. Megállapításai
abban összegezhetők. Hogy a huntörténet írója babiloni po-
gány mítoszokból merített, mert a biblia szerint Nemrot nem
lehet Jáfet fia, pogány hagyományban azonban igenis az.
Hieronymus egyházatyánál nincs is meg az a részlet, hogy a
bábeli toronyépítést Nemrot kezdte volna meg, de a pogány
forrásokban ez hitelesen fellelhető.

A Nemrot személyéről szóló mondanakör görög eredetű.
Berossus káld történetíró ezt így adja elő:

*„Midőn Belas, Jupiter fia meghalt, Nemrot a népével
Senaár mezejére jött, ahol kijelölt egy várost és fö-
lötte nagy toronyt alapított a víztől való megmenekü-
lésnek százharmincegyedik esztendejében és uralko-*

dott 56 évig, és a tornyot fölépítette hegyek magasságáig és nagyságáig.”

Az összefüggés Berossus tudósítása és Kézai Menrothról (a név többféle formában található: Menproth, Nemprot stb.) szóló mondatai között nyilvánvaló, nemcsak mert Nemrotot tünteti fel toronyépítőnek, hanem azért is, mert pontosan datálja a toronyépítés évét a vízözön után. (Krausz Sámuel még a meglepően csekély 70 év eltérést is egy logikus számegybevetéssel eltünteti.)

Berossus Nemrottal kapcsolatban sokat beszél a szkítákról is, a Tanais folyónevet szintén említi.

E kapcsolatot Epiphanius egyházatyja így világítja meg:
„a hellének ezt a Nemrotot tartják Zoroasternek, aki tovább költözvén a keleti részek felé, Baktriának alapítója lőn.”

Ugyanezt mondja Isidorus Hispalensis (De Asia XIV. 3.)
„Először Perzsiában keletkezett a magikai mesterség, ahová ugyanis az óriás Nemrót a nyelvek összezavarodása után elment volt.”

Idézzük Kézait:

„...Vissza kell térnünk Menroth óriásra, ki a nyelvek megkezdődött összezavarodása után Eviláth foldére méne, melyet ez időben Persie tartományának neveznek, és ott nejétől, Enethől két fiat nemze, Hunort tudniillik és Magort, kiktől a hunok vagy magyarok származtak,”

Eviláthról tudnunk kell, hogy a görög-római világban létezett egy Kis- és Nagy-Eviláth. Az ókorban ezt az országot Hunniának nevezték. Kosmos Indikopleustes 510-ben beutazta Dél-Arábiát. Abesszíniát és Indiát, s Keresztény topográfia c. művében egy helyütt azt írja:

„India és Hunnia, vagyis Eviláth.”

(A könyv 1527-ben, jelent meg Baselben,)

Krausz arról is tud, hogy az alánok – Egesippus Szkítia lezárásának elbeszélése nyomán, az ázsiai szkíták – városa Cabalaca, bibliai elnevezésben Chavila. Az Anonymus említette Góg és Magóg így nem más, mint az alánok.

A pogány források tanúsága az tehát, hogy Nemrot volt a szkíta vallás megalapítója, s ő a szkíta vidékeknek is az első királya, éppúgy mint Asszíriának.

Erre a Biblia is nyújt támpontot:

„Az ő birodalmának kezdete volt Bábel, Erekh. Akkád és Kálnéh a Sineár földjén.... E földről ment aztán Asszíriába, és építé Ninivét. Rekhoboth városát és Kaláht.” (Gen, 10., 10.)

A hagyományos zsidó irodalom. a talmud és a midrás is tud Nemrot eltávolodásáról, de felfogásának megfelelően valláserkölcsí magyarázatot ad: Nemrot Istentől távolodott el, így a zsidó hagyomány szerint kezdetben a vízözön utáni emberiség a szelíd Sémnek engedelmeskedett. de a vad Nemrot elpártolásra bírta őket. megalapítá az istentelenség és bálványimádás birodalmát, mely ellen Ábrahám lépett fel sikeresen. Ephinus és nyomában Isodorus ezt úgy mondják, hogy Nemrot Baktriába (a mágusvallás központja) ment. a szkíták királya lett, és az új vallást a mágikus Zoroaster-féle tant tanította.

Az ó-szövetségről és a hagyományos zsidó irodalomról egyébként tudni kell, hogy sok elemet tartalmaznak a babiloni őskor nézetvilágából. Ily módon a Nemrot monda eredetileg sem pusztán bibliai. Egybevetésül figyelemre méltó egy szírkeresztény irat (*Die Schatzhöhe* címen kiadta Bezold; évszáma ismeretlen); ez olyasmit ír Nemrotról. ami a babiloni mondának felel meg,

Ellentétben végül Szűcs állításával, hogy Kézai egyenes bibliai népgenezist ad, a bábeli toronyépítés Gesta-beli indokolására kell felhívunk a figyelmet.

A biblia szerint a dicsőség és hírnév kedvéért volt. Pap létére Kézai mégis a pogány hagyományban megőrzött valóságos okot mondja

„minden atyafiával a múlt veszedelemre gondolva toronyt kezdé építeni. hogyha az özönvíz ismét találna jönni...”

A toronyt magát Kézai Herodotos szerint írja le, aki látta, de a város méreteit összekeveri a toronyéval, Szövegtartalmi bizonyíték még a pogány forrásból eredő Nemroth gygas, vagy

óriás (és nem Nimród. a vadász) megjelölés, mégpedig mindig a görög eredetű szóval, emlékeztetve a mondára, hogy Nemrot rokonsága az említett óriás (gygas) nemzetség, amely a víz-özöntől megmenekült.

Az elmondottakból érthető meg az, hogy Kézai (s nyomában a Pozsonyi és Budai Krónika) mit sem törődve Nemrot hámita voltával. őt a jafetita szkíták ősenek teszi meg. Ez nem ellentmondás, nem tudatlanság, hanem a monda egészéből mérített igazság. S ez nem is magyar állítás, mert a monda így alakult, még mielőtt magyarok egyáltalán írtak, illetve történeti szerephez jutottak volna.

Végző soron tehát a magyar krónikások jó forrásokra támaszkodhattak. Nemrotot állítják a toronyépítés eszmei szerzőjének, de abban sem állanak egyedül, hogy Nemrotot teszik meg a magyarság ősenek. Ez ugyanis általános felfogás volt – írja Krausz Sámuel – a középkorban.

Ezt bizonyító célzásnak tekinthetjük vajon a Thuróczi Krónika magánbeszédében olvasható sorokat az Anjouk korában még megvolt kötetekről?

„Ezekben a kötetek ben többek között – egy csodálatos és emlékezetes genealógia foglaltatott. tudniillik Noétól, az emberi nemnek az özönvíz utáni atyáitól Attiláig egyfolytában való sorozatban, sőt ezután Attilától Szent Istvánig...”

Kitűnően egybevévág a Kézai őstörténeti magyarázatával a szabir (szavárd) magyarok eredeztetése örmény források alapján.

A valószínűen tájékozatlan mai olvasónak mutassuk be előbb a szavárd-magyarokat. Szólaltassuk meg ez ideig leghitelesebb nem magyar honfoglalás kori kútfőnket. Bíborban-született Konstantin (10) bizánci császárt és történetírót:

„Háború támadván a turkok és a besenyők közt. a turkok tábora megveretett és két részre oszlott. Az egyik rész kelet felé, Perzsia vidékére telepedett le. és ezeket mai napig a turkok régi nevén szavartoi aszfaloi-nak nevezik. A másik rész pedig nyugat felé ment lakni vajdájával és fővezérével, Levedivel, az Etelküzüinek nevezett vidékre. Ezek a nyugat felé lakó

turkok mind a mai napig követeket küldenek a turkoknak imént említett. keleten, Perzsia vidékén lakó népéhez, szemmel tartják őket és gyakran választ is nyernek tőlük,"

A tudósítás 950-ből való. Értékét csak növeli, hogy B. Konstantin, aki a magyarokat még a türk birodalomhoz tartozás idejéből nevezi turkoknak, igazi nevüket hát nem tudja, a közölt régi elnevezésüket, a nála 949-ben követségben járt Tormástól (Árpád dédunokája) és Bulcsú vezértől hallhatta.

Thury József (11) emellett még azt is tudni véli, hogy 940 és 950 között szövetségesei is voltak a szavárd magyarok egy Perzsia elleni hadjáratában. (A görögös írású szavartoi = szavárd, szabar, az aszfaloi pedig e főnév után tett jelző; jelentése: állhatatos, szilárd.) Az elszakadás ideje 830-ban lehetett – Czeglédy Károly szerint már a VIII. században –, tehát legkésőbb is 120 esztendővel Bíborbanszületett Konstantin császár tudósítása előtt.

E szavárd magyarokat 854-ben ilyképpen emlegeti az örmény János pátriárka: Udi tartományban, Arménia északi részén, a Kur folyótól délre laknak (a Kaukázus hegység déli oldala).

„Udi tartomány lakóinak ősapja volt Kámnak fia Kus, honnan Udi lakói kusoknak, vagy szjevartiknak neveztetnek.”

János pátriárka szavai:

„a szjevartik ősapjuk Szjev nevéől vették nevüket.”

(A szjevartik örményül fekete fiúk.)

Az ugyancsak örmény Agathangelus is lényegében ezzel egyezően ír. Ő a kaukázusi népeket hunoknak nevezi, közép-ázsiai magyaljait azonban kusoknak, s ezeket a parthusokkal azonosítja.

E tudósítások többirányú megvilágítást igényelnének, de ezúttal csupán azt kell példázniuk, hogy ez elszakadt magyarokat – lélekszámukat dr. Bendefy László IV. Béla korában azonosnak veszi az akkori Kárpát-medencei magyarokéval (12). Kám után szintén hámita eredetűnek állítják, s ebben egyeznek Kézaival.

A hun-eredet a tanulmány szerint

„A x. század 6 évtizede alatt 33 évet töltöttek háborúval Tízszor szenvedtek vereséget, s ezek közül csak három volt jelentékeny, a 933. évi merseburgi. a 944. évi traunvölgyi és a 955. évi augsburgi ...24-szer Német. 7-szer Olasz. 5-ször Görög- és 4-szer Franciaországban tartottak hadjáratot. 900 és 924-ben mindig kétfelé. Német- és Olaszországban háborúskodtak. A lovas hadsereg 5-ször Német- és 1-szer Olaszországban töltötte a telet”’.

"Szerződés vagy külön szövetség: 888-ban Leó császárral. 892-ben Arnulf királlyal. 921-ben Berengárral, 924-ben I. Henrikkel, 943-ban Konstantin császárral. 953-ban Ludolf alemann hggel. I. Ottó fiával. 965-ben Péter bolgár fejedelemmel. 970-ben Szvjatoszláv kievi orosz fejedelemmel. a görögök ellen. 973-ban I. Ottó német császárral."

(Dr. Kerékgyártó Árpád: Amíveltség fejlődése Magyarországon, 1. k.. Bp. 1880. – nem teljes felsorolás)

Ebben a fejezetben lényegében együtt találja az olvasó a Kézai-tanulmányok mindazokat a főbb állításait, amelyekkel a vitairatomban szembe kívánok nézni. Ily csokorba szedésük által teljesebb is lehet az a kép, amelyet a San Franciscóba szánt írás – a mai külföld történész-világának tájékoztatására a hun-magyar kapcsolat tagadásának magyarázatául történettudományunk képviselőjében nyújt.

„A magyarság hun eredete fikció éppúgy, mint a franciák trójai eredete vagy a többi közel egykorú mesterséges eredetteória. ...a magyarságnak nem volt sem genetikai, sem történelmi kapcsolata a hunokkal.”

„A trójai eredet kisajátításáért számos nép verseng (angolok, wells-i brit-kelták, franciák, németek, olasz városok), hogy végül elég egyértelműen a franciák kerüljenek ki győztesen.”

„A hun-magyar azonosság hiedelme a keresztény Nyugaton keletkezett a X. században... E hiedelem egyik forrása, hogy a Kárpát-medencében az V. század után megjelenő, s egyaránt » isten ostromaként« a kereszténységre csapó népeket a szemlélet hajlamos volt visszamenően is egyazon népnek tekinteni; innen egyebek között az avar-magyar, sőt olykor a hun-avar-magyar azonosság képzelete.”

Másik forrása: .

„a magyaroknak Nyugaton elterjedt Ungri (Ungari, Hungari) népnév- formája emlékeztetett az Unni, Hunni névre.”

„Határozott karaktert ez az azonosítás a Nibelung ének hatására és Viterbói Gottfried műveinek (1185, 1189) tekintélye nyomán nyert, eladdig, hogy 1200 körül a magyarság hun eredete Nyugaton már axiómának számított.”

„Nem így a magyaroknál. Igaz, az azonosítás bizonyos ideologikus előnyeit már 1200 körül felismerte a Párizsban tanult magyar Anonymus (P. magister). Ő fedezte fel elsőként, hogy ha Pannónia egykor Attila rex földje volt, Ecilburg, a Nibelung-énekbéli Etzelell

bürge, azaz Óbuda »Attila városa«, a székelyek pedig »Attila király népei« voltak, akkor már csak meg kell tenni a hunok egykor legendás uralkodóját... az Árpád dinasztia ősének, s a magyar honfoglalás máris, mint a Pannóniára való birtokjog (mai fogalmainkkal: történeti jog) érvényesítése fogható fel. Ám a hun nevet Ő még csak le sem írta, ő még nem merészkedett odáig, hogy a magyar népet a keresztény Nyugat emlékezete szerint oly gyűlöletes hunoktól származtassa"

„A magyar honfoglalás ily módon nem volt egyéb, mint a Pannóniába »visszatérő« hun-magyarok jogának érvényesítése."

„Maga a királyi udvar még 1250 körül IV. Béla idején is kereken elutasította az Attilával való bárminő kapcsolat gondolatát."

„Tulajdonképpen adva volt az ő is, mert ezt osztotta ki a magyaroknak a keresztény Európa. Minthogy a hun-magyar azonosság Nyugaton sarkételnek számított, más kombináció aligha jöhetett számításba."

„...a kereszténység általános konszolidációja jegyében az európai közvélemény a XIII. században már végérvényesen lezárt ügynek tekintette Attila és a hunok rémségeit."

Humbertlus de Ronlanis elaborátuma szerint az 1274-es lyoni zsinaton:

„a magyarok misztikus hun származásukkal együtt (Huni qui et Hungari) fogadtattak be Európa népeinek családjába. Ha valaki, akkor Kézai mester jól tudta, hogy immár az európai közvélemény placet je mellett dolgozhatja ki elméletét."

„A Hunor Magor név (valójában az onogur-magyar történeti kapcsolat persznifikált mondai emléke), amely az ómagyar nyelvben valószínűleg Onou. illetve Unor formában hangzott, összezsengvén a hun népnévvvel, csábító lehetőséget rejtett. E körülményben Kézai megtalálta a hun-magyar azonosság cáfol-

hatatlan nyugati irodalmi tekintéllyel is alátámasztott bizonyítékát."

„Az atmoszféra tehát adva volt. A hazai előzmények is adva voltak P. mester első noha még kissé bátor-talan kezdeményeiben."

„Az ő műve (Kézaié) jelölte ki a magyarság helyét a jelzett paradox módon az európai történeti keretben, a középkor történeti világgképében."

Íme: így: lettünk tehát hunok – egy XX. századi magyar történész tudós megvilágításában.

Első látásra feltűnő viszont az ellentmondás ebben a beállításban. Hol a Nyugat axiomatikus véleménye a hun-magyar azonosság, hol meg a Kézai csinálmánya. Melyik hát a hagyakozó? Tegyük fel, hogy mindkettő, aztán egymásra visszahattottak.

De micsoda naiv elképzelés az, hogy az általános írásbeliség előtti korokban, a kolostorok mélyeibe rejtező, s a királyi udvarokban féltve őrzött, kis példányszámú, nálunk például még kizárólag csak latinul írott feljegyzések alakították volna ki százezrek, milliók vélekedését.

A mozgalmas korokban a katonák, kereskedők, követek, tolmácsok, mindenféle utazók, fogolyként, rabszolgaként hányódók a való világ igazi ismerői. S a katonák kezén forgó asszonyok, lányok- szegények –, ők aztán el tudják sorolni, meg tudják mondani, ki kicsoda, hogyan beszélt, mit mondott. Einhard, Nagy Károly történésze is egy veterán katonától értesül a pannóniai avar gyűűkről.

A rólunk szóló és számunkra egyik legbecsesebb tudósítást is egy saint-galleni féleszű barát elbeszéléséből merítette a korabeli krónikás.

A példákat a végtelenségig lehetne sorolni. Emiatt igen gyenge lábú érv az, hogy a Kárpát-medencében az V. század után megjelenő népeket egyazon népnek tekintették. Nem nézték hunnak az innen Itáliába becsapó, betelepülő gótokat, longobárdokat, vagy például az avarok előcsapataiként Cremonát ostromló szlávokat sem. Mivel pedig egyetlen nyugati kútfő írója sem állítja azt, hogy azért nézi hunoknak az

avarokat és a magyarokat, mert a Kárpát-medencéből törtek elő, alaptalan dolog ezt a vélekedést tulajdonítani nekik.

Szűcs Jenő idézett állításaival témacsoportonként külön választott önálló fejezetekben kell foglalkoznom. Ezt megelőzően azonban elengedhetetlen a hunok, avarok, bolgárok, magyarok, főként európai szereplésének bemutatása, a IV. és X. század között, a história, az akkori világtörténelem tükrében.

Hunok

„Ethele király ugyanis barna színű. fekete és villogó szemű, széles mellű. büszke járású, alacsony termetű vala.. Vakmerőségében maga mérséklő. csatákban ravasz és ügyelő. testéhez illő erejű. akaratjában nagylelkű. fegyvere csinos. sátra s öltözete tiszta. és szerfölött buja is vala... A viselet módjában és alakjában mind maga mind nemzete a médok módját tartja vala.”

(Kézai Simon)

*Mint hancsik a mzőben áll egy-egy híradó,
Amennyire kiáltás ereje hallható.
És mint kakas, szomszédját ébresztve a falun
Adá tovább a jelszót egymás közt a hun*

(Arany János: Csaba Trilógia)

„A magyarság sohasem tekintette Attilát és népét a Nyugat gyűlölködő szemével, nemcsak a vérrokonság hite, nemcsak a történeti folytonosság tudata tartotta vissza ettől. hanem a tényleges strukturális azonoság, ami a keletről jövő törökös jellegű steppe népeket. így a magyarokat és a hunokat is összeköti... Attilát és hunjait igazában csak a magyar tudomány értheti meg. A nyugati tudomány közömbösségével és értetlenségével pörbe szállni csak a magyar történettudománynak van és lehet kedve... Ami Tell Vilmos a svájciaknak. az Attila és Csaba a székelyeknek.”

(Eckhardt Sándor: A magyar Attila – Attila a mondában – Attila és hunjai. Magyar Szemle Társaság. Bp. 1940., Szerk.: Németh Gyula)

Témánk célja és szűkre szabott kerete szerint e bemutatás csak arra szorítkozhat, hogy a hunok európai hatását felmérje. Nem titkolt az a szándéka sem, hogy eloszlassa azt a hibás feltevést, mintha a hun nyomokat

*„melyek különb-különbféle irományokban Olasz-,
Francia- és Németországban szerteszt vannak szór-
va”,*

kereső-kutató Kézai, egyedül csupán ez országokbeli, illetve antik eredetű átvételeket nyalábolhatott volna fel. Továbbá, hogy a hunnak ismert társadalmi, jogi, hadmozgatási formák is nyugati hatások képződményei volnának. E feltevéssel akár ellenkező véleményt is alkothatnánk, a nem is a teljesség igényével itt felsorolt adatok alapján. Hagyjuk azonban a merészebb következtetés jogát a hivatásos történészekre, illetve ezúttal bízzuk inkább az olvasóra.

Azt mindenesetre kijelenthetjük: a magyar történetkutatás, ha tüzetesen felderíti, elámulhat azon az egyenes vonalú folytonosságon, amely a IV. századtól kezdve a X.-ig a hunok, avarok, magyarok- némely vonatkozásban a bolgárok – katonai és diplomáciai viszonylataiban a ravennai császári udvarral, illetve egyáltalán a mindenkori itáliai hatalmakkal szövődött. E népek szoros staféta váltásának is beillő történelmi tabló egy közös politikai kultúra és örökség bizonyágtevő tükre.

376-ban érkeznek a hunok. A rákövetkező V. század elejétől negyven éven át a nyugati Róma szövetségesei. E hatalom központja, székhelye 404-től II. Honorius császár döntésére: Ravenna, Az ő idejében 10 ezer hun lovas állomásozik Ravennában. A hunok legfőbb vezetője ekkor Uptár (Oktár), E hun segédcapatok, de a későbbiek is, a gótok, a különféle germán törzsek, zoldosok ellen védik Itáliát. Thierry (13) a vizigótok "*hosszú, vérengző vándorlásának*" nevezi azt a periódust, amíg e nép Görögországon, Itálián át a déli Galliáig eljut. E vonulás a római-hun szövetség okozati előzménye.

Több magyar szerző is panaszlóan említi, hogy a hivatalos magyar történettudomány nem méltányolja eléggé Thierry Amadé, múlt századi francia történész számunkra oly fontos hüntörténelmét. Kétségtelen, hogy Priscos követi jelentésén és

Jordanes Geticáján kívül csak latin (Prosper Aquitanus és Idatius krónikája) munkákból merít, továbbá főként latin legendák a forrásai: így művéből az igen becses több bizánci források hiányzanak.

A "keletről" jött hagyományokból azonban igen nagyra becsüli a magyar hunhagyományt. Vele szembeni mulasztásaink részbeni pótlásaként lássunk néhány mondatot összefoglaló véleményeiből:

„A magyar hagyományok eredeti költészetük és gyakran különös felfogásuk szerint a legérdekesebbek. Csudálatosan felfoghatóvá teszik előttünk azon fajok szellemét, melyekhez Attila tartozott, különösen pedig a magyar nép, az Európában telepedett hun népségek ez utolsó ága szellemét,“

„ ... A hun népségek se szét nem szóródtak, se nem futottak Ázsiába, hanem félelmetes csoportjaikkal, melyek egyesülve egy nagy királyságot alkottak, folyvást elfoglalva tartották keleti Európát s különösen a Duna völgyét.“

„ ... Az első hun birodalom s a romjaiból alakult királyság után Ázsia belsejéből avar, vagyis előbb várkun név alatt a hunok egy oldalágát látjuk előnyomulni, kik a Dunától északra egy új uralmat, egy második hun birodalmat alkotnak, mely az elsővel kiterjedésére nézve csaknem egyenlő, a rómaiak előtt nem kevésbé félelmetes, s mely Baján kán személyében Attila méltó versenytársát mutathatja fel. Ez a második birodalom, melyet a frankok, bolgárok és szlávok összességi erőfeszítése rombolt le, egy harmadiknak, a magyar birodalomnak ad helyet, melynek alapját a hungarok vagy magyarok a IX. század végén vetik meg, S mely még mai napig is fennáll.“

A nyugatrómai-hun szövetség, sőt barátság ismert tényei-
nek további felsorolásában Aetius fontos személyként bukkan fel előttünk. A szövetség fő ápolóját ugyanis a későbbiekben benne látják a történészek.

Kezdetben kezesként tartózkodott a hun udvarban, s itt alakulhattak ki jó kapcsolatai így 425-ben 60 ezer hun lovas

segítségét kérhette Johannes usurpátor számára. 433-ban az elmozdított ravennai katonai parancsnok, az; akkori legfőbb hun vezetőhöz, Rofhoz (Attila nagybátyja) menekült, s az ő hun seregével jutott vissza tisztségébe. A hunok első átkelése a Rajnán ugyancsak egy hun-római szövetségben viselt háborús vállalkozás ezúttal a burgundok ellen, 436-ban.

Rofnak, s később Attilának a ravennai kormányzat adja a magister militum címet. Ezt két okból is teszi: egyrészt, hogy megtagadhassa a királyi titulust, másrészt, legyen valamiféle jogcíme az óriási összegű évi adónak, amelyet így fizetésként adhatnak a hunoknak.

A hun birodalom dunai határával szomszédos Bizánccal ugyan nincs nagy háború, de a határmenti surlódások mindennaposak. A béke árán küldött adók összegének megállapítása mellett a tárgyalások egyik állandó pontja Attila követelése, hogy "mindazon hunok, kicsinyek vagy nagyok, kik fegyvert viseltek, s menekültek a keleti birodalomba, adassanak ki.

Attila bizánci partnerének, II. Theodosiusnak 25 év alatt 15 kamarása, miniszterelnöke van, ezek egymást túrják ki a hatalomból, többször saját kezükkel fojtják meg riválisukat. Asszony- és eunuchuralom van Bizánccban. Viszonylag még a 443-ban felkerült Chrysaphius tartja magát sokáig, hét esztendeig. Az ő személyét azért szükséges említeni, mert az ő idejében megyei egy tekintélyes követség tagjaként Priskos a hun székhelyre, a Duna-Tisza közére, s ez útjának gyümölcse máig felbecsülhetetlen történelmi értékű tudósítása a hunokról és Attiláról.

Visszatérve a nyugati Rómára, a catalanaumi csata az első nagy szembefordulás a szövetségesek között. Attila háborús indoka, hogy a Galliába "*szökött*" vizigótokat akarja meglegeltetni.

„Össze-vissza rabolták keletet és nyugatot”

– mondja róluk. De segítségül hívja őt egy Galliából elmenekült parasztvezér is, Endoxius, nemkülönben a Neckar melletti frank törzs egyik főnöke. Aetius egy hirtelen elhatározással a vizigótok mellé áll, ebből kerekedik a nagy háború.

Az ütközet részleteit kiszínezve ismeri a világ. Azt már kevésbé, hogy a szeptemberben lezajlott nagy csata utáni tava-

szon már óriási sereggel Itáliában találjuk Attilát – bizonyás-
gul arra, hogy egyáltalán nem ő vesztett –, az üldözőbe fogott
ellenség fészkeben.

Ekkor megy elébe a pápa, a Ravennához közeli mezőre,
hogy engesztelje. Akár mondai, legendai csupán ez a találko-
zás, akár megtörtént, valóságos eset, nyilvánvalóan egy sza-
bályos tanácskozás és alkudozás alkalma lehetett, s a negyven
esztendei szövetségre való tekintettel is, a latinul, görögül jól
beszélő, csak más vallása miatt pogánynak titulált, de nagyvo-
nalú és erkölcsi nagyságú Attila, kielégítő ellenszolgálatást
kaphatott a visszavonulásért. Különben is, már a perzsák elleni
háború foglalkoztatja, s bár hirtelen halála miatt ez számára
csupán terv maradt, a keleti hunok 454-ben csak megindultak
Perzsia ellen, sőt 454-ben kezdődik a hosszú hun uralmat
megnyitó indiai háborúk sora is.

A hun-hatás tényei igen sokfélék Nyugaton, illetve a ke-
leti Bizáncban, ahol még a divatot is "*diktálták*". A bizánciak
elől- hun módra igen rövidre nyírták a hajukat, "*dolmányt és
lobogós gatyát*" viseltek.

A hatalom régióiban viszont meghökkentően nagy hatá-
sukról tud a történelem. Nem a központokban állomásozó ka-
tonaság ra, tisztjeik, parancsnokaik idegen szolgálatba állására
s kiemelkedő előmeneteleire gondolok.

Azon kell kezdenem, hogy 454-ben (Attila 453-ban halt
meg) Valentinianus császár megöli Aetiust. Állítólag ő maga
fojtja meg. A következő esztendőben (ez egyben e császár ha-
láléve is), a vandál Geiserich feldúlja és kifosztja Rómát. A
régí szövetség emlékeként és szellemében úgy látszik, most
ismét szükség van a hunokra.

A történelmi köztudat Attila halálával ugyan éppúgy el-
tünteti a hunokat, mint Nagy Károly hadjárata után az avaro-
kat, most mégis azt látjuk, hogy az új császár, Nepos – Aetius
utódeként – Attila titkárát, Orestest hívja maga mellé testőrka-
pitányának. Nem sok idő múlva Orestes kibuktatja a trónból a
császár, és fiát, Romulust kiáltatja ki a helyére. Ő hát a híres
utolsó római császár, az elsőt nevében követő Romulus.

Ezt tudjuk, mert tanultuk a hazai történelemórákon is. Azt
viszont már kevesen tudják – Alföldi András említi (14) –,

hogy Edekon, Attila unokatestvére római jogszokás alapján, mint szövetséges telepíti be népét az Appennin-félszigetre, s fia Odoaker, előbb Loire környéki gall fejedelem, majd Romulus trónfosztása után tizennégy esztendőn át Itália királya. Az itáliai királyság megszervezője tehát a gótokkal szemben, a hun Odoaker lesz. Mígnem 493-ban meggyilkoltatja a gót Nagy Theodoriknak, Attila harmadik főemberének, Valamirnek a fia.

Edekon és fia, Odoaker személyéről külön szólnunk kell. Egy más helyen ismertetjük behatóbban is, hogy Edekon, a kísérelőként mellé adott Orestesszel követségben járt Attila nevében Bizáncban. Priskos e követjárást részletesen leírja. Edekont (Szabó Károly fordításában Egyek-nek nevezi) Jordanes közlése alapján, hogy "*de genere Rogus*" (germanisták etimologizálása: Rogus – ruggiak – rozsevők – Roggen), germánnak tartották, innen a história korábbi állítása, hogy a Romulust követő uralkodó germán volt. A *de genere Rogus* viszont helyesen Rug (Rof), Attila nagybátyjának a családfája.

Ezt a nyilvánvaló tévedést nem magyar történész számolta fel. A tisztába tevést Reynolds, R. L.;- López, R. S.: *Odoacer: German or Hun?* c. művében olvashatjuk. (Magyar Történelmi Szemle -New York—Buenos Aires, 1/1969.)

Az amerikai szerzőpár műve mindenestre jelzi a tege-rentúli tudományos világ érdeklődését is e témakör iránt, de ízelítő is lehet arra a várható külföldi meglepetésre, amellyel a magyar szerző hun összefüggésekben egyoldalú nézetű írását fogadhatják majd.

Edekon további sorsa sem ismeretlen: 468-ban esik el a Bólia folyó menti ütközetben, a gót Valamir elleni csatában.

A hun törzsszövetségeken az V. században uralkodó négy testvérnek (Uptar, Rof/Ruga/, Ojbars /Ajbars, fehér párdúc/, Bendegúz) Rof-i ágán tehát, ha továbbmegyünk, előbb még Hunulfust találjuk, Edekon másik fiát, aki a dobudzsai (Kis Szkítia) töredékek között bukkan fel, majd Jordanes szerint, a Balkánon átvágja magát testvéreivel.

S itt fel kell hívnunk a figyelmet, egy a magyar historikusok által kiaknázatlan, igen fontos adatra. Jordanes elbeszéli életrajzában, hogy az Ő nagyapja Kandak alán fejedelem nótá-

riusa volt, s egyben közli, hogy Kandak különböző nevű alán népei az Attila utáni korszakban együtt vannak Attila fiaival, s a velük levő hunokkal.

Thierry a "*szétszórtságban*" is együtt tartónak, egymásról tudónak állítja a hunokat. Nem közli a forrást, de állítása bizonyosságképpen egy 467-ben, valahol Dobrudzsában lezajlott hun tanácskozásról, Attila legkisebb fiának, Ernák-nak (Hernák) ilyen mondatait közli:

„Az akatzirok, saragurok és a Kaukázus s a Káspi tenger mellett lakó más hun törzsek éppen e pillanatban hadjárattal vannak elfoglalva Perzsia szívében. Nem örültség volna-e még más háborút is kezdenünk a birodalommal, s egész lelki örömmel vetni magunkat két ilyen ellenség karjai közé.”

Az idézett mondatok után Thierry megjegyzi:

„Ernák beszéde azt bizonyítja, hogy a hun nemzetek magukat folyvást úgy tekintették, mint egyazon nemzeti test tagjait., régi szövetségük egész kiterjedésében”.

Altheim (15) a hunok közri erős kapcsolatról írva említi, hogy Attila uralma alatt sűrű követjárás volt Sogdaja, Baktiria és a Kárpát-medencei hunok között!

A hunok európai jelenlétéről az igazi meglepetéssel Fehér Jenő Mátyás könyvének (16) *A hunok a bécsi medencében* c. fejezete szolgál. Ezt írja:

„Írásos adatok még 893-ban is megkülönböztetik»Hunnia« és »Avaria« tartományrészeket, sőt a kremsmünsteri apátaág »Urkundenbuch«-ja egész pontosan az Enns és Pielach közére helyezi a hunok lakta területet.”

Ausztriai Tulln (Bécstől kb. 30 km-nyire) város alapítása Odoaker fiának, Oklan- Thelan-nak tulajdonítható. E helység a maradék hun törzsek fővárosa, szálláshelyének központja volt. Itt húzódott a választóvonal az avarok tartományától, amint erről Jámbor Lajos (781-840) egyik egyházmegyei beosztása tudósít. A király rendelete szerint a hunok a tullni mezők városkáiban és falvaiban laktak, és tőlük keletre,

a bécsi erdők táján már az avar népcsoport helyezkedett el. Ez az egyházszerkezeti megosztás a két nép együttéléséről is hírt ad a VIII. század végéről. Az osztrák Vitus krónika szerint is Tulln volt ennek az egész résznek a fővárosa, egészen a magyarok távozásáig (1042), s a mai Bécs helyén még egy darabig ezután is csak az örgrófok vadászkastélya állt.

Fredegar a hun és avar etnikumot már teljesen azonosítja. Az Enns torkolattól Tullnig terült el az akkori Hunnia, amely még a IX. század elején is szerepel a német krónikákban és klastromalapító oklevelekben.

Mindezeket az adatokat ezúttal egy okból kell fontosnak tartanunk: bizonyítékokat szolgáltatnak arra, hogy hunok, avarok, magyarok összehasonlítására, megkülönböztetésére vagy azonosítására valóságos élőemberek, népcsoportok voltak jelen Európában a IX. században, tehát a honfoglalás idején is.

Avarok

Szólalj, bűbáj.

Emlékezz, emlékező,

Ne ringj a köden, Csigla-menti táj:

kerekedj erdő, Sárta/ló emléke,

Hórnak lapálya, nagy esőket nyelő;

(Sinka István: Mesterek utcája, Magvető, Up, 1967.)

*„Pipin annyi avart ölt meg, hogy ehhez fogható mé-
szárlást ember nem látott, a sáncot bevették és kira-
bolták, s ott töltötték az éjt. másnap reggel kilenc
óraig.”*

(Nagy Károly levele feleségéhez)

*„...Emberi emlékezet óta nem volt olyan háború,
melyben a frankok jobban meggazdagodtak volna,
mert azt mondhatná az ember, hogy ezelőtt szegények
voltak...”*

(Eginhardus. Vita Caroli Magni. Caput XIII. nyomán Thierry Ama-
dé: Attila történelme, Pest. 1865.)

*„A híres népnek hosszú uralkodásából egy kengyel-
vasnál s két-három agynál egyéb nem maradt ránk.”*

(Hunfalvy: Magyarország ethnográfiája, Bp., 1876.)

*..Mai napig így szól a közmondás: „elvesztek, mint az
obrik, hírük, hamvuk sem maradt;”*

(A Nestor Krónikából Safarik nyomán közli Hunfalvy, Ethn.)

*„A hun-avarok 903 táján elhagyták a keresztény hitet
és a magyarok pogány vallására tértek.”*

(Lazius XVI, századi osztrák szerző, egy 1000-ben írt kútfő alapján:
Sebestyén Gyula közlése: Az avarszékely kapcsolat emlékei, 1899.,
Budapest)

Szűcs Jenő tanulmánya egyetlen alkalommal szól az avarokról. E mondatát bevezető sorait sem lehet fejcsóválás nélkül olvasni:

„...a magyarság történeti emlékezete a X. század közepén, természetesen ugyancsak bizonyos naiv mondai jellegű homállyal. a kazár kaganátusig (VII-IX. század) nyúlt vissza.”

A Kaukázus déli oldalán élő szavárd magyarokkal való intenzív követküldési kapcsolatok, majd még IV. Béla idejében is, a legalább a VII. században tőlünk elszakadt Magna Hungaria-iak felkeresésének ismeretében, ez a *"naiv mondai jellegű homállyal"* jellemzés lekicsinylésnek is beillik.

Az avarokat a keresztény Nyugat hiedelmeiben említi:
„...innen egyebek közt az avar-magyar (sőt olykor a hun-avar-magyar) azonosság képzete.”

Hiedelem rangli tudásukért pereljenek a nyugatiak, a *"képzete"* kifejezést azonban mi sem hagyhatjuk szó nélkül.

Ez a *„sőt olykor"*, *„képzete"* fogalmazás ugyan az elbaggatellizálás kelléktárából való, de ha nyakon csípjük a *„képzete"* főnevet, eredeti értelme szerint, azért megvan ám annak erre az esetre a pozitív jelentése is. A megismerési fokozatok: érzet, képzet, fogalom, eszme négyességében ugyanis megelőzi a tapasztalás a képzetet, és amint látni fogjuk, nem a naiv mondai homályú népemlékezetben.

A magyar őstörténet-kutatást ma leginkább foglalkoztató avarkérdés ilyen felszínes és megtévesztő kezelése miatt is illik rá leginkább Szűcs munkásságára a *"szükségtelenül homályt támasztó, időszerűtlen, korszerűtlen"* meghatározás, ahogyan ezt már bevezetőmben írtam.

Az avarok népével két irányban szükséges foglalkoznunk: kik voltak, és meddig mutatható ki jelenlétük a Kárpát-medencében.

Hunfalvy véleményével (17), idézete kapcsán, úgyszólván kézlegyintéssel végezhetünk. László Gyula új könyve (18) 22 máig feltárt avar régészeti helyet ismertet, s anyaguk gazdagsága alapot nyújt a kettős honfoglalás tényének bizonyítására is.

A hunokkal való azonosítást a méltatlanul feledésbe burkolt Thury József tanulmányával (19) kezdjük. Végkövetkeztése így hangzik:

„Mikor ilyenformán azt tapasztaljuk, hogy a VI. századtól fogva a XIII. századig 37 történeti kútfő hunoknak tudja és nevezi az avarokat, bátran megállapíthatjuk azt az igazságot, hogy tehát a történelem szerint az úgynevezett avarok éppenszóval hunok voltak, mint az Európában előbb, ti. 375-453-ig szerepelt hunok.”

– Thury jelképesen csak Attila haláláig számítja a jelenlétet.

El kell bírnia e tanulmány terjedelmének a néhány többlétsort, számláljuk ezért elő a 37 forráshelyet, amely hunoknak tartja az avarokat. Tegyük ezt Bél Mátyás és Pray György munkásságáért is, akikből Thury merít, de meg annak bizonyosságául is, hogy a magyar történettudomány tudatkihagyásaihoz hasonló példáért leginkább talán csak Kipling bender-logh népéhez fordulhatnánk.

„1. Menander, 2. Theophylactus Simocatta, 3. Theophanes, 4. Paulus diaconus, 5. Eginhard, 6. Ado, Archiepiscopus Vennensis, 7. Gregorius Turonensis, 8. Fredegarius, 9. a Historia miscella, mely a 813. évig terjed, 10. Valafridus Strabó, II. Annales de gcstis Caroli Magni (névtelentől Arnulf korában), 12. a Chronicon Marii episcopi folytatója, 13. Fragmentium annalium Francorum, 14. Poeta Saxo, 15. Chronicon Hepidani a 789. évre vonatkozólag, 16. Chronicon Hildesheimense, 17. Chronicon Fuldense, 18. Chronicon ex codice Ms. Bedae (Beda Venerabilis megh. 735-ben), 19. Chrotlicon Miossiaccense: 20. Annales Nazariani, 21. Chronicon Romualdi Salernitani, 22. Sigebellus Gemlacensis (megh. 1112), 23. Goderdius Biterbiensis, 24. Calanus, 25. Dandolo András évkönyvei, melyek 1280-ig teljedtek: de ezeken kívül ilyenek még: 26. Annales Mettenses, 27. Haimo (Gesta Francorum), 28. Conversio Bogoariorum et Carantanorum, 29.

Annales Sangallenses maiores, 30. Svidas (X. század), 31. Georgias Pisidas (VII. század), 32. Alcuinus (*Epistola ad Carolum Magnum* 79-ből). 33. Theodulforleans-i püspök 796-ból, 34. a *Vita S. Virgilii* szerzője 798-ból, 35. II. Eugenius pápa levele 826-ból, ~6. Kegyes Lajos diplomája 823-ból, 37. *Ravennai Guido geographus*."

Íme a keresztény Nyugat "hiedelmeinek" lehetséges irásos forrásai. Tegyük fel, hogy Szűcs Jenő ezeket nem vette számba, azt azonban már kevésbé értjük, hogy történész kortársának Czeglédy Károlynak Heftaliták, hunok, avarok, onogurok c. (20) 1954-beni írását sem méltatja figyelemre. Nem értene vele egyet? Viszont c dologban Czeglédy a mérvadó szakember, de vele pendül egyet a világtörténelem is.

A Magyar Nyelvben megjelent Czeglédy-tanulmányt csak fontosabb pontjaiban érintjük. Az avarok jellemzésére – többek között – Prokopiuszt és Szung-jün, kínai buddhista zárándokot így idézi:

Prokopius: fehér testűek, rendezett monarchikus államuk van, nem "vad" életet élnek. Nem nomádok. Városlakók. Ptolemaios nyomán: a lovat részesítik kultikus tiszteletben. Perzsiától északra laknak. Nem érintkeznek a többi hun néppel. Fehér hunok ők.

Szung-jün: nomád harcosok. Az ég és a tűz szellemét imádják. Buddhisták. – Más kínai forrás: keresztények. Északkelet Afganisztánban laknak. Heftal a hyon(o)-k királya. Heftal a hua nevű uralkodónemzetség neve 558-ban heftalita küldöttség érkezik Kínába.

Az eltérések magyarázatára nem térek ki. Azzal kapcsolatban azonban, hogy a tűz szellemét imádják, s emlékezve Attila udvarának szoros kapcsolatára Baktriával, a tűzimádó vallás központjával, de figyelmezve Kézai közlésére, hogy Csaba "miért is *Scythiából nem kapott, hanem a korozmin nemzetségből vett feleséget*", azaz Baktriából, ide iktatok Jókai Mór közlése (21) alapján egy versikét. Közreadta Bálványosvár című regényében. Jegyzetei szerint ezt a könyvét komoly forráskutatások alapján írta. Ki is jelenti: "amit leírt, igaz történet". A rigmusoló sorok fiúgyermek felavatási

szertartásán hangzottak el a pogány korban. Gyűjtési helye: Erdély.

*A Tűz-isten oltalmazzon,
Istennyila meg ne sújtsjon,
Guta, Csoma rád ne lessen,
Dobroc, Mirigy meg ne lepjen
Kék Kelevény ne találjon,
Rosz bába ki ne cseréljen,
Hopciher rád ne dobbanjon,
Koldusfarkas meg ne marjon
Vahor, rossz szem meg ne verjen,
Minden ízed nagyot nőjjen,
Mint a vas oly kemény legyen.
Nagyobb ember légy apádnál,
Ne sírj otthon az anyádnál.
Mint ez a tűz oly igaz légy!*

Az avarok gondolkodására fényt vethet a bizánci háborúk idejéből. Baján követének kifakadása egy tanácskozáson:

„Ti tanítottátok meg a barbárokat mindenféle hitványosságra: sohasem jutott volna eszünkbe a békeszegés. ha veletek a hazugság mestereivel nem találkoztunk volna. Hadakozni ugyan nem tudtok, de azért békében sem maradtok, háborúitok igazságtalanok. a veletek kötött béke szintén csak károkat okoz nekünk.” (22)

Czeglédy további megállapítása: a hua az avarok uar nevével azonos, 460 táján a keleti uar és a nyugati hyon törzscsoport egyesült és a heftal lett a vezértörzs. A pannóniai avarok hasonló nevű uar és hunnai csoportjai úgy szintén hettalita eredetűek. Theophilaktos Simokatta szerint a türkök mielőtt uralomra jutottak volna, először a heftalitákat. azután az avarokat és végül az ogorokat győzték le. A vereség után az avarok egy része Észak-Kína vidékére menekült, az ogorok néhány törzse pedig, amely az uar és hunnoi neveket viselte, Európa felé vette útját

Nem említve Theophilaktos vitatott állításait (az álavárokkal kapcsolatos antik toposzát stb.), az avar-uarok küldöttsége, egy időben a Kínába küldött heftalita küldöttséggel, tehát 558-ban megérkezik Bizáncba. Az időbeli egybeesés teljesen logikus: a türk támadás idején mindkét hatalmi központba menesztettek küldöttséget, s a Kínába menők útja már hasztalan volt, mert népük közben nyugatra sodródott. Csak annyit még erről, hogy a Bizáncba menesztett küldöttséget Sáros (Sarus) (Szabó Károly etimologizálása) nevű alán fejedelem ajánlotta be a császárnak.

Czeglédy tanulmányából még Menandros tudósítása érdemel figyelmet: a türk kagán, illetve szogd tolmácsa uar honnak nevezi a Bizáncban avarnak hívott népet. Az európai avarok türk, illetve szogd neve uar hon volt.

A kétféle megítélésre azért az avarok is szolgáltattak alapot. Menander ugyanis elmondja, hogy öltöztetik az, ami a hunoké, nyelvük is egy a hunokéval, mivel tolmácsuk e nép rendes tolmácsa volt, de lobogó hajfonatot viseltek, szalagokkal befonva, két ágban, s ezt a turkoktól vették át.

A Duna medencébe 562-ben [568-ban] érkező avarok történelmének csak a VIII. és IX. századi adataival foglalkozunk. A kettős honfoglalást érintő népmozgásokról a bolgár fejezetben szólnunk.

Thierry Amadé fontos jelentőséget tulajdonít annak, hogy az avar kagán mellett volt még egy másik fejedelmi cím is, az ujjgur vagy jugur. E kettős vezetés – szerinte

„a várhunok ugor eredetére emlékeztet bennünket”,

így

„a várhunok szövetsége hihetően az ugorok és a nyugati hunok vegyületéből alakult, s így külön képviselőt által, külön főnökeik voltak. ...Az ujjguri méltóság a khán mellé helyezett legfőbb tisztségként maradt fenn.”

(Az ujjgur vagy jugur cím jogi értelmezésére egy későbbi fejezetben térünk ki.)

Az itáliai vonatkozások miatt kell említeni, hogy 671-ben két hadsereggel Itáliába hívják az avarokat, a Duna medencéből odatelepült régi szövetségesüket a longobárdokat segítik.

782-ben Nagy Károly országgyűlésén Padernbornban megjelennek az avar követek, két legfőbb vezetőjük, a kán és a jugur nevében. 787-ben viszont szerződést kötnek az itáliai longobárdokkal és a bajorokkal, a frankok ellen. E szövetséghez csatlakozik Bizánc és Dél- is. 788-ban azonban mindhárom felvonultatott hadseregüket, így Itáliában és Bajorországban a frankok szétverik, Megindul ellenük a nagy támadás. Nagy Károly a Duna mentén, fia, Kis Pipin Itálián át, a Dráva felől támad. A nyolc esztendeig dúló háborúban megtörik hatalmukat. Be kell hódolniuk s fel kell venniük a keresztiséget.

Ez időtől fogva egyházszerkezeti kimutatásokból és frank-római politikai események kapcsán tudunk róluk.

A császár beosztása szerint a horvátországi rész az aquilejai érsekséghez, a Dráva és Rába közti rész, a salzburgi, a Rába és Duna közötti – a Duna főmedre ekkor nem a mai volt, hanem a Csallóközt északról átölelő, Kis-Dunának ismert jelenlegi folyamszakasz – pedig a passai egyházmegyéhez tartozik. A két utóbbiról 871-ig vannak hiteles emlékek, a horvátországi töredékről utoljára Bíborbanszületett Konstantin beszél 950 körül, oly módon, hogy "az avarok, akiknek királya Attila...". Ily módon azt, hogy a honfoglalók Pannóniában avarokat találtak, kétségbe vonni nem lehet.

Visszamenve a frank győzelmet követő nyolcszázas évek eseményeire, az Einhard-i Annalesekben az olvasható a 805. év eseményei között:

„Kevéssel ezután a Capcan, a hunok fejedelme népétől kényszerítve, megjelent (Aachenben) a császár előtt és kérte, hogy Sabaria (Szombathely) és Camuntum (Petronell) közt, mivel eddigi földjein a szlávok betöresei miatt Illeg nem maradhat, adjon neki szállásbirtokot. A császár kegyelmesen fogadta – mert a Capcan keresztény volt, s Theodornak neveztetett –, kérelmét teljesítette és gazdagon megajándékozva hazabocsátotta... Nemsokára elhalálozott. Ekkor a kagán egyik főemberét küldötte el és kérelmezte általa, hogy abban a régi méltóságban sértetlen maradjon, amely a kagánt a hunoknál mindig megillette. A császár azt, amit kértek, megadta, elrendel-

te, hogy a kagán a hunok régi szokása szerint gyakorolja az uralmat." (23)

A továbbiakban arról értesülünk, hogy 811-ben Nagy Károly seregei egyharmadát a gyűlölködő avarok és szlávok ellen menesztette. Ebben az évben Kanizanki [Kanizauki] avar fejedelem a tudun és a Duna melléki szlávok főemberei megjelentek az uralkodó előtt. A tudun méltóság a kazároknál tartományi főnököt jelentett. A frankoktól meghódított avar fejedelem címe már ezért a "tudun", ebben a korszakban. – Külön tanulmányozást érdemelne ez az összefüggés a két – kazár és avar – birodalom közjogi egybevetésére, de kettős honfoglalási vizsgálódásban e birodalmak esetleg azonos népeinek vagy népcsoportjainak kimutatása végett is.

819-ben részük volt Alsó-Pannónia kormányzójának, Lilldevitnek a lázadásában. – 822-ben követeket küldenek az aix-la-chapelle-i országgyűlésre, majd 811-ben ugyanígy megjelentek a frankfurti gyűlésen, Az ún. Verduni szerződés 843-ban, ekkor osztották fel a frank-római birodalmat, szintén említi az avarokat.

A nem teljes felsorolásban idekíváncozik még a salzburgi egyházi kancellária feljegyzése 871-ből:

„az avarok még mindig bírják a császártól kapott szállásbirtokot,"

A bécsi Naturhistorische Museum őstörténeti osztályán térképek ábrázolják az avarság osztrákföldi szállásterületeit. Ezek megegyeznek az eddigiekben csupán vázolt települési képpel. Településeik mintegy 20%-a a Dunától le a Drávaig, Szávaig osztrák területen, ugyancsak 20%-a a horvát részen volt.

Lazius (24) osztrák történetírónak a fejezet elejére illesztett közlését pedig, hogy.

„903-ban az avarok elhagyták a kereszténységet és a magyarok pogány vallására tértek"

– úgy gondolom, nagyon komolyan kell vennie a hazai történettudománynak.

Sinka Istvánnak a „*Csigla menti tájira*” emlékező versét rendkívüli történelmi fontossága miatt, e fejezet talán legjelentő-

sebb részeként, az avarkorszak áttekintésének a végére hagy-
tam.

Megvilágítását vezesse be Kézai:

*„Maradt volt még a hunokból háromezer ember, kik a
krimhildi csatából futással menekültek, kik is félvén a
nyugati nemzetektől Árpád idejéig a Csigla (Szabó
Károly Sziklá-ra fonetizálja) mezőn maradtak, s ott
magukat nem hunoknak, hanem székelyeknek nevezték.”*

A csigle, csigla szónak nagy turkológusunk, Thury József (25) járt utána. Véleménye szerint a helynév avar eredet mellett bizonyít, mert a csig tiszta török szó. Sejkh Szulejman csagatáj és Ahmed Vefik oszmán-török szótára szerint "*magas ágakból, vesszőből font kerítést, sövényt, gátat, töltést, sáncot*" jelent, a -la török helynévképzővel pedig olyan avar gyűrű-féle erődöt, amelyet az avarokról szóló hiteles tudósítások bekerített területeknek neveznek. Thury szerint a csiglá-hoz hasonló képzésű török szavak, a jaj-la (nyári szállás) tuz-la (sóbánya), bor-la (szőlőtermő hely) is.

Ha már most azt nézzük, van-e hiteles tudósításunk az avaroknak a Tiszától keletre való tartózkodásáról, akkor két ilyen forrásunk is van. Az egyik a VII. századi Ravellnai Névtelen, aki dáciai avaroktól beszél, a másik Nagy Károly életrajzírója, Einhard (Eginhardus). Nekünk ezúttal ez a híradás a fontos. Tartalmilag az a lényege, hogy Pipin, az északi frank sereg vezére a Tiszán is átkergette a még harcoló avarokat. Kézai szavai: "*félvén a nyugati nemzetektől*" s ennek bizonyossága is, "*s ott magukat nem hunoknak, hanem székelyeknek nevezték*", inkább vonatkozhat a frank-avar háború nyolc-estendős küzdelmeire, mint az Attila-fiak krimhildi csatájára.

A Sinka-vers megvilágítása előtt fel kell elevenítenünk Györffy György (26) értelmezését. A Veszprém megyei, Marcal völgyi Csögle falu helyén véli feltalálni a krónikabeli hunvisszavonulás helyét. Számára azért látszhatott kézenfekvőnek ez a magyarázat, mert az tűnt fel neki, hogy a krónikás – fel fogása szerint Ákos nembéli Ákos mester helyismerete lényegében öt dunántúli megyére szorítkozik. Emiatt maradt meg ő is következtetései ben a Dunántúlon. A nyugati nemzetektől

való meneküléshez azonban alkalmasabb enyhelynek, búvónak, elszakadásnak látszhatott a Tiszántúl, mint a frank seregek gyomrában lapulható Marcal völgyi Csögle. Különösen hogy tudunk Kis Pipin Tisza menti csatározásairól, s ami ennél még perdöntőbb, hogy Anonymus a bihari részekről csatlatkoztatja az Árpád elébe menő székelyeket.

Beszéltessük Sinka Istvánt. Az idézetten kívül még két helyen éneкли meg a Csigla patakot:

*Hór alatt a Lsigla-menti pusztán
árvának lenni van olyan szomorú...*

S a nekünk, két, régies, talán törökös hangzású helynév miatt rendkívülbb másik helyen:

*Mumm mezejétől délre
Kint, Singa-laposán,
mily szomorú volt jégsírjában a Csigla...*

Eddig az idézetek. Nem érintve a székely eredet jóval tágabb problémáját, a Kézai szerinti visszavonulást Sinka István Csigla menti tájára kell tennünk. Ez a hely pedig Bihar megyében van, mai román részen, az egykor Nagyszalontához tartozó határban. Hór egy dombnak a neve. A térképen feltüntetett helyek közül Barnodhoz van legközelebb mind Hór, mind a Csigla mente.

Ezt a véleményt egyéb igen lényeges bizonyítékokkal is megtámogathatom. A hajdan volt beosztású megye e helyhez közeli déli részén találtam Szék helységet s több változatban, Alsó-Meggyes, Felső-Meggyes, Tagadó-Meggyes helységeket, s ezek jelezhetik az évszázadokig fennállt 6 székely nemzetség egyikének, a Medgyes-ágnak az ittlétét. Kissé beljebb, keletebbre található, a megye közepe táján Székelyhíd nevű helység.

Bizonyítékunk még Fekete Zsigmond (27) avar gyűrűket feltüntető könyve is:

„A negyedik avar györ, az Ördögárok... átmegy a Tisza bal partjára, s meglehető és ép darabokban tűnik

*el Bihar vármegyében a Vörös-Gyűrűs felett Oláh
Szentmiklóstól éjszakra Nagyvárad felé, keresztben
metszve az itteni Korhány nevű széles ereket."*

Ez a Korhány vize az egyik legszebb Sinka-versben szintén megtalálható:

*Egyszer volt szép
Az anyám tánca,
Mikor kendőjét gyepre hányta,
A Korhány vizénél Pusztapándon...*

A juhászbojtár korában az erek, patakok mentét, alaposokat, dombhátaikat, hajlatokat be-bejáró Sinka István költészete lehet ma a tanunk a térképeken is valószínű fellelhető táj e múltbeli helyneveire. De nyomós tanú. Versei ismeretében felülvizsgálatra is szorulhat Györffy Györgynek Csöglemagyarázata, de feltehetően a székelyek későbbi betelepülését bizonyító "Székelyszáz" nevű "várjobbágy századokról" való elképzelése is.

Tisztában vagyok vele, hogy a Kézai által Csigla mezőnek, a Pozsonyi krónikában Sigla mezőnek nevezett helyet már számosan keresték az elmúlt századokban. így találtak Erdélyben Aranyos mellett Csigla vagy Csigolya berekét, voltak, akik a mai Al-Csik mezejét gondolták a visszavonulás helyének. Verancsics Antal a székelyek letelepedési helyét Erdély legvégső szögletében tételezte fel, s ezt a helyet Chikmezűnek nevezte el. Van Közép-Szolnok megyében is egy Csigliény vagy Cseglény nevű helység, de Sáros megyében is található Cigla nevű falu. Az ország ez északi részén is felbukkant ilyen nevű falu igen érdekes következtetésre adhat alkalmat, általában az avarok településére nézve, Mert például Bartal György is említ fent Bereg megyében, a Tisza felső völgyében Bajánházát, de Zemplénből is két Baján nevű falut, sőt ugyanitt egy Abara nevű helységet is.

Az avarok észak-magyarországi települési nyomait jelző helységnevek is erősítik azt a több magyar történész által képviselt nézetet, hogy avar hadak mentek Árpád magyarjai elébe a honfoglalás segítésére, illetve fogadásukra.

Bolgárok

„Attila halála után a hunok a Pontus vidékére vonultak vissza, itt -a talált népeimemet megszervezve - új birodalmat alapítottak, mely hun és bolgár néven szerepel a történeti forrásokban.”

(Németh Gyula: A honfoglaló magyarság kialakulása, Bp. 1930.)

„Ügyszólván minden kutató megegyezik abban, hogy a bolgárok is a hun törzsek közé tartoztak ...A bolgár kérdés helyes beállításával – úgy látom – kielégítő megoldást nyerhet egy sokat vitatott kérdés, a hun-magyar rokonság és a hun-magyar monda eredetének problémája is:’

(Gombocz Zoltán: A bolgár kérdés és a magyar hunmonda. Magyar Nyelv, XVII. kötet, 1921. 1-3. szám)

„A legtöbbet mond az uturgur népnév, amelyről tudjuk, hogy a bolgár népnek a neve.”

(J. Marquart: Osteuropäische und Ostasiatische Streifzüge, Lipsce, 1903.)

A bolgárok „kardra esküdtek, kutyát áldoztak szerződéskor, hajukat nyírták, vászon csalmát viseltek, mi mind részint ó-magyaros, részint törökös.”

(I. Miklós pápa (866-ból) nyomán közli Hunfalvy Pál, Ethn.)

„Feje magyar módra volt borotváltva.”

(Liutprand a bizánci bolgár követtől, 958-ból.)

Fejtegetésemet Thury József (28) egy megállapításával kezdem:

„A filológiai módszernek a filológiában van helye, ellenben történeti kérdések megoldásánál csakis historiai módszert lehet és szabad alkalmazni... Egyetlen szónak ilyen vagy olyan megfejtéséből nem szabad egész történetet csinálni valamely népnek, ellenben valamely nevet, mely századokon át szerepelt a történelemben, megmagyarázhat maga a történetnek ismerete. Vagyis a történelemből kell megfejteni a történeti nevet, és nem a névből csinálni meg a történetet.”

E véleménnyel cseng össze Németh Gyula álláspontja:
„a törzsnevek történeti dokumentumok” (29).

Számunkra ilyen különös fontosságú törzsnév, népnév az onogur-bolgár, mert előtagja azonosnak mondható nemzetközi nevünkkel (venger, Ungar, Hongroise, Hungarian stb.), ebből alakultnak tekinti ugyanis hivatalos történettudományunk. Az újabb kutatások fényénél komoly létjogosultsága van a hunugarból való eredeztetésnek is, aminthogy az onogur ilyen formában is használatos volt a honfoglalás előtti írónál.

A történelmi eseményekben folyamatosan felbukkanó népnevek nyelvi jelentésének megfejtése már nem pusztán történelmet reprodukáló filológia. Nézzük ezért a fejezetben felvetődő népnevek és személynevek törökből, illetve perzsából való magyarázatát.

Bolgár = keverék, sabir = az útról letérő, eltévedő, bolyongó, kazár (kozár) = futamodó, bolyongó (perzsául), (Maszüdi arab író mondja is, hogyakazárokat törökül szabir-oknak, perzsául kazar-oknak nevezik), on-ogur = tíz ugor, kutur-gur = kilenc ugor, utur-gur = hatmenc ugor, türk = erő. Ezúttal fontos személynévi jelentés: Kuvrat, Kovrat (több olvasatban Kurt) = gyűjtsd össze a népet, Baján = gazdag, a legkiemelkedőbb törzsfő megjelölése.

Mindenekelőtt kövessük nyomon az uturgur és kuturgur népet. Prokopius ír róluk 540 táján, ilyenformán:

„A Maeotis tenger mellékein, régtől fogva hunok laktak volt, mégpedig egy király alatt. Valamely ki-

rályuknak két fia vala, Uturgur és Kuturgur nevű. Ezek atyjuk halála után eloszták a birodalmat, miért is neveikről a népnek egyik része uturgur-nak. másika kuturgur-nak neveztetik máig. ...Idő folytával egyszer, ha igaz a hír, egynehány hun (kimmer) ifjú vadászgatván egy szarvas ünőt, akár neki tüzesedve, akár isteni végzettül hajtva, üldözé. Az előlük futván, a tengerbe ugrék, s az ifjak folyvást követék a tenger túlsó part.íáig, ahol az ünő hirtelen eltűnt... Hazatérvén elmondák, hogy a tenger meggázolható, s a hun nép azonnal fegyveresen átkelvén a túl lakó gótokra esék." (30)

Az a különösen fontos ebben a mondában, hogy azonos Priskos rétornak az Attila hunjairól írt eredetmondájával, de hasonlatos a magyar szarvasmondához is. (Még senkinek sem tűnt fel az, hogy embernek veszélyes, nehezen járható helyeken – nádások, zsombékok, ingoványok s ilyen hely lehetett a Maeotis vidéke is – igen sokszor csak a finom ösztönű és ott-honos állatok járnak biztonságosan, ezért csak az ő nyomukban mer eligazodni az ember. Ebben is rejlhet a szarvasmondák valóságmagva.)

A kutrigurokról az 550-es években hallunk. A gepidákat segítik a longobárdok ellen. Ugyanez időben Bizánc egymás ellen bujtogatja a két testvérnépet, a kutrigurokat és utrigurokat. Az előbbieket királya ekkor Zabergán kán (= szabir kán). Vele kapcsolatban Moravcsik Gyula (31) idézi Mutaftciev bolgár történészt: a

„perzsa király mellett magas rangban szolgáló, heftalita Zabergan, mind pedig a kuturgur Zabargan hun volt, minthogy a heftalita és kuturgur nevek egyaránt hun néprészeket jelölnek”.

Ne döntsük most el azt, hogy a két Zabergan azonos személy-e, az azonban tény, hogy a Duna mentén megjelenő avarok (562) útjukban bekebelezték a kuturgurokat és uturgurokat, s ez időben az avar fejedelem neve Zabergan volt. A Zabergan szó jelentésére egyébként dr. Bendefy László értelmezését tekinthetjük helytállónak: nem személynév, hanem méltóságnév. (B. L.: Magyarország és Közép-kelet, Bp. 1945.)

Hogy pedig az avarok politikailag mindkét népet képviselték, arra bizonyíték, hogy Bizánctól, jogutódként, mindazt az évi adót kérték, amit emezek korábban kaptak. Azzal a hírrel együtt pedig, hogy *"A hunok visszaszerezték a régi Hunniát"*, Paulus diaconus, illetve Menander azt is közli, hogy *"tízezer kuturgur rontott be Dalmáciába"*.

További adalékként – a most zajló kettős honfoglalás vi-tához is figyelemre méltó Thierry Amadé közlése, hogy

„az avarok a visszamaradt három törzset (tharniakok, kotzagerek, zabenderek) követeik útján magukhoz csalogatták”;

s hogy

„600-ban a Volga partjairól egy csapat bolgár lovas-ságot hívtak.”

A keletről való folyamatos beköltözésre így több megbízható hírünk van. A hatszázas évek első harmadából – felől egyébként nagy nyugatra áramlást indíthatott meg a bizánciak irtóháborúja (622-23-ban) a tűzimádó vallás központja, Baktria ellen. Lerombolták a templomokat, leölték a papokat, a népeket arra kényszerítették, a szent tüzek köré terelve őket, hogy azokba beleköpjenek. E vallásháború is magyarázhatja a perzsákkal szövetségbe lépő avar Baján kán meg-megújuló nagy háborúját Bizánc ellen.

Az onogur-bolgárnak nevezett nép történetének tömör összefoglalását a legkitűnőbbben Gombocz Zoltán (32) írásában olvashatjuk. Tőle tudjuk – mások mellett –, hogy a bolgár történet ősforrása: Theophanes Isauros (+817-18) és Nichephoros patriarcha (+829) legendás elbeszélése Kuvrát kán öt fiáról. A két szerző közös forrásból meríthetett. (Nagy Géza (33) szerint Kuvrát annak a hun fejedelemnek, Organának az unokaöccse, aki 619-ben a hun előkelő emberekkel együtt a keresztény hit-re tért.)

A Kuvrát-monda:

„IV. Konstantinos császár idejében (668-685) Nagy-Bulgária fejedelme, Kuvrát, halálos ágyán öt fiának lelkére kötötte, hogy egymástól el ne váljanak, s az ősi földet el Ile hagyják. Az első szülött Baján (Bat-Baján) ott marad, de a második szülött Kotrag (a

kutrigurok képviselője) népével együtt átkel a Tanaison (Don), a negyedik (neve nincs megemlítve) átkel a Dunán s meghódo! a pannóniai avarok kagánjának. Az ötödik fiú eljut Itáliába, s a Ravenna melletti Pentapolisban telepszik le (679-ben). A harmadik fiú, Asparuch (Isperik) a Pontus és a Duna köze eső szögletbe vonul vissza."

Az elbeszélés a bolgárok ötfelé szakadását kapcsolatba hozza a kazárok hatalmának felemelkedésével.

E nagyarányú népmozgáson is alapulhat László Gyulának (34) a magyar régészet nevében is elhangzott véleménye:

„Új nép betelepedésével kell számolnunk az avarkor második felében... A griffes-indások a késői avarokban jelennek meg. A VII. század vége táján új, nagy tömegű nép költözött keletről a Kárpát medencébe. Számolnunk kelta VII. század vége táján egy nagyarányú honfoglalással."

Most pedig egy igen érdekes, sőt fontos magyarázatra kell felhívnom a figyelmet. A dolog a bolgárok egy száz évvel előbbi, 580-as évekbeli vonulásával kapcsolatos, de közvetlen magyar összefüggése is van.

Már Gombocz Zoltán is említi azt, hogy Ephesusi János 582 körül egy mondát közöl, amelyben Bulgharios és Khazarig testvérpár, bolgár-kazár testvérnemzet őseként szerepel. Többről azonban Gombocz nem szól.

Ez a "mondai jellegű". adat viszont komoly történelmi bázissá vált azóta, hogy J. B. Chabot egy Edessában előkerült kézírásos feljegyzés alapján (1900-1910) közreadta Szíriai Mihály pátriárka krónikáját, *Chronique de Michel le Syrien, Patriarche Jacobite d' Antioche* címen (1928), illetve ugyanezt kiadta latin és eredeti szír nyelven E. W. Brooks (1935-36-ban). Szíriai Mihály a Peskin kolostor apátjaként halt meg 1199-ben. Adatainak forrása Ephesusi János hatkötetes egyháztörténete volt.

E fűrésztő bevezetés után az a lényeges, hogy Altheim (35) az avarok, bolgárok, kazárok, illetve a magyarok részbeni kapcsolatát e szír krónika egy közlésére építi. A kritikus szövegrész- kihagyásos közlésem ben – így hangzik:

„Ebben az időben jött ugyanis három testvér belső Szkítiából, harmincezer szkítát vezéltek, 65 napja voltak úton az Imaón-hegyek (Észak-Irán) hágóitól. A folyók miatt télnek idején jöttek, elérték a Tanaist, amely a Maeotisból kilép és a Pontosba ömlik. Amint elérték a rómaiak határát, közülük az egyik, név szerint Bulgarios, 10 ezer emberével elvált testvéreitől, átlépte a Tanaist a Duna folyó irányában, mely ugyancsak a Pontosba folyik. Maurikioshoz küldött, s kérte, adjon földet neki, ahol laknék, s ennek fejében népével a rómaiak segédcapatává lesz.

A császár adta neki Felső- és Alsó-Moesiát, valamint Daciát... A maradék szkíták azonban, a másik két testvér, az alánok földjére mentek, amelyet Bersylianak neveznek, oly területnek, melynek városait a rómaiak építették. ...A (Moesiában és Dákiában lakó) Bulgárok és a Puguráyé-k, akik (Bersilya városainak) lakóit alkotják, idővel keresztényekké váltak. Amint az idegen nép ezt az országot (Bersilyát) elfoglalta, kazároknak nevezték őket az idősebb testvér neve után, akit Kazarignak hívtak. Ez a nép erőssé vált, s kiterelődött.

Nem fordítottam le, s nem idéztem a szír krónikából azt az időbeli egyezéshez szükséges részt, hogy a bizánci fürdőhelyet, Anchialost éppen megszállva tartó avar kagán ajándékokat küld a hátában közeledő Bulgariosnak, hogy kedvét nyerje, s útjából eltérítse. Ez az időpont 582 körül van.

Hogy jönnek mindehhez a magyarok? Altheim szerint a következőképpen helyesbíti Biborbanszületett Konstantin közlésének, paleográfiai okból tévesnek tartott olvasását, azt, hogy a magyarok a kazárokkal "három" évig laktak együtt, e számot "háromszázháromnak" veszi, levonja a 889-es évből (Regino, prümi apát ebben az évben jelöli meg a kazároktól való elszakadást, az Etelközbe vonulást), így az 585-ik évet kapja, vagyis Kazarig és a meg nem nevezett harmadik testvér (ő képviselné a magyarokat) Alániába érkezésének körülbelüli évét.

Mindezeket azért is tartottam szükségesnek említeni, mert hazai szakirodalmunkban nem láttam nyomukat. Még csak annyit: J. Marquall és K. H. Menges, s velük egyetértésben Altheim a kazárok, s így a három testvér eredeti kiindulási helyét Dagesztán vidékére teszi.

Történeti forrásértékű közlésnek kell tekintenünk tehát, már jóval Asparuch bolgárjai előtt, bolgárok érkezését Daciába is. Ezt az adatot erősíti a már idézett Thierry, aki 600-ból tud tízezer bolgár lovas érkezéséről Baján avarjaihoz. Valamelyik csoport érkezése bizonyos, de mindkettőében sem kétkedhetünk.

Egészében véve a középkori források a VI. század közepétől már két Bulgáriát ismernek, a pontusi vagy dunai és a kaukázusi vagy volgai bolgárokét. Ez utóbbi az Anonymus említette terra Bular, ahonnan Taksony vezér idejében, a mohamedán hit felvétele után, jelentős bevándorlás volt hazánkba. E bolgárok szomszédságában talált rá Julianus barát az elszakadt magyarokra, s e bolgár nép utódainak tekinti a tudománya csuvasokat. A magyar nyelvészet és őstörténet egyik alapvető tételét pedig éppen a csuvas nyelv alapján fogalmazta meg 1871-ben Budenz József:

"a magyar nyelvben nagy számmal vannak régi török jövevényszavak, a csuvasal mutatnak egyező hangtani sajátságokat, tehát az ócsuvasból valók," (36)

Németh Gyula szerint, mivel a mai csuvasok a régi volgai bolgárok maradványai, "ócsuvas" helyett „*bolgár-török*” jövevényszavakról kell beszélnünk,

A dunai bolgárok Asparuch vezetésével 679-ben Moesiában leigázzák a szlávokat, s a IX-X. század folyamán beolvadnak nyelvükbe.

A Duna menti bolgárokról fontos történelmi adat a 680. évi: ekkor telepednek át a Dunától délre. A Nagy Károly által megtört avar uralom gyengeségét Krum alatt használják ki 805-ben, részt vesznek az avar állam felosztásában főségük alá került a Duna-Tisza köze egy része s Erdélyben a Marostól délre elterülő terület. 827-ben a Dráván felhajózó csapataik Pannóniában lakó szlávok ellen harcolnak, főnökeiket elűzik, s bolgár kormányzókat rendelnek föléjük.

A magyarokkal való szövetségükről 836-ban van adatunk. Magyar csapatok segítik őket makedón hadifoglyaik lázadásának leverésében.

A leginkább ismeretes magyar-bolgár hír (a 894. évből) a görög szövetségben Árpád fiának. Leventének egy kisebb egységgel való hadi vállalkozása a nem sokkal előbb trónra lépő Simeon cár ellen. Van történészünk, aki e csatározást már a gondosan megtervezett honfoglaló hadjárat, a második bejövétel egyik sikeres szárnyvállalkozásának tekinti.

Hunfalvynak és követőinek a magyar hunhagyomány eredetiségét, keletről hozott voltát nullifikáló véleményével szemben századunk tízes-húszas éveiben erős ellenbizonyítékot kaptak történéseink, nyelvészeink a Mikkola finn nyelvész által 1913-ban megfejtett óbolgár vagy előbolgár fejedelemlistában. Ez a rendkívül becses történelmi értékű dokumentum is beszédes bizonyíték arra, hogy hiába bukkan fel bármely perdöntő adat is a múlt homályából, ha a történész szemlélete mereven, éppen dogmatikusan más irányú, s ezt figyelmen kívül hagyja. Ez történt ez esetben például Hunfalvyval, aki Jireček, Geschichte der Bulgaren című művét idézve, már szól arról, hogy Hilferding a magyar nyelv segítségével kísérelte meg a szöveg megfejtését, ám érdektelenül nem füleli le az izgalmas nyomot.

A bolgár fejedelemlista két részből áll. Az 515 évet felölelő első része, a hajukat hun módra viselő, a Dunától északra uralkodó fejedelmek nevét, uralkodási, illetve életévét tartalmazza. Helyesebben, ahogyan én látom, gondolom, a nemzetiségek szerinti uralkodási időt, így Avitohol 300. Irnik 150. Gosztun 2 stb. Elképesztően szemnyitó izgalma az év neve, megnevezése: „*lét*”, Altheim mindenesetre így idézi, s úgy kell tekintenem, hogy azonos mai szavunkkal, Gosztunt negyediként Kurt, ötödikként Bezmer követi. Az ötből négy a Duloház tagja, Gosztun a Jermi nemzetségből származik (Nagy Géza közlése). A Dunától délre uralkodók névsorát Aszparuch (Isperik) nyitja meg, s Umer zárja 767-tel.

Az 515 éven belüli időről Gombocz Zoltánnak van eligazító magyarázata: (37)

„Irnik például a kígyóév kilencedik hónapjában kezdte meg uralkodását, s Attila halála-éve éppen (453) kígyóévre esik. Ha e meglepő időrendi egyezés-sel még párhuzamba állítjuk Jordanes értesítését, hogy Attila fia »Hernic« népeivel Besszarábiába vagy Dobrudzsába vonult, valamint a magyar hun-monda Csaba-motívumát, alig lehet a Csaba-monda reális történeti magvát kétségbe vonni.”

Gombocz következtetése már hun-hagyomány fejezetünk bizonyítékaiba vág, itt csak azt emeljük ki, hogy az 515 évből 453-tól számítva, 215-öt kell vennünk, így Aszparuch uralkodási évének kezdetét 668-ban kapjuk meg, az ő Dunától délre vonulási éve pedig a 679-680-as év. Avitohol neve, amely nem azonos Attiláéval, idézte elő a legtöbb fejtörést (ebben érdekesek Pritsak magyarázata, sőt Altheim vele vitázó érvei is).

A "kígyóév" még megvilágításra vár. A két XVI. századi, moszkvai és pétervári gyűjtélékes kéziratból előkerült fejedelem listán, amely eredetileg oszlopra írt görög szövegű volt, kettős időszámítás van, hun-törökös állatjegyes és keresztény. Ugyanígy kétnyelvű és kettős időszámítású a 907-ből származó catalari, valamint a kalugericai felirat is.

Rendkívüli módon hasonlatos e feliratokkal a perzsa szasszanida királykönyv (kezdődik Nagy Sándor babilóniai foglalásával és az Ardaser uralkodóház felemelkedésével mint új periódussal), szintén egymás mellett párhuzamosan van meg a tizenkét éves beosztású állat jegyes évjelzés, a mágusok időszámítási módja és a már érvénybe lépő keresztény évszámítás. (38)

A nemzetközi turkológus világot lázba ejtő fejedelem lista fontosságának tudatában furcsán hat egy magyarul is megjelent *Bulgária története* című könyv (39) szerzőinek e megjegyzése:

„Az első kánokról – Avitohol és Irnik kánokról szóló közlések legendás jellegűek”. az egyiket (a lista első részét) Aszparuch idejében írták, aki a krónikával dinasztiaját kívánta dicsőíteni...”

Mintha csak összebeszéltek volna a Kézait "dicsekvésért" is pellengérré vonó Szűcs Jenővei. Kézainál a sugallt ma-

gyarázat a reneszánsz hatás, bár hol van az még ekkor nálunk, itt még magyarázat sincs, csak a feltételezett emberi esendő- ségre való célzást kapjuk.

Magyarok

„A magyarok rendkívüli módon tisztelik a tüzet: a vizet és a levegőt tiszteletben tartják, a földnek pedig énekeket zengenek: azonban imádják cs Istennek nevezik csakis azt, ki a mindenséget teremtette és annak áldoznak lovakat, ökröket és juhokat.’

(Theophylactos Simokatta: Histor. L., VII, C, 8.)

„A magyarok bátrak., jó kinézésűek, és tekintélyesek Ruházatuk színes selyemszövetből készült, fegyverzetük ezüsttel bevont, fényt kedvelők.’

(Gardezi perzsa író, 1050 körül)

„Ebhard gróf kiválogatta magának illetőségét, az arany nyakláncokból. Melyekkel nyakukat ékesítik s az arany csengetyűkből, melyek ruházatjuk alját beszegik, három font aranyat templomi ékességek készítésére ajándékozott.”

(Régi bajor krónikából. a Lech-parti vereség után az ebersburgi erősségbe hurcolt. ékességeiktől megfosztott foglyoktól elvett dolgokról: Szalay László Mg. Tört.)

„933-ban. Merseburgnál a lovak díszítményei terhükre voltak”

(Liutprand)

„Az írók a kegyetlenség minden nemét ráfogják a magyarokra. kivéve mindkét nem szemérmének megfertőztetését. melyet otthon úgy, mint a táborban kerültek.’

(Bonfini)

„Augsburgnál 955-ben a magyar vezéreket felakasztották, a többi foglyokat vízbe fojtották. megégették vagy elevenen temették el”.

(Szalay: Mg Tört.)

„Az Európába conult vad magyarságot. kelet e neveletlen gyermekét. Európa gyámsága alá vette.”

(Dr. Eduard Rösler: Zur Kritik aelterer ungarischer Geschichte. Troppau 1860.)

A hun-magyar rokonságnak „mind a nyelv, mind a történettudomány egyaránt ellene mond” „A régi pogány írás ténye ábránd,”

(Dr, Eduard Rösler: Id. mű.)

„Honunkba költözésünk előtt alkotmányunk volt.. közügyeket nemzeti gyűléseiben a község intézte, törvényeket a község hozott, a vezéri hatalom a bírótól el volt különítve.”

(Dr. Szabó Károly: A régi székelység. Kolozsvár. 1890.)

„Őseink földrajzi elhelyezkedése kizárja, hogy a magyar őstörténelem össze ne fonódott volna a hunok történelmével.”

(Nagy Géza: Honfoglaló őseink. Ethnográfia. 1894.)

„Egy kivétel van az elvándorlás szabálya alól, a magyar! A többi elhelyezkedése ma is megfelel a nyelv-rokonságból kikövetkeztethető kapcsolatnak.”

– A magvar törzs „elfogadhatatlan, hogy finnugor, mert finn-ugor törzs nem lehetett hódító. többségben lévő török törzsek között.”

(Gr. Zichy István: Magyar őstörténet. Magyar Szemle. 1939.)

„...a magyarságnak nem volt sem genetikus, sem történeti kapcsolata a hunokkal,”

(Szűcs Jenő: Kézai-tanulmány)

Hun, avar és bolgár fejezetem lényegében ismeretterjesztő jellegű volt. Úgy véltem, e fejezetekkel tartozom a tájékoztatásra szoruló olvasónak. Az majd mondanivalóm egészében látszik meg igazán, hogy a bennük felsorakoztatott adatok, megállapítások valójában a legvitatottabb pontok megvilágítását szándékolják.

A magyarokról szóló fejezetben – viszont immáron keretelés nélkül – szint kell vallanom, vajon az volna a célom, hogy a hun-magyar rokonságot bebizonyítsam? Ugyanígy az Árpád-ház Attilával való rokonságát? E két, egymástól függetlenül is lehetséges viszonyt, amelyeken külön-külön és együttvéve, a mai magyar történettudomány hivatalosnak is tekinthető képviselői legjobb esetben is csak mosolyognának?

A mindenáron való bizonyítás természetesen legalább olyan hiba volna, mint Szücs Jenő kételyek nélküli, szélsőségesen tagadó álláspontja. Az apokrif iratok sorsát szenvedő, ellenbizonyítékú művek felmutatása azonban – úgy gondolom – kellően elégséges eredmény az én számomra, legalábbis a mereven tagadás alaptalanságának a cáfolatául. Úgyszintén Szücs írásának szembesítése a hazai olvasóval, a nyilvános tettenérés lehetősége, hogy a história lényeges dolgaiban azért mégsem szabadna a nemzetközi szak fórumokat ily egyoldalúan tájékoztatni. Ha mondhatni „nemzeti” érzékenységem a mai olvasók számára érthetetlen, történelmi elemzéseim és állításaim a szakembereknek semmitmondók és értéktelenek, akkor persze akár okvetetlenkedőnek is bizonyulhatok. Nem érzem azonban, hogy rossz úton járnék, mert ha másért nem is, a lehetséges és kívánatos szintézisért, érdemes a másik, sőt – bizonyításaim szerint – a nyomósabb véleményeknek is nyilvánosságot juttatni.

Amit ma magyar őstörténetnek ismerünk, az lényegében egy százesztendőös bizonyító és vitaanyagnak kellően egységbe nem fogott halmaza. Sommásan szólva, egy finn-ugor nyelvészeti és egy jobban történelmi szempontú turkológus irodalom. Az előbbi inkább a mindenkori katedra-birtokosok, a tudományos intézetek sáncain belüliek, sőt mondhatni a politikailag is „erdő felől állók” (ez elsősorban a monarchia korára érvényes) táborát jelenthetné, az utóbbi a kivert helyzetű mezei hadakét.

A két álláspontot történelmünk e századi kegyetlen viharai lényegében kifárasztották, ma amolyan "ökumenikus" viszony van közöttük, mint katolikusok és protestánsok között.

A hasonlatnál maradva, ennek az "ökumenizmusnak" a képviselőjét napjainkban én Györffy Györgyben látom. Egy-egy következtetésében ő esetenként turkológusabbnak bizonyul még a szenvedélyes apostolelődöknél is, emellett fundamentálisan finnugrista. Erre vall például, hogy isten szavunkat Istemi türk kagán nevéből magyarázza. (40) Káromkodásban még csak el tudnám ezt képzelni, a 60-70 esztendőös türk uralom visszhangjaként – ahogyan mondjuk a hódoltság kori nyársat jelentő török "lofat" szó is eléggé kifejezően fennmaradt. Ámde miért neveznénk mi egykori türkhódoltak Istemiről az Istenünket, amikor a hódoltató népe sem tette ezt; a türkök istene türktengriszi volt; a későbbi, törökös kazár uralomban is a főisten neve tengri-kan. Kizárt dolog, hogy egy hódító személy neve istennevünké válhatott volna.

A szerződések kötések a kutyára esküvés módja is éppen azt jelentheti – erről szintén Györffynél olvashatunk (41) – , hogy igen komolyan vehették a magyarok, nem keverték bele a hadi szerencsével is forgandó sorsú fogadkozásaikba sem. Hasonlóan a régi görögökhöz:

*„Sokrates is kutyára, lúdra, platánra szokott esküdni,
hogy ne az istenekre esküdjék”*

írja Philostratos. Ilyesfélét állít Aristophanes is a Madarakban:

„Hajdan nem is esküdtek az emberek csupán a madarakra...”

(Arany J. ford.)

A görög esküvesi mód magyarázatát tartalmilag talán őseinkre is elfogadhatjuk:

„A lúdra, kosra, kutyára való esküvést a Platón Apológiájához maradt scholionok szerint (22 A) rhadamanthosi eskünek nevezték a görögök. Állítólag a krétai Rhadamanthys az istenek nevével való gyakori visszaélés miatt rendelte volna el, hogy a magánesküben inkább állatneveket használjanak.”

(Réthey-Prikkel Marian közlése.)

Természetesen kézenfekvő a kettébe hasított kutyára, farkasra esküvésnek a szertartáson belül az a jelentése, hogy így lakoljon az a fél, amelyik a megállapodást nem tartja meg.

E magyar-hun ügyben vitézkedő írásban szólaltassuk meg Attilát is az *"isten-dolgokban"*. Callimachos (42) szerint a padovai amfiteátrumban öt ünnepi versben köszöntő s ebben öt Mars hadisten fiának nevező – Marillusra ilyen szavakkal fakad ki:

„Hogy jutott eszedbe, te szerencsétlen, hogy az emberek és az istenek világát egymással összekevered? Hogy lehetnék én Isten fia, amikor embernek születtem? – te esztelen! A te ostoba hízelgésed a legrútabb istenkáromlás...”

A finnugor és törökös (turkológus) szemlélet végre valahára való komolyegybevetését László Gyula is hiányolja:

„Németh Gyula A honfoglaló magyarság kialakulása című alapvető könyvében úgyszólván minden adat – még hozzá nyelvi adat – a törökség felé mutat, tehát egyezik a történelem és a régészet bizonyágaival: de ennek ellenére kísérlet sem történt benne Árpád magyarjai finnugor voltának kétségbevonására.” (43)

A türk törzs, mint egy a sok közül, ismeretlen volt még az 550-es évek előtt. 552-ből tud róluk először az írásos világ, amikor törzsfőik, Bumin és Istemi vezetésével megdöntik a zsuán-zsuának (ázsiai avarok) uralmát. Bumin utódai a keleti türk birodalom, Istemi-é a nyugati türk birodalom kagán_iai lettek. Ezek a türkök is azonban hunfajta nép. Az Orkhon folyó mellett 734-ben emelt egyik, a Kül-tegin kagán emlékére szentelt felirat négy szövege közül a kínai nyelvűben az áll, hogy a kínai udvarnál Kr. e. 71-ben, ill. Kr. u. 55-ben látogatóban volt hun vezetők (san-jük) Kül-tegin ősei voltak. Az Istemi és utódai birodalmába 60-70 esztendeig tartoztak bele a történettudományunk által onogur néven számon tartott magyarok.

Ez volna hát az egyik "törökös" kapcsolatunk?

Eleve az viszont az onogur, később onogur-bolgár szövetségbe való beletartozásunk. Az onogur-múltnak a hazai irodalma elsőrangú. *Az onogurok történetéhez* című, 1930-ban

írott Moravcsik-tanulmány (44) valóságos tudományos kincs. Szerzőjét az indította a megírására, hogy reá bukkant a bizánci Agathon diakónus egy teológiai értekezésében a 713-as évből arra a mondatra, hogy Philippikos Sardanes császár (711-713)

„...volt az oka a szomszédos nép, az unogurbolgárok közvetlenül akkor történt támadásának, mely a Thrákiában levő keresztények foglyul ejtésévei és mézárásával járt...”

(Csak közvetve: a bolgárok miatt – már a közvetlen görög utókortól – olyan megítélést és jelzőket kap ez a Bardanes császár, mint halála után Liutprand diaconus, longobárd történetíró írásában a magyarok segítségével 896-ban császárrá lett Arnulf:

„Átkozott legyen örökre a nap, melyen egy nyomorult ember alávalósága annyi népre szerencsétlenséget hozott... a tetvek ették meg; gyalázatos halála a mennyei bosszú csapása... stb.” (45)

A hasonlat arra is példa, hogy a pogány bolgárok és magyarok végül általánosan fennmaradt gyűlöletes megítélése eredetileg csak az egyházon és a császári, királyi udvarokon belüli pártos álláspont volt, a másik, ugyancsak keresztény, de emezekkel szövetséges csoport bukása vagy elbuktatása utáni ellenvélemény.)

A Moravcsiktól idézett mondatban az "unogur-bolgár" (onogur) megnevezésnek van elsőrangú fontossága: a 713. évben még kortársként élő Agathon "onogur" néven ismerte a bolgárokat. Ezzel vág egybe az orosz Nesztor-krónika is: a bolgárokat fehér ugri-eknek, a magyaroknak gondolta népet pedig fekete ugri-eknek nevezi.

Az onogur-népnévnek a kezdetektől való felbukkanását, éppen csak érintve az eseményeket, ilyképpen láthatjuk: Priskos rétor egy töredéke említi őket első ízben, olyan összefüggésben, hogy 463 táján a saragurok (fehér ugorok), az urogok (ogurok) és az onogurok követeket küldtek Bizáncba, miután eredeti lakóhelyükről kiszorították őket a szabirok, akiket viszont az avarok űztek el. Priskos tudósítása arra a népmozgalomra vonatkozik, amely az Attila halálát, vagyis a nyugati hun birodalom bukását követő években keleten lezaj-

lott, s amely talán egyenes következménye volt az európai eseményeknek – írja Moravcsik Gyula.

Priskos e hírért megelőzően egy örmény forrás ugyan már a IV. századból említ egy Honagur nevű hunt, de ez legfeljebb annyit bizonyít, hogy az onogurok egyes töredékei, amelyek beletartoztak a hun birodalom kötelékébe, már korábban is el-sodródtak a Kaukázus vidékére. (Az Attila-kori hun törzsszövetségbe tartozás magyarázhatja azt is, hogy kétszáz évvel Iszperih bolgárjainak vonulása előtt már 482-ből is találhatóak bolgárok a Balkán félszigeten, bizánci szövetségben.)

A következő tudósítás: Zacharios rétor (550 táján halt meg, írását 569-ig folytatják) szír nyelven írt munkája ismét együtt említi a három népet, de velük együtt a szabirokat és avarokat is. A szabirok már 515-ben a Kaukázustól északra tá-nyáznak. A század közepén az avarok is ott tűnnek fel.

A három nép közül – saragurok, urogok, onogurok – a to-vábbiakban már csak az onogurokról vannak hírek. Jordanes 550-ben írt Getica-jában felsorolja a Fekete-tenger északi partvidékén lakó népeket, nyugatról kelet felé haladva, s utol-sóként említi az onogurokat, Hunuguri néven.

Mivel Mommsen a Jordanes szövegében hunuguri, uniguri, hunuvari, hunu és hunugiri variánsokat is talált, idé-zünk Jordanesből:

„A hunugarok pedig, akiktől sok bátor nép félt már, a nyestbőrök kereskedése által is ismeretesek; azok első lakása Szkítiában a Maeotis mellett, második lakásuk Moesiában, Daciában, harmadik pedig ismét Szkítiában volt, a Fekete-tenger felett.”

Ez a lakhelyfelsorolás időrendben is teljességgel megfelel a hun-vonulásoknak.

Ugyancsak Jordanestől tudjuk, hogy a hunugur népnek nevezett törzs, Attila fiai az Azovi tengertől nyugatra, Szkítia földjén telepedtek le, s ezt a szkíta földet hun nyelven Vár-nak nevezték. Jordanesre alapozva jut el Fehér Jenő Mátyás arra a következtetésre, hogy a hun(u)gur, hun(u)gar népnév a gótok révén terjedt el Európában, s az avarokkal vonult be a nyugati köztudatba. E kétségtelenül lehetséges magyarázat, mint tud-juk, eltér attól az általánosabb felfogástól, hogy a szláv ugri-

ból, szlávok közvetítésével nevezik a magyarokat hungamak stb.-nek Európában. Egybevág ezzel a felfogással, illetve ezt alátámasztja a frank évkönyveknek az a tudósítása, hogy már a 860-as években említenek Nyugaton Hungarus nevű püspököket.

A magyar őstörténet-tudománynak még lényegében feldolgozatlan anyaga Németh Gyulának a Baskírföldön a hatvanas években végzett kutatása és az ott talált magyar törzsnevekről 1966-ban közzétett tanulmánya. (46) Ebben az írásban oly messzemenő és alapos következtetések vannak, hogy sokban közömbösíthetik az e fejezetben sommázott korábbi kutatásokat és feltételezéseket. A korabeli latin, arab és bizánci források adatait természetesen nem tehetik szükségtelessé, mert azok állandó kiindulási és ellenőrző pontoknak, kritikai bázisoknak maradnak meg továbbra is.

Németh Gyula e legújabb felfogása, az ő korábbi nagy érdemű munkássága révén is, akár önmagában jelentheti a mai magyar őstörténeti álláspontot a Magna Hungaria és Dentu Magyaria közötti korszakra. Amellett, hogy ez a véleményem, ezúttal érintetlenül hagyom a korábbi álláspontokat, s csak mintegy önálló betétként iktatom ide az új Németh Gyula-i vélemény leglényegét.

A tanulmány szerint a szerző hat vagy hét magyar törzsnevet mutatott ki a baskíroknál. Közülük – e vitairat szándékából is – a Yula-man formában fennmaradt Gyula törzsnév nagy jelentőségű, mert a krónikák nem említik. Arab források szerint is a Gyula volt a tulajdonképpeni uralkodó, s e Gyula fejedelem népe tartozott a Gyula törzsbe. A hatalmas, csaknem önálló Gyula fejedelemnek tehát saját népe volt. Bár a törzsnevek egyébként nem személynevek, a Gyula személynév és méltóságnév is volt egyben. Ezt a helységelnevezések is bizonyítják (Gyulafehérvár stb.). Él a név Jula alakban, s bolgártörökben Dzula formában.

Alapvető ez a megállapítás: a magyar Gyula és a bolgár Dulo történelmileg összefügg.

Az őshazáról: Magna Hungaria valóban a magyarok őshazája. (Területét Németh a Káma és az Ural folyók közötti területen, északdéli irányban Ufa és Orenburg vonalában hatá-

rozza meg.) Valószínűnek tartja, hogy az ősmagyar törzsek körülbelül erre a területre költöztek, ez Baskíria nyugati része. Magna Hungaria közvetlen szomszédságban volt a volgai bolgár birodalommal, s itt kezdődött az V. században az a nyelvi, illetve kulturális hatás, amely a Don-Kaukázus térségben folytatódott. Szerinte itt alakult ki a Hétmagyar törzsszövetség: bolgár hatásra bolgár hatalmi körben. Döntőnek látja erre nézve a magyar törzsnevek törökös eredetét. Volt olyan idő is, amikor a magyarok Magna Hungariában a Volga-bolgárok törzsszövetségébe tartoztak.

Amikor a törökök kipscsák ágához tartozó baskírok a IX. században nyugat-szibériai őshazájukból erre a területre vonultak, a Hét-Magyar már régen Dentü-Mogyer-ben tanyázott.

A nyugat-szibériai haza Wicklundtól eredő gondolata elvetendő. A magyarok az első évezred második felében nem voltak Ázsiában. (Eddig Németh Gyula.)

Nem említve minden híradást, összefoglalóan fogadjuk el Moravcsik tájékoztatását: az onogurok

„az V. század hatvanas éveitől kezdve a VII. század végéig állandóan a Kaukázustól északra a Maeotis keleti partjain, a Kubán folyó vidékén laktak... Legközelebbi szomszédaik a szabirok és az alánok... Erős, hatalmas nép, mely több törzsből áll... 558 táján az avarok ellen védekezik, két évtizeddel később... egy időre türk fennhatóság alá kerül”.

Ez 576-ban volt, de csak a VII. század első harmadáig tartott, mellé ekkor a bolgár fejezetben már ismertetett Kovrat (Kurt, "gyűjtsd össze a népet") kiszakította az onogurokat a türk szövetségből és egy nagy onogur-bolgár birodalmat alapított. Moravcsik szerint e birodalom a VII. század közepén a kazárok nyomására felbomlik, s a kazár fennhatóság alatt visszamaradó Bat-Baján népében kell látnunk a később 830 táján önállósuló magyarokat, a Lebédián, Etelközön át a Kárpá-medencét elfoglaló Árpád népét.

A Fekete-tenger melletti korszak fontos adata, hogy a magyar névvel itt már találkozunk. Malalas és Theophanes bizánci írók jegyezték fel, hogy Justinianus uralkodásának első évében (527-528) Bosporos városa (a mai Kercs) közelében lakó

hunok királya. Gordas szövetkezett a császárral. Konstantinápolyba ment és megkeresztelkedett. Hogy a régi vallást el akarta törölni, fellázadt népe őt megölte és testvérét, Muagerist tették meg fejedelmükké. Németh Gyula (47) szerint e név ki-ejtésben Mogyerinek hangzott. Gordast Ogurda-nak olvassa. A tudósító bizánci író szövegében kétszer is olvasható az, hogy "a Bosporos közelében lakó hunok". Ezek alapján Németh Gyula ki is jelenti, hogy

„e két magyar nevű király, Ogurda és Mogyeri bizonyára a magyarságon vagy a magyarsággal kapcsolatban, a magyarság vezetése alatt álló törzsszövetségben uralkodott”.

Ogurda és Mogyeri népének

"hun neve e népnek egyik. valósággal élő neve".

A magyar népnév már előbb is felbukkant az írott történelemben. Az előző feldolgozásnál egy későbbi munka erről így számol be (48):

„A magyar népnév nem Kr. u. 527-528-ban jelenik meg először a történelemben Muágerisz alakban. hanem Kr. u. 460 körül »magyar« (örmény írásmóddal: makar) formában.”

Magyar népvünknek ezt az említését Chorellei Mózesnél találjuk, Armenia földrajza c. munkájában ezt így olvashatjuk:

„Északi Szármáciában számos nép lakik, mégpedig a kazárok, a hullok. a bulchok. a basilok, az abkázok, a kum-. vagy kuma-magyarok és a massagéták”

(Kr. u. 460-480 körül) (Sarmatia. ejtsd: szármácia: a Don, a Volga és a Kaukázus közötti dombos-lankás. majd síkságba simuló térség.)

A kazár birodalomról külön kell szólni. A kazárok első nyomaira a történelemben a szabirok eltűnése (558) utáni korszakban a Kaukázus északi vidékén bukkanunk – mondja Németh Gyula. Masudi arab író azt írja. Hogy a kazárokat törökül szabiroknak, perzsául kazaroknak nevezik. így a kazár a szabir népnek egy másik neve. Viszont a szabirokat, akiknek törzsszövetségébe a magyarság minden valószínűség szerint beletartozott, a források rendszerint a hun jelzővel emlegetik.

(Prokopius, Agathias, Jordanes, Theophilaktos Simokatta, Theophanes). Németh Gyula:

„A szabírok esetében biztosra veszem, hogy viselték is a hun nevet.”

A kazár birodalom így lényegében a Kaukázus felett lakó bolgárokból s az ezekre rátelepedett szabírokból alakult.

Később, a türk hódítás idején jött még hozzá némi, de valószínűleg igen kevés türk elem. Történetünk első korszakában a kazárok, még 627-ben is, a türk birodalomhoz tartoznak. Emiatt a VIII. század második felének közepe tájáig – a bizánciaknál és a keleti forrásokban – vegyesen türk és kazár néven említődnek.

A bizánci forrásokban a magyarok is általában unnoi (hun), ungroi és turkoi néven találhatók. Ehhez járul negyedikként a szavartoi (szabir) népnévük.

A kazár birodalom népi összetételére vethet fényt József kazár király levele. Ennek én csak egy részét ismerem, Hunfalvy írásából, ahogyan ő azt Selig Cassel Magyarische Alterthümer-jéből (Berlin, 1848) imigyen említi:

„Nemzetségét a bibliai Togarmától, meg tíz elődtől származtatja, kik között Ogur. Avar, Kozár, Bolgár és Savir vannak.”

A kazárok nyelvéről több tudósításunk is van. Ibn Fadlan: *„Nyelvük különbözik a türkökétől és perzsákétól és semmi más népnek a nyelve nem egyezik vele.”*

Ezt ismétli Istahri és Ibn Haukal. Ez utóbbi ezzel a megoldással:

„Az igazi kazárok nyelve különbözik a türkökétől és perzsákétól.”

E két szerző még azt is mondja:

„Bulgár nyelve olyan, mint a kazárok nyelve.”

Mukaddasi geográfus:

„Al-Hazar nyelve nagyon homályos”.

A birodalom hát többnyelvű. De melyik benne a magyar'?

A nyelv maga pedig a magyar őstörténelem egyik legál-landóbb kérdőjele. Zichy István gróf (49), akit Moravcsik igen éles szeműnek nevez, úgy látja, hogy

*„a magyarság nyelvének és népi eredetének azonos-
ságát nem lehet egyszerűen magától eredő tényként
elfogadni... – a magyarság egyenes vonalú finnugor
származtatásával szemben rég ismert súlyos érveket
hozhatnánk fel a magyarokra vonatkozó legkorábbi
arab, perzsa és bizánci forrásokból, valamint a hazai
kútforrásokban megőrzött nemzeti hagyományból”.*

Nyelvünkről Biborbanszületett Konstantin a kabarokról
szólva ezt mondja:

*„...innen van az, hogy megtanították a nevezett
turkokat (magyarokat) a kazárok nyelvére is, és a mai
napig beszélik ezt a nyelvjárást, de emellett bírják a
turkok elütő nyelvét is.”*

Ismét a kétnyelvűség, amely a nyelvész Melich János sze-
rint az erdélyi Gyulák udvarában is még megvolt.

De hol és mikor vették fel a bolgár-török magyarok finn-
ugor nyelvüket? Az obi-ugor nyelvű rokon népek, erdei ha-
lász-vadász népként az erdőségekben költöztek tovább, a nyílt
szteppén való életre nem voltak berendezkedve. Az onogurok
viszont már ismert első vándorútjukra olyan társadalmi és hadi
szervezettel indultak, amilyen egy erdei népnél ki sem tudna
fejlődni.

Zichy végül is a nyelvész Meillet

*„alig van nép, amely nyelvét legalább egyszer, de
általában többször is ne cserélte volna”*

tétele alapján találja meg a kiutat s arra .jut, hogy:

*„a magyarság török műveltsége és finnugor nyelve
közti ellentétet nem egy műveltségi behatás, hanem
csak egy nyelvcsere feltevésévei lehet elfogadhatóan
megoldanunk.”*

Ez azt jelentené, hogy az onogur nép neve mögött mindig
feltételezett finn-ugor nyelvű ugor nép helyett egy ugor nyelvű
vált hun-török népet kellene érteni.

E véleménnyel csak a problémát kívántam példázni. E
kérdésfeltevésnek van egy általános, formai tétele is: hol vál-
tak a hun-török népek finn-ugor nyelvűvé, a feltételezett keleti
őshazában, vagy itt, a Kárpátok medencéjében? A méltatlanul
figyelmen kívül hagyott Marjalaki Kiss Lajos (50) ez utóbbit

vallja. Szerinte az ázsiai eredet csakis a hódító török nyelvű hun-avar-magyar törzsekre vonatkozhatik.

Anonymlis a krónikájában az itt talált népséget az ország legtöbb vidékén egyszerűen parasztságnak mondja. E magyarul beszélő pór nép nem más, mondja Marjalaki, mint a Kr. e. évezredben szkitha, később szarmata gyűjtőnéven említett néptörzsek maradéka. Attila segédcsapataiban is a tucatnyi vazallus nép közül a harmadik helyen szerepelnek. Csak a hunok és a gótok előzik meg őket.

A szkíták-szarmaták nyelvi azonosságára Herodotos is rávilágít:

„A sarmaták szkítául beszélnek, de egy kicsit hibásan.”

Csupán egy nyelvi bizonyítékát idézzük Marjalakinak Anonymus krónikájából:

„...és minden lakosok javaslatára Borsut, Bungen fiát erős haddal kiküldték a lengyelek földje felé. Bors pedig ... megindula és sok parasztságot összegyűjtvén a Boldua (Bódva) vize mellett, várat épít. melyet azon nép Borsodnak nevezte.”

Terjedelmi okokból nem foglalkozhatom a szabir népi és a szumír nyelvi eredeztetéssel. Padányi Viktor (51) nagy hatású munkájában ez a kettő egybe is kapcsolódik. A magyar népet a szabirral már jóval Padányi előtt Fehér Géza is azonosnak tartotta. A finn-ugor és török nyelvi kettősség viszont magyarázatra szorul. Úgyszintén az is, miként fogadhatja el a mai történettudomány a bizonyított törökös jegyeket, ha a hunkapcsolatot közben kirekeszti. E hunságtagadásban tudományos következetlenség is kifejeződik napjainkban. Senki sem cáfolta meg például Moravcsik Gyula (52) idevágó ellenbizonyítékú tétéleit, nemhogy itthon, de külföldön sem.

A magyar őstörténeti kutatás fő feladatát Moravcsik éppen a török népek és törzsek történetének felderítésében látta. Abból indult ki, hogy

„a magyar történet bizánci forrásait nem kezdhethjük a IX. századtól, vagyis azokkal a feljegyzésekkel, amelyek már kétségtől a magyarságra vonatkoznak, hanem foglalkoznunk kell azokkal a bizánci for-

rásokkal is, amelyek ama hun-bolgár-török népekre vonatkoznak, melyek a magyarság kialakulásában feltehetőleg részt vettek, illetve amelyek között kell rejtőzni – ez idő szerint még ismeretlenül – olyan törzseknek és néptörzsedékeknek, melyek a később kialakuló magyarság lényeges alkotó elemeivé váltak."

„Ugyanerre az eredményre jutunk – írja –, ha a bizánci forrásoknak a magyarságra vonatkozó tudósításaiából indulunk ki. Amikor a magyarság a X. századi bizánci forrásokban feltűnik, három különbözőnéven szerepel, sőt van egy olyan forrás is, melyben a három különböző név egymás mellett olvasható: unnoi, turkoi, ungroi. Az ungroi kizárólag csak a magyarokat jelenti, a másik kettő azonban a magyarokon kívül a magyarság feltűnése előtt és után más népek nevéként is szerepel. Az a tény, hogy a bizánciaknál e két név (unnoi = hun, turkoi = türk) nemcsak a magyarság feltűnése előtt, hanem később is mindig csak olyan népeket jelent, melyek vagy török fajúak és nyelvűek, vagy amelyek a hun-bolgár-török népek politikai és etnikai közösségébe tartoznak, világosan bizonyítja, hogy e nevek használatának alapjául nem a geográfiai elhelyezkedés szolgált, hanem annak a tudata, hogy a magyarság, illetve annak egyes alkotó elemei nyelvileg, fajilag, politikai vagy kulturális szempontból a hun-török népekhez tartoztak."

Moravcsik e megállapítását egyenesebb fogalmazásban is olvashatjuk:

„...Ami a magyarok három nevének egymásután való előfordulását illeti (az ismeretlen szerzőjű Georgios Kontinuos szövegére céloz), az újabb kutatások alapján felmerülhet az a kérdés, vajon nem kell-e e népnevek mögött az akkor még csak kialakulás stádiumában lévő magyarság különböző elemeit keresnünk."

Az ilyen tudományosan abszolút korrekt elemzés ismeretében egyszerűen érthetetlen Szűcs Jenő állítása, hogy a hun-magyar kapcsolat, illetve azonosság a nyugati népeknek a XII-

XIII. században véglegessé vált hiedelme. Ebben a Nyugatban – írása szerint – Bizáncot nem is érti. Pedig azok az Árpád-házi királyok korában sem szorultak hiedelmekre: a magyar trónon három bizánci hercegnő is ült: I. Géza, IV. István és IV. Béla felesége, illetve bizánci császárné volt Szent László leánya, Piroska, III. Béla leánya, Margit és V. István leánya, Anna. E korszakból pedig a bizánci udvarban Theophylaktos érsek (1092) nevezi hunoknak a magyarokat, illetve Kinnamos János, Mánuel császár jegyzője. Ők talán mégsem csak Viterbói Gottfriedtől hallhatták ezt; illetve csakis az ő műveiből szerezhették volna ebbeli ismereteiket?

A kérdés körüli mai zűrzavart megaláznak és lesújtónak is nevezhetném. Az 1971-ben kiadott Képes Krónika jegyzet-magyarázó „története” is azt állítja például: Pilgrim passauai püspök, egyebek mellett, hogy

„a magyar fejedelem Géza és fia, István származásának előkelőségét – a bajor herceglánnyal, Gizellával tervezett házasság sikere érdekében is – bizonyítsa, megalkotta a hun-magyar azonosság oly sok százedon át hitelét megőrző elképzelését”.

Ismét a "flancolás" motívuma, ezúttal olyan változatban, hogy egy püspök a felbujtónk. Igen ám, csak hogy a század elején, miután Árpád halála után (907-ben) nagy sereggel ránk törő bajor és más német hadakat Pozsonynál a magyarok tönkrevérték, s az Ennsig, a korábbi avar hatalmi határig terjesztették ki az országhatárt Árpádnak az Ágnes névre keresztelt leánya már a bajor Arnulf császár fiának, Arnulf hercegnek a felesége lett, s nem kellett ehhez a frigyhez kitalált Attila- vagy hun-pedigré. Elégséges volt a magyarok kétségtelen tekintélye, hiszen az apa Arnulf is az ő segítségükkel vált császárrá Rómában. Sőt, *horribile dictu...* István neje, Gizella, maga is részben "hun" eredetű. Íme a családfa: Ágnes + Arnulf, Judit + Henrik, Konrád + Gizella, Gizella + István. Tehát Gizella apjának, Konrád burgundi királynak anyai ágon anyai dédapja a "hun" Árpád volt, a honszerző. – Aki nem hiszi, járjon utána.

A magyaroknak a század nagy részében – az uralkodóházi rokoni kapcsolat miatt is – bajor területen nyílt át járásuk volt:

franciaországi, illetve különféle közép- és északnémet területi hadjárataik állandó útvonala a bajor föld volt. A fölényes hadi jognál különb, „rangigénylés” már öntömjezés számba ment volna. S mi szükség is lett volna reá, az előbb hódoltatott, majd szövetségessé tett bajorokkal szemben, akikkel az uralkodóházak családi, rokoni kapcsolata is már jóval Gizella előtt megvolt,

Az elemi történelmi ismereteket is riasztóan figyelmen kívül hagyó eme „történész”-állásponttal szemben sokkal fontosabb dolog utánajárni annak, hogyan is alakultak a vezérkori Magyarország nyugati kapcsolatai, mert a magyarokról ekkor szerezheték a nyugati népek az első komolyabb ismereteket. E célra egy páratlanul kiváló és tisztességes munka állhat rendelkezésünkre, Vajay Szabolcsnak 1968-ban Mainzban megjelent, s az azóta eltelt hét év alatt máig is lefordíthatlan munkája (52). Pedig a könyv nem dugáru, vezető könyvtárainkból ismerem magam is.

Vajay 862-től, attól fogva, hogy magyar csapatok az írott források szerint első ízben jelentek meg a Bécsi erdő körzetében, egészen 933-ig feldolgozta a magyarok nyugati hadjáratait, hadi vállalkozásait. E könyv után már csak hamisító szándékkal lehetne leírni a középkori térítők és az osztrák-Habsburg történettudomány nyomán évszázadokon át szajkózott megjelölést e hadjáratok idejéről, azt ti., hogy "*kalandozások kora*".

E korszak 16 nagyobb háborúját, hadjáratát a mindkét oldali és a legtöbb esetben egyenként 6-8 hadi szövetségest is tömörítő vállalkozásokat az akkori európai politika összefüggéseiben látta Vajay. Már előtte is írt olasz és francia munkák alapján bizonyítja, hogy e hadjáratok kezdetben stratégiai operációk voltak, gyakran védekező jellegűek, később viszont európai horderejű katonai vállalkozások. A mindenkori szövetségesekkel szembeni politikai irányzatban mindig felismerhető a logikus tervezés. Szerződéseikben a magyarok mindig arra törekedtek, hogy valamely meghatározott irányban biztossák a békét avégből, hogy másfelé szabad kezük lehessen. E katonai és diplomáciai tények Akár önmagukban jól átgondolt koncepciókra vallanak.

Bizonyosság, a főbb kapcsolatok, szövetségek beszédesen szólnak erről – ezeket csupán 933-ig soroljuk fel – a magyarok első nyugati szövetsége Szvatopluk morva fejedelemmel volt (862-863: 880-889), ezt követte a kelet-római VI. Leó császárral kötött megállapodás (894&95). A szövetség Arnulf császárral (892-899), béke- és segítségnyújtási szövetség az itáliai Berengár királlyal (904-924), szövetség a bajor Arnulffal (913-921), végezetül szövetség a Karolingok Franciaországával (917-926), ugyanígy fegyverszüneti megállapodás a német királlyal (926-933). amely a Svábföld (926), illetve Bajorföld (927) odacsatolásával később birodalmi megállapodássá egészült ki.

A magyar csapatok e kivétel nélkül szövetségi hadi cselekményekben amit ez a 16 főhadjárat jelentett – nemcsak jól szervezettek és jól felszereltek voltak, de kiváló fegyelmetztségűek is. Sohasem pusztították a szövetségesek területeit, s mindenkor ügyeltek a szerződésbeli kötelezettségek megtartására. A magyarok kétséget kizáróan nagy horderejű európai jelenléte nélkül egészen másként alakulnak az olasz, francia és a különféle német hatalmi, politikai viszonyok. Csupán a Karoling-ház uralmát említem, amely a magyarok többszöri szövetségbeli megsegítése nélkül bizonyosan alámerül a többi trónigénylő, gy a burgundokkal szemben.

A vezérkor a magyar történelem egyik legsikeresebb politikai, diplomáciai, katonai korszakunk Európában. A Gézával és Istvánnal megindult keresztény korszak vallási elfogultságú és évszázadokkal csak izmosodó általánosuló szemlélete hányta reá e korszakra a kárhozatos pogány múltat megtagadó, az emlékezetből is türelmetlenül kigyomláló elítélésnek és feledtetésnek minden keresztény előtít befedő és elborító megvetéses köveit. E folyamatot különben Szűcs Jenő is jól érzékeli.

Bennünket egyedül az érdekelhet ebből a korszakból mily mértékű lehetett a magyaroknak a nyugati népekkel, udvarokkal, hatalmakkal való érintkezése, s ennek nyomán a rólunk alkotott kép megalapozottsága. Rendkívül kiterjedt volt a kapcsolat. Alig volt év, hogy magyar hadtestek, hadseregek ne járták volna a nyugati országokat, az említett szövetségi kö-

telezettségekből, követek, kereskedők, sok okból tárgyaló küldöttségek pedig szüntelenül közlekedtek. A Szűcstől axiomatikussá válnak nevezett nyugati vélekedés a hun eredetről, e kapcsolatok tapasztalati gyümölcse, s nem egy-egy szerzetes krónikás kézirati állításainak következménye amelyek különben maguk is az érintkezésbeli tapasztalatok lecsapódásai voltak. A magyaroknak a hunokkal való azonosítását tartalmazó, e korszakbeli nyugati krónikák, feljegyzések felsorolásától eltekinthetünk. Györffy György könyve csaknem kimerítően közli ezeket, de Thury József, Sebestyén Gyula és Nagy Géza idézett munkáiban is megtalálhatók.

A franciák és Sicambria

„Ugvanis abban az időben. amikor Aeneas –Trója le-rombolása után – Itáliába érkezett. két másik trójai fejedelem. az ifjabb Priamus. a nagy Priamusnak Antenor nővérétől való unokája, ugyanannak atyai ágról való rokona. 13000 emberrel a Mare Illiricumon át a régi Magyarországra érkezett. Ez Ázsia és Európa határának környékén. a meótiszi mocsarak közelében terül el: itt pedig nagy várost építettek. Sicambriát. Ugyanőket erről a helyről sicambriaiaknak is nevezik,”

(Viterbói Gottfried: Memoria Seculorum. 1185.)

„E vallomással azt is megmondja nekünk Anonymus. bár akaratlanul is, hogy ő olyanfélének nézi vala a magyar történetet. mint a trójait, s amint ebben szabad volt költenie. úgy amazt sem fosztotta meg költeményeitől.”

(Cézlás Anonymus Gestájának bevezető soraira: Hunfalvy Pál:
M-g. ethn.)

„A magyarság hun eredete fikció, éppúgy, mint a franciák trójai eredete vagy a többi közel egykorú mesterséges eredetteória...” „A trójai eredet kisajátításáért számos nép verseng (angolok, velszi britkelták. franciák, németek, olasz városok), hogy végül elég egyértelműen a franciák kerüljenek ki győztesen,”

(Szücs Jenő: Kézai-tanulmány)

A trójaiakra már Anonymus is céloz, sőt írt is róluk; írása meglétéről és hollétéről én nem tudok adatot. Krónikájának bevezető soraiban így tudósít:

„Midőn egykor az iskolában együtt valánk, s a trójai históriában, mellyet én igen megszeretvén Dares Phrygius és más szerzők könyveiből, miként tanítóimtul tanultam vala, egy könyvben összeírtam volt, egy akarattal olvasgattunk, kéréd tőlem, hogy amint a trójai históriát és a görögök hadait megírtam, úgy írnam neked Magyarország királyai és nemesei származását is...”

(Szabó Károly ford.)

Anonymus e sorai ezúttal azért fontosak, mert a középkori francia történetírás a magyarokat, sőt Attilát is a trójaiaktól származtatta. Erről Szűcs mélységesen hallgat.

Hogyan lehet az, hogy a Párizsban is tanult Anonymus, ha már őt dicsőséges elődöt keresőnek állítják, nem élt ezzel a nagyszerű eredet-lehetőséggel? Nagyon is kézenfekvő lehetett volna pedig – egy papi ember számára különösen – a már régebben keresztény franciákkal való viszontrokonítás gondolata. Az idevágó forrásokat valószínűen szintén ismerhette, bár krónikájában név szerint csak Phlygiust említi. A kérdés megvilágításában Eckhardt Sándor (54) munkájára támaszkodom, akire egyebekben – mint kitetszik – igen nagy mértékben épít Szűcs Jenő is.

A középkori franciák Magyarországot őshazájuknak tekintették. Ez őshaza fővárosa volt Sicambria (a magyar Ó-Buda). A felfogás első ismert műve 727-ben keletkezett, s egy neustriai (Ausztia) szerzetes írása: *Liber Historiae Francorum*. Igen valószínűtlen, hogy e művel a trójai históriát is megíró Anonymus Párizsban ne találkozott volna.

Mellőzve a sok érdekes részletet, csak arra térünk ki, hogy a XIII. század végén írják meg az első nagy francia nemzeti krónikát, a saint-denis-i *Grandes Chroniques de France*-ot, s ez nagy tekintélyével már véglegesíti a sicambriai óbudai eredetteóriát: e helyet a Trójából, a későbbi végleges hazába, Franciaországba kerülő frankok átmeneti hazájának tekinti, hasonlóan, ahogyan mi a magunkénak Lebédiát vagy Etelközt.

Ezek után 1512-ben Jean Lemaire de Belges *Illustrations de Gaule et Singularitez de Troye* c. művében a franciák történetét már Trójával kezdi. A trójai exodust és Sicambiát (Ó-Budát) a III. könyvben beszéli el. A hunok, akiket a magyarokkal azonos népnek tekint, szintén a trójaiak leszármazottai. A magyarok – írja – ugyancsak trójaiak, s a franciák testvérnépe, ugyan így a törökök, a különbség közöttük csupán az, hogy emezek hitetlenek, a magyarok viszont keresztények. Az egybevetés oka: Attila ugyanabból a török fajból való, amely Turcustól, a trójai Troilus fiától származtatja magát.

Most pedig emlékezzünk a Szűcs Jenőtől idézett részre, hogy ki mindenki versengett Európában a trójai eredetén. Mi nem versengtünk, de a Turcus-ok és Sicambria révén, talán inkább, mint a versengők, belekerültünk a franciák mellett a hatalmas tekintélyű és kiterjedésű trójai származási mondába. (E felfogás csírái tényanyagként benne kellett legyenek a 727-ben írott krónikában, de még inkább – minden bizonnyal a Szűcs Jenő nagy eszmetörténeti vadászterületének számító XIII. században írott *Grandes Chroniques de France-ban*.) További írásos fejlemény, hogy a frank származási monda, benne Sicambiával, a testvérnépnek tekintett magyarokat is belefoglalva, egy nagyszabáú műre ihlette Ronsard-t, a nagy francia költőt.

A mi szempontunkból mindezeknél fontosabb, hogy Anonymushoz hasonlóan a hun-történet írója sem kapott ezen a származtatási lehetőségen. Igen valószínű pedig, hogy alkalma – példák és írott források alapján – erre mindkettőjüknek lehetett volna.

Még csak nem is építve Szűcs Jenő feltételezésére, hogy Kézai megjárta Franciaországot, a közvetítő hatások lehetőségként, említsük pusztán azt a tényt, hogy a XII. század végén, a XIII. század elején francia szerzetesek (ciszterciták, premonstreiek) – III. Béla és utódainak uralkodása idején nagy számban özönlötték el Magyarországot. Nagyon valószínűtlen, hogy e teóriának ne lett volna képviselője közöttük.

Anonymus és Kézai tudósításai között érdekes különbséget látunk az óbudai frank "*óshaza*" dolgában. A különös az, hogy a trójaiakról is irt Anonymus még a Sicambria helynevet

sem említi. Kézai viszont már igen, de a frank származásmondról ő sem szól semmit sem.

Viterbói Gottfried – akinek Anonymus krónikájára feltételezett nagy hatása alapján Györffy még a magyar hun-hagyomány eredetiségét is kétségessé teszi – hol a régi Magyarországban, a Meotisz mellett, hol az újban, Pannóniában említi a frankokat és városukat, Sicambriát.

Kézai hun-krónikájában mindenesetre már benne van Sicambria, de krónikásunk nem említi egyben a frankokat is, nincs célzása sem a frankok származási mondájára. Eckhardt Sándor úgy látja, hogy a Sicambria-Buda azonosítás helyi, önálló magyar hagyomány, s a vele összefüggő frank—trójai származási monda a VIII. századi *Gesta Regum Francorum* alapján terjedt el nálunk is.

A magyar összefüggésű trójai eredetteória későbbiekben is továbbélő jelének kell tekintenünk az 1585-ben Konstantinápolyba hazánkban át követségbe utazó Bongars Jakab tudósítását. A Duna menti Carnuntum (Petronella, korábban fontos avar erősség) romjait ő Hungaris Kisch Troia-nak nevezi úti beszámolójában.

Mindezekből azt következtethetjük, hogy az Árpád-házi királyok korában író krónikásaink – a keresztény világban még oly csábítónak tűnhető trójai eredet-feltevések ellenére is – az Árpád-ház családi hagyományának is számító hun-magyar eredet mellett tartottak ki.

Erre meggyőzően elsőrangú közvetett bizonyítékunk is van.

A Bécsi Képes Krónika írója, Kálti Márk, az Anjouk dicsőítése kedvéért már felvette krónikájába a franciák trójai eredetmondáját. Ő már "*szinkronban*" van kora felfogásával. A magyar Anjou-kor, az élenkülő olasz hatások következtében a reneszánsz korszak dicső-ös kereső világát is tükrözi, Kézai és Anonymus még nem dicsekedett, az ő idejükben nem ez volt még a korszellem, ők még csak a tényeket keresték.

Egy hazánkban járt olasz utazó, akinek 1308 táján írt műve *Anonymi Descriptio* néven ismeretes, Kézaitól függetlenül mond el érdekes adatokat a magyar-hun történetről. Említi azt a kajászói emlékkövet is, amely Kézai krónikájában a nagy

keveházi csata emléke. Közlése a hely meghatározása miatt is ide kívánczok: "*inter sicambriam et albam regalem*" találta ezt a követ. A kő említése Kézai tudósításának hitelét éppúgy erősíti, amint jelzi, igen közel Kézai krónikához, a Sicambria helynév hazai használatát is.

A trójai eredet sem tekinthető különben pusztán tudós kitalálásnak. Elfogadható: róla az a felfogás, hogy a galliai latin és ellatinosodott kelta lakosságtól élő hagyományként örökölték a velük összevegyült, egy néppé formálódott frankok. Ez a hagyomány pedig Róma öröksége. Akármint van, példa a mi hun hagyományunkra is, amelyet ugyancsak szívósan megőrzött az emlékezet.

Hun-magyar mondák és a Nibelung-ének

„Többször hallottam némi hitetlenségi hangnyomattal mondva: lehető volna-e, hogy létezzenek magyar hagyományok Attiláról és a hunokról? Attila. a többi világ hőse. semmi sem lett volna azon földre nézve. hol uralkodott. hol meghalt. hol csontjai máig is nyugszanak? Csupán Hunniának ne volnának meg a maga költeményei és legendái Attiláról?”

(Thiery Amadé: Attila-mondák. Pest 1864. Szabó Károly ford.)

„... a fent idézett nyomokból is kiviláglik már, hogy volt nálunk naiv eposz, hogy ez, mint általában a népköltemény, költői formában nyilatkozott ... a krónikások józansága, a korai kritika dere hagyományos költészetünk virágait fagyasztá el, midőn a történetből száműzni akar vala minden regeszerút.”

(Arany János: Naiv eposzok. Koszorú. 1863.)

„... hihető-e. hogy az egész minden előzmény nélküli csak egy pár szerzetes csinálmánya s a magyar nép csak a krónikákból hallotta először Attila hírét? ... Semmiféle monda nem terjedhet el ha nem köti magát valamely élő emlékhöz, bármely csekélyke legyen is az.”

(Gyulai Pál: Budapesti Szemle. XXVII.. 1881.)

„Az ősi tudaton alapuló történeti hagyomány nem monda. Ezért nem vizsgálható mondatörténetként.”

(Hóman Bálint: A magyar hun-hagyomány és hunmonda. Bp.. 1925.)

„Hunfalvy Pál és kortársai még hihették azt. Hogy a magyaroknak csak a honfoglalás után lehetett alkalmuk hallani Attiláról és a hunokról. Ma mindnyájunk előtt világos, hogy ez a vélemény képtelenség.”

(Németh Gyula: Attila és hunjai. Bp.. 1930.)

Magyarázatra szorul, hogy a négy hazai munkából vett idézetből kettő miért múlt századbeli, különösen, hogy a továbbiakban is jelentékeny mértékben a XIX. század utolsó harmadának vitaanyagából kell merítenem. Az ok egyrészt a szerzte Európában és hazánkban is megélelénkült mondatutató, másrészt a Hunfalvy Pál munkássága nyomán magasra csapó vitahullám.

Hunfalvy Magyarország ethnográfiája című munkája 1876-ban jelent meg, s kétségtelen írói, történelmi erényei mellett a nemzeti történetírásra kiábrándító következtetései keltették iránta a nagyobb figyelmet. Már idézett gyűjteményes munkájában- a bátorító önvigasztalás némi ízével – Szűcs is példálódzik avval, hogy ki gondol ma már a Hunfalvy munkássága nyomán támadt felháborodásra? Nehéz századaink ismeretében azonban nem nehéz meglátni, hogy Hunfalvy nagy okossága, kritikussága csak azzal a belső önkontrolljával – ha egyáltalán élt benne ilyesmi – érvényesülhetett, hogy a magyarok történelmi dolgaiban azért elsősorban a szabadságharcot leverő Habsburg-birodalom magyarelles szellemiségének legyen jól fészült, *"fűre nem lép, fára nem mászik"* jófiúja.

Ezt természetesen nem a levegőbe lógatott lábbal, lirizáló ellágyultságban mondom, adatokkal éppúgy meg is erősítem. Első nagy turkológusunk, Vámbéry Armin tanítványa, Thury József (55) pontról pontra bebizonyította, hogy a magyarság akkori nagy ellenségei, Roessler Róbert, Maximilian Büdinger vagy korábról A. Ludvig Schlözer, hogy csak ezt a hármat említsem, műveinek főbb megállapításait Hunfalvy kritikátlanul átültette a magyar történettudományba. S ami a nagyobb baj, ezek alapján egész Iskolát teremtett, amelynek zsákutcás, ostoba Habsburg-német elfogultságú, mai szemmel inkább keserű nevetésre ingerlő hatása alól csak az első világháború, s főként az Ady minden irányban szétsugárzó szellemiségének hatása által sikerült, ha részben is, kiszabadulnunk.

Nem kerülheti el mai folyóirataink olvasójának figyelmét a Hunfalvy reneszánszára irányuló törekvés. Egy róla cikkező szerző (56) nem kisebbet, állít, mint hogy ő a hazai kritikai szemléletű szakirodalom első megalapozója, s a nagy elméleti munkásságú Bartók és Kodály is az ő tudósi „köpenyéből” bújt

volna ki. Nem tudom. Hogy a zeneelméletben és pedagógiában is kiváló Bartók és Kodály mily mértékben tanulmányozták a Hunfalvy Ethnográfiaját. de hogy a Kossuth-szimfóniával jelentkező Bartók a turini remete atillájából és nem a Hunfalvy schwarz-gelb színezetű "köpenyéből" bújt ki, azt merem állítani.

Mindenesetre – bizonyítható adatok alapján – én inkább rokonszenvezek *A láthatatlan ember* írójának, Gárdonyi Géának éles szavaival:

„A magyar történetírásban Hunfalvynak Batu káni szerepe volt: földült és elégetett minden hagyományt. A hunrokonságot merőben megtagadta, s Atilla magyar dicsőségét beledobta az Akadémia szemetesládájába,” (57)

E szükséges kitérő után, ha nagyon vázlatosan is, lássuk a magyar hunhagyomány megítélése és a benne központi fontosságú Nibelung-ének eredetének értelmezése körüli, évtizedekig zajló, áldatlan vitát.

A kiváltó ok az volt, hogy több német szerző szerint a magyaroknak semmi emlékezetük nem lehetett a hunokról és Attiláról, amit róluk tudtak, azt is tőlük, a németektől vették át.

Tekintsük ezúttal a közvetlen elindítónak e vélekedésben dr. Eduard Röslert. Értekezése 8. fejezetében Casselre hivatkozva a következőt mondja:

„Anonymus Kézainál és Thuróczinál igen sokkal kevesebbet tud a hun-magyar őstörténetről, ezért e mondák csak akkor keletkeztek, m időn a nyugati tudományosság és monda azt lehetővé tette.”

Továbbá:

„e rokonságnak mind a nyelv, mind a történettudomány egyformán ellene mond.”

Anonymusról:

„Előtte a magyar történetről belföldi munka nem létezett, s így írása volt e tárgyban a legelső, csak külföldi forrásokból merített.” ... „koholt és erőszakosan ferdített, ahol a magyarokat dicsőséghez segíthette.”

„A névtelen jegyző a történetet ferdítések és hazugságok által eltorzítja, s képtelennek tűnik Magyarország

régibb történetének forrásául szolgálni, tehát a történet-nyomozók kezéből száműzendő."

Ez úgynevezett kritikai szemlélet ősapja, a száz A. Ludvig Schlözer:

„Anonymus műve egy ostoba barát örült fecsegése... egy teljesen tudatlan ember önkénye és szándékos meséje... Még józan emberi észben is szűkölködő mesemondó."

Ízlelgessük e vélekedések első hazai keresztapjának, Hunfalvynak szavait:

„...a magyar krónikák egy mesevilágban élnek, mely a valót a költeménytől nem bírja elválasztani..." „A magyarság nem a pogány, hanem a keresztyén magyar, mégpedig keresztyén német papjaitól hallott legelőször valamit Attiláról és a hunokrul; keresztyén német papok írták meg a hun-magyar atyafiságot és az úgynevezett hun-magyar históriát."

Csak még két passzus Hunfalvyból:

„Akárki szerkesztette először a hun-magyar krónikát, melyet azután a többiek másolgatának, az hozzá tévé a Hunor és Magor-féle mesét, hozzá egyebet is, ami a burgund-hun mondában nem volt meg; hozzá tévé a székelyek hun eredetét is. A hun monda idegen lévén általában, s idegen földről jutván a magyar krónikába, az tehát így, amint bírjuk, történelmi alap nélkül szűkölködik; mesénél nem egyéb. Világos ennél fogva, hogy az is csak mese, amit a krónikasok abbul származtatnak; mesénél nem egyéb a székelyek hun eredete is." ... „Amint a krónika költötte a Hunort és Magort, Attilának származását, hol Nimródtul, hol Magógtul s Árpádnak származását Attilátul: úgy költötte a székelyek hunságát is."

Nem feltétlenül vall azért tudósi higgadságra, követésre példás kritikai szellemre – amint ma egyesek állítják – ez a teleshájú nagyképűség.

A "tárgyilagos" tudományos kritika eredményeinek vélt külföldi munkák gátlástalan respektálása mellett, ez a Hunfalvy azért is ily kérlelhetetlen, mert a nagy magyar nyelv-

vésszé vált kölni Budenz József érveit is védi. A Budenz által ekkor már abszolút érvényűnek bizonyított finn-magyar nyelvrokonság Hunfalvy szerint is kizárta a hun kapcsolatot, s aki ezt mégis képviselte, azt hiú légvárakat építőnek nevezte.

Székely részről kötötték fel először a kardot, így dr. Nagy János (58). Hasonlóképpen, ahogy az egyoldalú nyelvi megítélés helytelenségére legutóbb Sinor Dénest idézte László Gyula – fogalmazásában ugyan nem értve vele teljesen egyet – , Nagy János Humboldt tekintélyéhez folyamodott:

„A nyelvnek sem rokonságából, sem különbözőségéből nem lehet megoldani a népek származásának nagy és nehéz problémáját: azokból legfeljebb valószínűségeket lehet következtetni.”

Gondolom, az eredetkutatásban szót kérő folkloristák, régészek, sőt csillagászok (ma már erre is van példa) örömmel veszik a Hunfalvyval való vitában Nagytól citált Renan-véleményt is:

„Ahol az írott történelem világa megszűnik. ott kezdődnek a szájhagyományok, hol ezek végződnek, ott beszélni kezdenek az épületek romjai. a kézművek hátramaradt példányai s ahol ezek is elhallgatnak. ott megszólal a föld, míg végre a csillagok viszik feljebb a történelem fonalát”.

Nézzünk meg Hunfalvy iskolájából néhány tudós álláspontot:

Riedl Frigyes:

„a hun krónika idegen forrásokból kompilált mű, önálló mondai színezetű elemei genealógiai céllal készült tudakos könyvmondák”.

Heinrich Gusztáv:

„E magyar hunmondák a német hun-monda hatása alatt alakulhattak ki, a hazai német lakosság élőszóbeli közvetítésével jutottak el a magyarokhoz.”.

Petz Gedeon:

„A történeti elem Jordanesből, a mondai a városlakó németek közvetítésével, ill. a hunok után itt lakó népektől átvett hagyományból”.

Bleyer Jakab:

„Pannónia szláv lakói útján eljutott keleti-gót Attila mondából ered.”

Moór Elemér:

„A német Spielmanno.,. hivatásos énekmondók közvetítése”

A történelmi nemzeti hagyomány folytatójaként Sebestyén Gyula (59) – az ő munkássága avar-fejezetünk megírásában is elsődrendű kútfők volt – az idézett germanistákkal ellentétben, nem a német-magyar kultúrviszony (kultúrfőlény) szempontjából vizsgálta a hun-magyar kapcsolat mondai hagyományát. Sebestyén a mondai és mondává szövődött Kárpát-medencei hunhagyományt, illetve históriát. Így Attila és a hunok harcait avar közvetítéssel magyarázta. Azáltal pedig, hogy a legújabb magyar történelmi álláspont az avarokat hunoknak tartja, igazolta őt a jelen.

Hunfalvy és követői hatására – egészen a húszas évek elejéig a magyar történettudomány a hun-kérdést kizárta saját kutatási köréből. A történészek ennek következtében legfeljebb a krónikák egymás közti viszonyának tisztázása végett, forráskritikai szempontból vizsgálták: a hun krónikát s annak írott forrásait. A székyeredet is hosszú időre megszűnt a hunkérdés része lenni. Az ősi hagyomány elejtésével egyidőben a hunok és más török népek története iránti érdeklődés is szinte teljesen kiveszett. Nem látták tisztán a hunok, avarok, bolgárok etnikumát. Az ortodox finnisták tudományos terrorja minden ilyen kezdeményezést elnyomott. A mondai elemek értékeléséről ismertetett sokféle vélemény is jelzi, hogy a történettudományi szempontok kikapcsolása után – a nyelvtudomány művelése mellett – csak mondaelemzés volt hazánkban.

E témánál Hóman Bálint összegezésére is támaszkodtam, ezért ismerjük meg Hunfalvy munkásságát sommázó véleményét:

„Hunfalvy nyitotta meg a módszeres kritika érvényesülésének útját, tárgyi eredményei -mai tudásunkkal mérve – nagyon is problematikus értékűek.”
„Hunfalvy határozottan kétségbe vonta, hogy a IX-XII. századi külföldi források tudtak volna hun-

magyar azonosságról. Igen hiányos forrásanyagra támaszkodott, s ezt kellő alap nélkül állította." (60)

A XX. században fellendült nemzetközi turkológiai kutatás véget vetett a hun-krónika körüli beltenyész, pepecselő tudóskodásnak Magyarországon is. A nyelvészektől és mondaelemző germanistáktól elnyomott történészek is végre levegőhöz jutottak. Új és megvilágító értelmet kaptak a honfoglalás kori kútfők, de a véleményük miatt mélyen ellenzékbe szorult Thury József, Nagy Géza és Sebestyén Gyula által megfogalmazott tételek is.

Véglegesen bebizonyosodott, hogy a hunhagyománynak nem Kézai az egyedüli forrása. Ő csak összegezte a korábbi magyar és külföldi írott forrásokat, s a bennük megőrződött néphagyományt. Igaznak bizonyult például Domanovszky véleménye:

„A hun történetben az élő monda győzedelmeskedett az írott források felett. ...a tudós átvétel és a monda között a határt sokszor egyáltalán nem lehet megvonni. Sokszor még azt is nehéz eldönteni, hogy a hun história miért egyezik az írott kútfővel, mert ez a forrása? Vagy csak azért, mert az illető történeti eseményt a monda is feldolgozta?" (61)

Ami pedig a monda fontosságára vall, nélküle:

„a hunhistóriára a magyar krónikában szükség nem lett volna, s bizonyára nem is jutott volna senkinek sem eszébe, hogy a hunok történetét a magyarokéval kapcsolatban megírja".

E mondaanyagnak viszont semmi köze az Attiláról szóló germán hősmondákhoz, mert azok semmit sem szólnak hunmagyar azonosságról

Egyfelől a bolgár múlt tisztázása erősítette meg a fekete-tengeri onogur-bolgár és alán kapcsolat, sőt a néprokonság történeti hitelét, majd az avarok továbbélése, jelenléte a Nagy Károllyal való harcaik után is, a huntörténetben felidézett csaták valóságos megtörténtét bizonyította

Barbarossa Frigyes udvari papjának, a tudós költő Viterbói Gottfriednek a hatását, bár mértéktelenül eltúlozza Szűcs Jenő a magyar-hun azonosság Nyugaton való elterjedé-

sében, amikor azt írja, hogy az ő tekintélye tette véglegessé e "hiedelmet", azt azért nem említi, hogy Viterbói szerint

„a besenyőktől kergetett magyarság Pannóniát az avaroktól foglalta el”.

Az író "Memoria seculorum" c. műve 1185-ben, "Pantheon"-ja 1189-ben íródott.

Kézainak az avarok és frankok pannóniai és ausztriai csatáit hun ütközetekként megírt fejezetei is a hun-avar hagyomány fennmaradásáról tanúskodnak.

„A dunántúli csaták leírásánál – s ebben valamennyi kutató megegyezik – igazi mondával van dolgunk”

– állapította meg már Domanovszky is.

Sebestyén ebbeli fejtegetése alapvető és világos:

„Történelmi adatok szerint közvetlenül a magyarok megjelenése előtt a nyugati végeken avarok és a tőlük keletre telepedett szlávok képviselték külön kagánok, illetve külön fejedelmek alatt a hegemoniát. Ha tehát a honfoglalók tőlük vették el Pannóniát, akkor természetesen ennek a két népnek kellett helyet kapnia a honfoglalás kori mondákban is. A szlávokat tényleg képviseli Szvatopluk, aki történelmi személy, de az avarok nevét középkori hazai krónikáink egyetlenegy-szer sem említik meg. Annál többet beszélnek a hunok utódairól...”

Az avarokat egyébként nálunk elsőként Mátyás és Ulászló olasz történetírója, Bonfini említi. Nála a Nagy Károly által leigázott avarok már teljesen azonosak a magyarokkal. Sőt Thuróczi 1488-ban kinyomtatott krónikája alapján a 744 utáni avar történetet fogadja el magyar történetként. Vajon van-e tudomásuk erről a kettős honfoglalás mai képviselőinek?

A magyarokat a hunokkal és avarokkal azonosító kútfőkről már másutt szólottunk. Sebestyén felsorolásából csak hármat emlíünk: Hrosuita, X. századi gandersheimi apáca nevezi avaroknak a magyarokat egyik, 959-968 körüli költeményében, majd, ami igen fontos, egy Berengárról szóló vers (vele két évtizedig voltak szövetségben a magyarok, s legtöbb olaszországi hadjáratuk az ő megsegítésére volt), majd a Mölki Krónika jegyezte fel 1174-ben, hogy Liupold osztrák herceg

fia feleségül vette "az avarok királyának leányát". (II. Géza /mgh. 1161/ leányáról van szó.) Hrosuita gandersheimi apáca 959-968 között írt versének a mérvadó voltát, ha mérlegel-nénk, hadd hívjam fel a figyelmet egy szenzációsnak is szá-mítható kis adalékra. Egy Falkenstein János nevű szerző múlt századi összeállításából tudjuk, hogy Árpád dédunoká-ja, ke-resztnevéen Gerbega, a X. században a gandersheimi apácako-lostor fejedelemasszonya volt. Szolgálatá évei megegyezhet-nek Hrosuita apácaidejével, mert a nagyanya, Árpád leánya, 938-ban halt meg. A leszármazás fonala ez: Ágnes—Arnulf házasságából Judit, Judit-Henrik (Madarász Henrik császár fia) frigyéből Gerbega. A minden ágon uralkodói környezetből származó Gerbega – s könnyen hathatott verselő apácájára – értesültsége bizonyosan nem számítható mendemondának.

„Ha ennyi hiteles tanú bizonyítja – írja Sebestyén –, hogy a hunok, avarok, magyarok neve összefolyt, akkor azokon a krónikásokon sem szabad csodálkoz-nunk, akik az avar és hun kapcsolat alapján azt mer-ték az idegen kútfők bátorítására és a hazai vallomá-sok alapján állítani, hogy a magyarok a szlávoktól a velük rokon hunutódok közvetítésével foglalták el az Attila király örökeiből reájuk maradt Pannóniát. Ez csak azt fejezi ki, hogy a honfoglalók itt szlávokat és avarokat találtak, ami aztán tökéletesen meg is felel a történeti igazságnak.” (62)

A Tárnokvölgyi ütközet leírásakor Kézaiban ezt olvas-hatjuk:

„Látván tehát Ditrik, hogy embereiben illy nagy öl-döklés esett, más nap hogy az ütközetet vívta, Macrinussal Tulna város felé vonula ...Megismervén tehát a hunok, mennyi és milyen a nyugati nemzet fegyvere és lelke, neki bátorodva seregükkel Tulna felé indulának, hogy Ditrikkel és Macrinussal meg-vívjanak. Kiknek jövetelét amint Ditrik megértette, velök Czeönmaurnál szembe szálla...”

Történelmi tény, hogy Nagy Károly a Tullnnal azonos római Comagena mellett ütközött meg az avarokkal, erről

Einhard évkönyve tanúskodik. Az összefüggést Eckhardt Sándor is világosan látja:

„A kapcsolatot Kézai annál könnyebben megtalálhatta, mert hiszen a külföldi forrásokban is előfordul az a vélemény, hogy Nagy Károly avarirtó hadjárata bosszú volt Attila pusztításaiért, sőt van olyan forrás is, mely Attilát éppen avar királlyá teszi.”(63)

Bíborbanszületett Konstantin például:

„Attila az avarok királya...”

Ditrik neve sem, történelmi előzmény nélküli, Nagy Károly e hadjárat egyik vezére a Theodoricus (Ditricus) nevet viseli. Tulln körül tehát élt az avar-hun-frank ütközet emléke. Theodocis név, e vezér XII. századi életrajza, a hun-germán ütközet is megtalálható: Theodocis vezeti a germán hadakat, s Ardaricus gepida király is ott van a germánok hadaiban.

Semmiképpen sem *"gyúrt össze fantasztikus koholmányt"* Kézai, ahogyan ezt Szücs Jenő kegyetlen cinizmussal állítja. Még a hun-avar-magyar mondai hagyományt nem ismerő külföldi történész számára akár zavarosnak ható Attila-harcok leírásában sem. Sebestyén Gyula végkövetkeztetése a hun-avar hagyománynak csak nálunk való továbbéléséről feltétlenül helytálló ma is:

„A Pannónia megvételéről szóló hun-mondákat nem a krónikás gyártotta, hanem az avar és hun hagyományt szabadon elegyítő hazai mondákból vette át és állította össze.”

Szücs Jenő talán egyik leginkább hitelrontó szándékú, legkevésbé korrekt mondata Kézai megítélésére a hun fejezettel kapcsolatos:

„Hogy csak az író egyik leghajmeresztőbb etimológiai ötletét említsük, Hispania a magyar ispánokról (spani) nyerte nevét.”

E mondatával ugyanis Szücs egy olyan gondolatsorát zárja le, amelyben Kézai hun-magyar azonosítását ismerteti. Ezáltal válik ez az odavetés szinte gonosszá. A mód, ahogyan lecsap rá, hogy érzékeltesse, íme, ennyit ér az ő hun-eredet-*"fikciója"* is.

Csakhogy Kézai tudományos és jogos eljárásnak tekintette a Sevillai Izidor óta különösen elterjedt névelemzést is. Nem én mondom ezt, hanem Eckhardt Sándor, s éppen a Hispánia-etimológiára. Az az Eckhardt Sándor, akinek legfénylőbb kutatási eredményeit Szűcs gondolatról gondolatra következetesen felhasználja. Am kérdőjeles feltevéseiből valószínűleg kijelentő mondatos bunkókat gyárt a huntörténet magyar eredetiségének a széjjelverésére.

A Kézaiéhoz hasonló etimológiai mondat a középkor, különösen Sevillai Izidor óta (VII. sz.), ezrével eszelt ki. Divattá vált népekről városok neveire vagy megfordítva következtetni. Anonymus is így járt el egyébként, amikor a magyarok Hungar nevét a Hung (Ung) folyónevéből magyarázta, amelynél krónikája szerint a honfoglaló seregek hosszabban időztek.

Sevillai Izidorus bizonyított történeti forrása is volt Kézainak. Olvashatta tőle azt a megállapítást is:

„A hugniakat azelőtt hunoknak hívták, s utóbb királyukról avaroknak.”

Nem hallgathatom el, s a fogasabb problémák tisztázásának erős vágyától sarkallt fiatal történésznek fel is hívom a figyelmét rá, hogy Kézai esetleg nem is szorul mentségre, ebben Szűcstől ily mégesen ismét felpiszkált ispán-hispán vitában. Bartal György (64) ugyanis alapos bizonyítékok felsorakoztatásával igazat ad Kézainak.

E sietős munkámban magam nem tudtam megnyugtatóan utánajárni a dolognak, bár nagyon szerettem volna, ez felsziszsenésemről tanúskodó soraimból is gondolható, Ezéli csupán jelzem az utat, amelyen el lehetne indulni. A magyarság elődeit a parthusokban kereső Bartal Pliniusra (PI. VI. 29.) hivatkozva elmondja, hogy e nép országa 18 megyére és három kerületre oszlott. Ily megyékből állt Arménia és Ibéria is, amelynek egy részét akkor már Hispániának nevezték (Strabo XI. k. 2.). (Az Iberia Asiatica-ról van szó, a mai Grúziáról). Na most, Kálmán királyunk törvénykönyvének 37. fejezetében bukkan fel a mai megye fogalmunk egyik középkori fogalmi jelölője, "Mega", "*judices Megales*" formában. Plinius (VI. 29.) ugyanakkor egy megyehatárnak számító hegyszorosot Partiában

"*Climax megalé*"-nak nevez. Idevágóan, említ Bartal egy p betű helyett tévesen t-vel írott parthus szót, a "*megistan*"-t, melyet a magyar megyeispán szóval azonosít.

Az ispán-hispán analógára még annyit: az Érdy Kódexben található egy Szt. István ünnepéről írt talán korabeli értekezés, ennek szerzője "*hytetlen Somogy Hyspan*"-nak nevezi Kupát (Koppányt). Bartal a hely és a személy közelebb' megjelölése nélkül- Kézai igaza mellett Humboldt (kettő van) bizonyítékára is hivatkozik az Ibéria-Hispánia összefüggésben.

A lenézett és nevetségesnek kikiáltott dolgok sokszor visszaütöttek már. De Ipolyi Arnold történészi fogalmazású intelmével is védhetem magam e kitérőért:

„A :történetben a legcsekélyebbnek látszó adat is fontossággal bír.”

Kihagyhatatlanul szólnunk kell arról is, hogy a hunmagyar azonosság, rokonság tételesen sem nem állítható, sem nem cáfolható önmagában a Kézai Gesta Hungarorumavai. A hunhagyomány némely XI. századi forrásokra visszamenő részleteinek van éppen a legnagyobb értékük. Valamennyi korunkra jutott krónikáknak van ugyanis egy már eddig feltárt ősforrása, az I. Endre (1046-1061) korában írott és elveszett Gesta Ungarorum. Ebben többek között benne voltak az Árpád-ház nemzetségi hagyományai. Az elveszett Gesta, ha szó szerint és teljes tartalmában nem is, de több részletében fellelhető, kikövetkeztethető több krónika-felhasználásból is.

Hóman egyik tanulmánya (65) alapján ez így összegezhető:

„A teljes szövegű gestából- az egyházak számára, a helyi folytatás céljaira, még Szent László életében (Hóman a Gestát Szent László-korinak tartja) készült egy inkább király-lajstromokra emlékeztető krónikás kivonat, Ezt a kivonatot a XII-XIII. században több helyütt, így Somogyváron, Zágrábban, Váradon, helyi- és országos jelentőségű felfjegyzésekkel kiegészítve egykorig folytatták, A Somogyvári Krónika töredékei Albericus Világkrónikájában (1233) maradtak fenn, a Zágrábi és Váradon régi krónikák részletei pedig a

Zágrábi (1334), Várad (1374) és a Knauz-féle rövid zágrábi krónikák interpolációiban,"

A hun-magyar azonosság gondolatát a XI. századi Gesta Ungarorumból merítő, de a Kézai-féle hun-krónikával bővített gestától független és nála korábbi források közül négyben találjuk meg. Így Spalatói Tamásnál (1260 k.), aki a magyarok bejövételéről Anonymusszal és Ricardusszal egyezően a Gesta alapján szól, s azonosnak mondja a hun és a magyar népet; Attila "*dux*"-ról is megemlékezik. A XIII. század elején, ugyancsak az elveszett Gesta Ungarorum felhasználásával készült Lengyel-Magyar Krónika a magyarok első királyaként szól Attiláról és hosszabban foglalkozik tetteivel.

Anonymus Gestája is többször szól Attiláról, de a hun népvétet egyszer sem használja, (Eckhardt szerint talán azért, mert a XI. századi Gesta csak a dinasztia Attilától való leszármazásáról tanúskodik.) Ezt úgy is fogalmazhatnánk, hogy a dinasztia ebben még a papoknak sem engedett, akármennyire is kárhózasnak kellett tartania még a XI. században mindent, ami a pogány múltra emlékeztetett.

A székelyeket Anonymus egyszerűen Attila király népének említi.

A magyar-hun hagyomány XI. századi létezését bizonyítja az 1058-ban hazánkban járt Hersfeldi Lambert feljegyzése Attila kardjáról.

Összegezőként Hóman úgy látja, hogy a hun krónikánál két századdal régiebb, eredetibb írott hun-hagyomány tartalmában benne van: a hun és a magyar azonos nép: Árpád fejedelmünk Attila király egyenes ági leszármazottja: a székely nép: Attila népének egy töredéke, a honfoglaláskor, az új hazában csatlakozott Árpád magyalfjaihoz stb.

(Györfly György ellenvetéseiről külön fejezetben szólunk.)

Eckhardt Sándor más adatot is említ (66). Így azt, hogy IV. László idejében a cseh király megígéri, hogy a magyar királynak visszaadja valamennyi kincsét, melyet nagynénje, Mazovi Anna magával vitt Csehországba: a királyi koronát, a királyi jogart és

„egy igen drága aranyedényt, amelyet mindenütt igen finom és csodás szépségű drágakövek díszítenek és sok más aranyékszert, melyet Attila magyar király és más utódjainak idejétől fogva mostanáig Magyarországon őriztek”.

A magyar udvarnál ily módon úgy tudták, hogy Attila kincse birtokukban van.

A külföldi írott források Kézainál fellelhető nyomainak elemzése nem célunk. Az az olasz összefüggés azonban figyelemre méltó, hogy a több kéziratban említett és elveszett Velencei őstörténet szintén egy Attila történetéről szóló fejezettel kezdődött; ugyanúgy, mint a Kézai krónikája. Ezt használhatta Paulinus minorita is a XIV. század elején írt Világkrónikájában, s ennek alapján a Kézaitól is felhasznált részekből abban tér el, hogy nem a hét kapitány, hanem Attila vezeti be a hunokat Pannóniába, illetve, hogy Attila egy Osdrubal nevű magyar király leányának a fia. Paulinus említi is forrásai között a *Historia Attilae* c. művet (67).

A század elején megfejtett bolgár fejedelmi lajstrom összefüggéseiben máig a leginkább kikristályosodott véleménynek kell tartanunk Gombocz Zoltánét (68).

Mindenekelőtt kijelenti:

„Eleve is lehetetlennek kell tartanunk, hogy egy hódító nép leszármazási hagyományát a meghódított néptől vegye át.”

Továbbá:

„Azt hiszem, hogy a honfoglaló magyarság már magával hozta a későbbi hunmonda néhány elemét. így a hun-magyar rokonság hitét, azt a hagyományt, hogy a honfoglalás voltaképpen secundus introitus, visszahódítása annak a földnek, amely a hunokkal való rokonság révén a magyarokat illeti meg, továbbá Attila kedvenc fiának, Csabának az emlékét.”

Gombocz e véleményét arra alapítja, hogy a bolgárok is a hun törzsek közé tartoztak, hogy a hunok éppúgy törökök voltak, mint a bolgárok és az avarok, a magyarokat pedig egy uralkodó bolgár-török réteg szervezte meg. Ez a bolgár uralkodó osztály hozta magával, s tette magyar nemzeti hagy-

mánnyá a hunokkal való rokonságnak, a hun-magyar azonoságnak a hitét, ez hozta magával a keletre menekülő hun királyfinak s Attila pannóniai hun birodalmának halovány emlékét.

Abban, hogy a hunhagyomány nyugati átvétel-e, illetve keletről hozott örökség, perdöntő jelentőségűvé vált a Nibelung-ének keletkezésének helye, de főként ideje. Alapjában véve Györffy Györgynek a hunhagyomány magyar eredetiségét kirekesztő véleménye is nagyrészt ezen áll vagy bukik.

A Nibelung-ének már Hunfalvyt is foglalkoztatta.

„Pilgrim passauai püspök meg akarta térítési területül szerezni az új Hunniát, e célból még bullaszövegeket is ferdített”

írja az Ethnogratiában

„Összegyűjteti és latin nyelven leíratá a német mon-dákat a burgundok és hunok történeteiről. Ezeket azután németre fordíták a XII. vagy XIII. században. s versekbe toglalák. így támadt a híres Nibelung.”

Megjegyzí még, hogy a költemény Attilát a X. századi Géza képében festi. s ami ennél számunkra érdekesebb az, hogy Cassel (Magyarische Alterthümer) sokkal többet tulajdonít a nemzeti forrásnak és Anonymusnak, mint valóban lehet". Pedig ez a Cassel inkább rombolni igyekezett a hun-magyar összefüggéseket, a nála "radikálisabb" Hunfalvy azonban még ezt is kevesellette.

Fontos Eckhardt Sándor véleménye:

„Olyan uralkodó ez az Attila. mint a XIII. századbeli német vagy magyar királyok. Nagyon valószínű. hogy a magyar kutatásnak van igaza, amikor a Nibelung-ének hun udvarának és Attilának a képében a magyar történeti hagyomány, nevezetesen a Szent László-kori Gesta Ungarorum hatását is keresi. Erre utalnak elsősorban az Attila nászára összesereglett népek, Kiev említésével. a Magyarországá helyezett Etzelnpurc, amelyek így együtt csak a magyar krónikában fordulnak elő. A szerző beleviszi a költeménybe a magyar Gestának Szent István-Gizella-ellenes felfogását is. Itt Szent István éppoly pipogya. tehetetlen, az ármá-

nyosnak feltüntetett Gizella királyné és a németek kezében, kik Vazul herceg és családja életére törnek amilyen tehetetlen báb Etzel Krimhild cselszövényei közepette, Csakis a Nibelungenlied szerzője helyezi a német hősmonda alakjait az általa jól ismert magyar földre, melynek fényes királyi udvarát akár tapasztalásból, akár hallomásból is jól ismerte. Köztudomású továbbá, hogy az ének pontosan a korabeli Magyarországra lokalizálja az eseményeket: Mosont. Esztergomot és Budát meg is nevezi Misenburc. Gran és Etzelburg néven." Szent István "pipogyasága" vagy inkább Gizella erőssége mellett, az uralkodópár jellemzése még inkább illik a kútfők szerint Gézára, illetve feleségére. Saroldura. Ez a kép is látszik valószínűbbnek, hiszen a későbbi költésű Nibelung-ének latin nyelvű anyagát Géza idejében íratta Pilgrim püspök. Az utóbbi feltevést erősíti Szent Adalbert második történetírója is (Acta SS. Apr. V. 22.) a következő soráival: "Béla (Adalbert) küldött a magyarok fejedelméhez, de sőt nejéhez is, ki az egész országot férje kezeivel igazgatta, és a férjéhez tartozó ügyeket is kezelte, kinek vezérsége alatt keletkezett a kereszténység" – tegyük ehhez még hozzá Dubravius, 1550 körüli olmützi püspök sorait Adalbertről: Rómából jövet a dalmát partokról jelentette magát Magyarországon, amelyet még főnökök (praefecti) kormányoztak, kiket kapitányoknak hívtak, és kik között első és legtekintélyesebb István volt (Historia Bohemica VI. 46.)." Chabani Adamér szerint "Géza is István nevet kapott" (Leibnitz Bibl. Mscript. II. 168. 1.).

Az idézet önmagáért beszél, különösen a továbbiak ismeretében.

Györffy Györgynek, ha jól értettem, az a véleménye, hogy Budának Attila városaként való német elnevezése (Etzelen bürge)

„*semmiképpen sem lehet korábbi a XII. század második felénél, mert ez előtt az idő előtt a név még nem volt helyhez rögzítve*”.

Mivel Györffy a Nibelung-ének keletkezését a XII. század közepén gondolja, s más időbeli összehasonlítási tény, adatot nem említ a városnév lehetséges "helyhez rögzítésére", az elnevezés időpontját is a Nibelung-ének megjelenésével egyidejűnek veszi. Az ének tartalmi elemei ezzel szemben – Eckhardt szerint – XI. századi fogadásúak és szemléletűek, illetve még valószínűbb, hogy X. század végiek.

Talán kiegészíthet bennünket egy XX. századi német értelmezés. Aloys Schröfl (*Der Urdichter des Liedes der Nibelungen Not und die Lösung der Nibelungenfrage*, München, 1929; *Und dennoch die Nibelungenfrage gelöst*, München, 1931.) német egyetemi tanár azt állítja, hogy a Nibelung-éneket Géza fejedelem felszólítására Esztergomban írta egy Pilgrim nevű hittérítő, akit a németség és kereszténység felé erősen hajló fejedelem esztergomi udvarába hívott a pogány magyarság áttérésének előmunkásául. Az eposz eredeti kézírata elpusztult Esztergom vára kiégésekor, a tatárjárás alkalmával, azonban Pilgrim valószínűleg egy példányt Passauba vitt, és az ottani székesegyház irattárában elrejtett. Egy korabeli egyházi törvény ugyanis megtiltotta a pogány emlékek költői feldolgozását. Az így megmentett hősköltemény csak a XI. század végén került elő – középnémet átdolgozásban – a nagy német nyilvánosság számára.

Be kell vallanom, Schröfl könyveit néhány főbb könyvtárunkban nem találtam: pontos címét is Németh Gyula egyik bibliográfiájából, a rövid ismertetést pedig egy újságközleményből vettem (69).

Hanem, ha igaznak bizonyul, amit ez a Schröfl állít, akkor bizony orra bukhat minden olyan elmélet, amely lehetetlennek tartja azt, hogy Anonymus vagy akár a XI. századi Gesta írója már hazai forrásból is tudhatott a Nibelung-énekbeli nevekről és összefüggésekről, még az ének német megjelentetése előtt. (Az újságközlemény tudósítását természetesen nem tekintem még bizonyító erejűnek.)

A lexikális megállapodottságú német tudományos vélemény egyébként ma a következő: a Nibelungenliedet 1200 (1198-1204) körül egy ismeretlen osztrák költő a passai püspök körzetében a korabeli udvari költészet szellemében a pogány anyagból formálta. A dal szerint Attila városa Esztergom (Gran). Az Etzelburg elnevezésű Attila városa, a hivatalos német tudomány szerint, ily módon, valószínűen Gran (Esztergom). E feltételezés egybevág a magyar állásponttal: Géza (Gyécsa) fejedelmi központja Esztergomban volt.

Mindezek ismeretében a következőket szűrhetjük le:

a) a mai német tudományos álláspont eltér Györffyétől, mert az ének megjelenését nem a XII. század második felében, hanem a századfordulón gondolja;

b) uralkodói tartalmat tulajdonít az énekben a Pilgrim-gyűjtötte – közte – pogány magyar anyagnak;

c) központi szerepűnek látja Géza Attilát megszemélyesítő alakját és székhelyét Esztergomot (Grant).

Mindezekhez tegyük hozzá: Anonymus Budát nevezi meg Attila városaként. Nem valószínű ezért, hogy a Nibelungenénekből merített volna. Az Etzelnpurc elnevezést a régi Gestából tudhatta, s hazai tájékozottsága révén nem személyesítette meg – jelképesen sem – Attilát a Pilgrim emberei szerinti "*hun*" – Gézával.

"Nem egyéb, mint a Pannóniára való birtokjog érvényesítése"

„A magyarok a 900. évi száguldozások után a magukéba. Pannóniába tértek vissza.”

(I:ul dai Évkimiyvck 839-901. cvck. Bal1al György ki)zlcse. U.i Magyar Muzeum. 1858.. XIII. füzet)

*Hajdanában Atillának
Hitetlen magyar népe
Parancsára zsarnokának
Tört másoknak vesztére,
Ám később királya, István
Erkölcсэн szelídített,
S beléültette, tanítván
Szébb életre, a hitet.*

(Vers a XIII. századi Zágrábi Breviáriumból. Ford.: Muraközy Gyula)

„...a jegyző főiránya a magyarok eredetéről egy hamis nézet megalapítására megy ki, hogy ti. a magyarokat Attila népeitől származtassa... Neki elviselhetetlennek látszhatott őseit a német krónikások leírása után rabló csordáknak képzelni. melyek az országra rohannak s az ellenállásra erőtlen számtalan népség legyilkolása után a véráztatta földet megszállották, A jog eszméje erkölcsi nagyságában kelt föl benne, S most már nem lőn elég neki. hogy a magyarok a jelenre jogállapotban éltek, mely rájuk nézve birtokuknak (1 szomszéd népek részéről történt elismeréséből keletkezett, Nem utálva azon képzeletet, hogy valaha önkény és jogtalanság által jutottak birtokukhoz átvitte jogfogalmait őseinek idejére, s az elkövetett jogtalanságot legalább sok nemzedékkel hátrább. egészen ismeretlen ősapáikra. a hunokra igyekezett hárítani. Most már a magyarok azon hivatásban tűnnek fel, hogy jogukat keresik: ők nem hódítanak, hanem csak visszafoglalják elvesztett sajátjukat.”

(Dr. Eduard Rösler: Zur Kritik aelterer ungarischer Geschichte,
Troppau. 1860., Szabó Károly nyomán.)

„Az azonosítás bizonyos ideologikus előnyeit már 1200 körül felismerte a Párizsban tanult magyar Anonymus (P. Magister). Ő fedezte fel elsőként, hogyha Pannónia egykor Attila földje volt, Ecilbug a Nibelung-énekbeli Etzelen bürge, azaz Óbuda, »Attila városa«, a székek pedig »Attila király népei« voltak. akkor már csak meg kell tenni a hunok egykor legendás uralkodóját... az Árpád dinasztia őségének s a magyar honfoglalás máris mint a Pannóniára való birtokjog (mai fogalmainkkal: történeti jog) érvényesítése fogható fel, Ám... a hun nevet Ő még csak le sem írta (I meg nem merészkedett odáig. hogy a magyar népet a keresztény Nyugat emlékezete szerint oly gyűlöletes hunoktól származtassa.)

„A magyar honfoglalás ily módon nem volt egyéb. mint a Pannóniába »visszatérő« hun-magyarok jogának érvényesítése,»

„Maga a királyi udvar még 1250 körül. IV. Béla idején is kereken elutasította az Attilával való bárminő kapcsolat gondolatát.”

(Szücs Jenő: Kézai-tanulmány)

Két dolgot kell azonnal leszögeznünk: 1. ez a vélekedés a XIX. század jogeszméiben fogant, semmi köze Anonymus korához, amelyben éppen némely osztrák-német oldali uralkodók igyekeztek a pannóniai avarokat korábban hódoltató Nagy Károly örököséiként a hűbérjogot velünk szemben ősi jogon érvényesíteni; 2. Rösler a magyar szabadságharc leverése utáni gyilkosan magyarelles légkörben írt.

A mi XX. századi történészünk tanulmányának a külföld számára is írott véleményei lényegi tartalmukban – meghökkenítő módon – a Rösler elképesztően gyűlölködő kritikátlan tévtanait visszhangozzák.

Röslemek csupán Anonymust feketére festő érvelése azonban önmagában sem lehetne véglegesen cáfoló bizonyíték a hunokkal való kapcsolat elvetésére. A Fuldai Évkönyvekből idézett sorok szintén Rösler – és Szűcs – ellen szólnak.

Bartal György, a nagy magyar jogtörténész Hartvik püspöknek jóval Anonymus előtti írásában (1\ 08-ban II. Henrik császárral jött Magyarországra) ugyancsak talált utalást arra, hogy az Árpádok születésükre Attilának maradékai (Bartal: Új Magyar Múzeum, 1858. IX. füzet, Nyílt levél P. T.-hoz).

A Nesztor Krónikának e soraira "*Ekkor jöttek a fehér ugrok és örökölték a szlovén földet*", Bartha Antal helytálló elemzését, hogy ezek jóval korábbi időre, Heraklius császár korára (az 500-as évek) értendők, elfogadom, s ezért nem hivatkozom Nesztorra. Mégis említenem kell, mert Barthával ellentétben szerintem az idézet a bolgárookra vonatkozhat. Nesztor a magyarokat fekete ugrok-nak nevezte, s a bolgárokat fehérnek.

Anonymus védelmére, Röslerrel szemben, ellenvéleményül mindenekelőtt Németh Gyulára hivatkozom (70). Szerinte a magyar hunhagyomány mellett szól krónikánk két helye, Az első hely (ez vág e témába) Anonymus ötödik fejezetében van, és arról szól, hogy a magyarok "*szállongó hírből*" (fama volante) azt hallották, hogy Pannónia Attila király földje, akinek az ivadékából Álmos vezér, Árpád apja mint célzás a magyaroknál meglevő hun hagyományra; nem hihető, hogy írott nyugati forrásokra hivatkoznék.

Anonymus e fogalmazásához egyéb megvilágítás is idekívánkozik. Így a korabeli vallásos korszellem. A pogánykori, s benne a hündolgookról is egy papi embernek ekkor csak igen szörmentén lehetett fogalmaznia. Innen a "nem én mondom", "azt beszélük"-féle fogalmazás.

Magyarázat másrészt az akkori krónikásfelfogás, hogy csak az írott forrásoknak van igazi hitele.

Ezért is mondja: ...

„S ha az oly igen nemes magyar nemzet eredetének eleit s minden vitézi tetteit a parasztság csalfa meséiből, vagy a hegedősök csacska énekeiből mintegy álmódozva hallaná, igen éktelen és elég illetlen lenne...”

Nem vette be krónikájába a Botond-mondát sem:

„Némelyek azt mondják, hogy egészen Konstantinápolyig mentek ők, sőt Konstantinápoly kapuját is bevágta Botond a bárdjával. Mégis, mivel ezt a történetíróknak egyetlen könyvében sem találtam, hanem csupán parasztok hamis meséiből hallottam, ezért jelen művembe nem akartam beírni.”

E szemlélet felmérhetetlen kárára utalhatnak a már idézett Arany János-i sorok:

„a krónikások józansága, a korai kritika dere hagyományos költészetünk virágait fagyasztá el...”

Anonymus Attilára emlékező sorait ily módon semmiképpen sem tekinthetjük politikai-birtokjogi érdekű kitalálásnak, sőt inkább még az ő korában is elevenen élő, csak papi óvatossággal, félénken vállalt, mert azért el nem hallgatható magyar hunhagyomány lecsapódásának.

Jól vallanak erről az összekötő mondatok. Íme az Attila-résznél éppen:

„A leghíresebb és hatalmasabb király, Attila Krisztus Urunk születésének 451. évében jött be Scythiából. Nagy sereggel Pannóniába érkezett. Megszalasztván a rómaiakat, elfoglalta az országot. Királyi fővárost a Duna mellett alkotott magának... Ez az, amit a mai nap magyar Ilyelven Budavárnak, német nyelven Etzelburgnak neveznek.”

S ez el nem "hallgatható" kitérő után, mintegy magát is az "illendőségbe" visszazökkenve, így folytatja:

"De tartzuk magunkat az elbeszélés rendéhez."

Nem bizonyul megalapozottnak Szűcs másik ellenérve, a IV. Béla felfogásával való példálódzás sem.

Megelőzően szólva: merőben történetietlen látásmódra vallana, ha Szent Istvántól töretlenül egyenes vonalú fejlődési folyamatnak látnánk a pogány kortól való elszakadást, s vele egyben a kereszténységbe, az új társadalmi állami rendbe való belenövést. Az ezenközbeni mindenféle társadalmi, politikai folyamatok természetes közegellenállásán túl a számos visszaesésnek magyarázata lehet az is, hogy a frissen "keresztény" koponyájú magyaroknak is be-benőtt már az új hittől még hibogó fejüklágya, s az égre tekintő, földi hívságoktól elfordító, buzgó térítők mellett és mögött fel ismerték a zsebükre és szabadságukra menő nyugati hatalmi érdekeket is. A negatív színezetűnek tekintett pogány reminiscenciák jegyében így gyakorta pozitív szándékú és tartalmú politikai indulatok is izmosodtak.

Terjedelmi okokból csak egyetlen példát lássunk Kézai krónikájából a visszaesések okaira.

„Gizella királyné pedig a gonoszok tanácsából húga fiát, a velencei Pétert, kinek atyja a velenceiek hercege volt, tevő királlyá a magyarokon, hogy kénye kedve szerint teljesíthesse akaratjának gerjedezéseit. s hogy Magyarország, szabadságát veszve, a németek alattvalója legyen. S miután Péter uralkodni kezdett, a királyi méltóság minden szelidségét levetkezé, és német dühösséggel tombolva az ország nemeseit megveti vala, az ország javait a németekkel és olaszokkal tollhézva és telhetetlen szívvél falván. Az erősségeket, várakat és az ország minden méltóságát a magyaroktól elszedvén, németeknek és olaszoknak osztja vala."

E magatartásra valló. Péternek tulajdonított szavak is olvashatók a krónikában:

„Ha darab ideig egészségben maradok, valamennyi bárót, tekintetes urat, századost, országnagyot és

méltóságot németekből és olaszokból teszek. és Magyarország földjét idegenekkel töltve be, a németeknek adom birodalmul."

Az V. István, illetőleg IV. László korának tulajdonított krónika e szókimondó fogalmazása IV. Béla korát megítélő szemléletre is utal. E kor bennünket érdeklő vonatkozásainál derülhet fény Szücs Jenő érvelésének cáfolatára.

Vele ellentétben ugyanis – IV. Béla és udvara nem azért nem vállalta Attila személyét és a hun-kapcsolatot, mert a magyaroknak Attilához és a hunokhoz szerintiik semmi történelmi közük nem volt, hanem, mert egy a Szent István korának megfelelő vallási türelmetlenség és elfogultság vált ismét uralkodóvá az országban.

E korszakisméltődés hazai oka elsősorban a tatárjárás és következményei, de tágabb, európai összefüggésben a pápai és a világi hatalom szembekerülése és e korszakban meginduló nagy mérkőzése.

A mi későbbi IV. Bélánk már herceg korában vallási túlbuzgóságáról volt ismeretes. Sürgette például a pécsi egyházmegyéhez tartozó dél-dunántúli részeken az ott annyira elterjedt "lombardus" eretnység elleni inkvizíciós pereket (71).

Az egész Európában kegyetlenségéről hírhedt Theuton János főinkvizítort is a III. Honorius pápával sűrűn levelező IV. Béla vette nálunk pártfogásába, s éppen a pápa ajánlására engedett neki szabad teret itteni működéséhez. Így lett ez a János fráter 1231-ben a domonkos rend hazai tartományfőnöke, s oly nagy hatalmúvá vált, hogy a pápa megbízottjaként 1235-ben magát II. Endrét – Béla apját – csaknem egyévi időtartamra kiközösítéssel sújtotta. Az ő közreműködésével tudott a német lovagrend újabb stratégiai pontokat szerezni az országban, holott korábban II. Endre e szervezetet a Barcaságból és a Szerémségből kemény rendszabályokkal visszaszorította és az országból ki is űzte. Főként a jobbágyi sorban elterjedt félpogányság, félkereszténység volt teljesen kiszolgáltatva a nagy inkvizítornak.

Mármost, akinek személye témánkban közvetlenebbül érdekel bennünket, az a győri származású Marcellus fráter, IV. Bélának a második honalapítás munkájában állandó kísérője,

tanácsadója és szolgálattelvője, a domonkos rend új magyar tartományfőnöke. E Marcellust bízta meg IV. Ince pápa 1252-ben kiadott híres "*Ad extirpenda*" ("*Kiirtandó eretnekek*") bullája alapján a magyarországi "*félkeresztények*" "*extirpálásával*".

A tatárjárásban és még utána is magára maradt nép e korban a még élő s a betelepülő kunok által is erőre kapott régi hit vigasztalásába menekült. Ez eltévelyedettekre és a régi hitet fenntartó, emellett betegápoló mágusokra csapott le az inkvizíció.

Tény az, hogy a királyi udvarban lakozó Marcellusnak
„a tatárok vadsága által eltorzult lelkiületeket az igaz hit védelmében hogy megújíthassa...”

indokolással adta meg IV. Ince a legnagyobb, pápáknak fenntartott kiközösítési és feloldozási hatalmat, s ő csaknem 12 évig vezető szerepű volt az eretnekség és félpogányság elleni hazai küzdelemben.

Ami a hunhagyományt illeti, ennek a Marcellusnak a keze nyomát kell látnunk IV. Bélának – egy újabb tatár betöréstől tartva – 1254-ben a pápához írt segélykérő levelében.

A fontos részlet így hangzik:

„Például idézzük Totilát, ki keletről jött a Nyugat leigázására és főleg Magyarország közepére helyezte székét.”

Ez a Totila (541-552) ~ Attila halála után száz évvel -a keleti gótok királyaként két ízben is, 546-ban és 549-ben elfoglalta, kifosztotta és feldúlta Rómát. Több olasz forrás s nyomában részben az olasz történelmi hagyomány, őt összekeveri és azonosítja Attilával, aki különben nemhogy Rómában nem járt, de a Pó folyót sem lépte át délre haladtában.

Meglepő, hogy a nagy tekintélyűnek tartott Viterbói Gottfried, bár nem keveri össze a két személyt, de Totilát is hunnak, illetve magyarnak tartja. Memoria seculorum-jában látjuk ezt:

„Olvassuk, hogy két magyar királyság van... másik... Pannóniában terül el, ezt a Pannóniát némelyek Új-Magyarországnak nevezik. Ezek uralma idején Attila

és Totilia, egykori fejedelmeik, sok királyságot dúltak fel Itáliában és Galliában."

A teljes idézetet, igen fontos tartalma miatt, másutt hasznosítjuk, e helyt Totilla miatt feltűnő érdekű és értékű részét adjuk csupán. Mi rejthet e Totilia értelmezés mögött? Viterbóinál semmiképpen sem névcsere, mert Attilát is említi. Totilla Afrikából tört be Itáliába. Vajon a Kézainál is megírt azokhoz a hun csapatrészekhez tartozhatott Totilla (későbbi leszármazottként persze), amelyek Spanyolországba húzódtak a catalaunulni ütközet után, s innen Afrikába is jutva, a Genzerikh gótgjaival, vandáljaival együtt tűntek fel Attila után száz esztendővel? Mivel forráselemzést nem nyújtok, ezt a mérlegelő elkalandozást magam is sokallom, tény, hogy vagy valószínűs hun-személy ez a Totilia, vagy személyével Attila egy névcsere áldozata. Név alteregója a gótok viselt dolgaiért is a történelmi ítélszék elé állított bűnbank. (Vagy massagéta volna ez a Totilia?)

Eredeti gondolatmenetünkben maradvá, azt kell látnunk, hogy IV. Béla és udvara – ellentétben a mai magyar történész véleményével – lényegében állást sem foglalt a hun-magyar ügyben, egész egyszerűen a valószínű korabeli római és olasz szemlélettől szaturált – nyilvánvalóan marcellusi – véleményt tolmácsolta a pápának.

A Totilával való azonosításra különben később is vannak nyomok Így a Divina Commediában, Attilát a vérengző zsarnokok közé, a pokol hetedik körébe juttatja Dante. A versben ezt mondja honfitársainak:

„arra a hamura építették újra (városukat), mely Attilától visszamaradt."

Ez utóbbi adatokért a mai historikusnak nem is kell külföldi könyvtárakhoz folyamodnia. Én is Eckhardt Sándor írásából (72) veszem. Ő már azt a végkövetkeztetést is kimondja, IV. Béla udvara felfogásának okáról, amit e fejezetben Szűcs-csel ellentétben magam is hangoztatni kívánok.

Királyunk az idézett levél tanúsága szerint azért áll oly idegenül szemben Attilával, mint bármely más nyugati uralkodó, mell *"ez volt úgy látszik az Egyház álláspontja"*.

Eckhardt e véleményét bizonyító példával is megtoldja:

„A XIII. századi zágrábi breviárium versben állítja szembe Attila magyar király zsarnoki, kegyetlen és pogány uralmát az utód Szent Istvánéval.”

A vers magyar fordításban a fejezet élén olvasható.

Hunor és Magor

*Amott kerekedik egy fekete felhő,
Abban legelészik csodatevő szarvas
Csodatevő szarvaska, ezer ága-boga*
(Kelj fel, gazda, kelj fel, dunántúli regélő ének)

*Vadat űzni feljövének
Hős fiai szép Enéhnek
Hunor, s Magyar, két dalia,
Két egytestvér, Ménrót fa*
(Arany János: Rege a csodaszarvasról)

A Hunor név, összecsengvén a hun népnévvel, csábító lehetőség volt Kézainak – így Szűcs Jenő.

Lássuk krónikásunk idevágó szavait:

„Hatod évre tehát kimenvén véletlenül, a pusztában Belár fiainak nejeire, kik férjeik nélkül sátraikban tanyáznak, s gyermekeikre bukkának, kiket is vagyonostól sebes nyargal va a Meotis ingoványaiba vivének. Történt pedig, hogy azon gyermekek közt az alánok fejedelmének, Dulának két leányát is elfogták, kiknek egyikét Hunor, másikat Mogor vevé nejül. S ezen nőktől vették eredetöket minden hunok és magyarok.”

Már Szabó Károly szól arról fordítói jegyzetében, hogy e mondai elbeszélés a magyaroknak a bolgárokkal és az alánokkal rokon néppé válásáról tanúskodik.

Györffy György szerint a testvérpár-ös (Hunor és Magor) eredetisége mind forráskritikai, mind etnológiai szempontból igazolható. A nőrablás-mondában testvérpár szerepel.

Németh Gyulának egyenesen az a véleménye, hogy Kézainak ez a helye sajátságosképpen a legbecesebb magyar őstörténeti emlék összes krónikáinkban (73). Megőrizte a Kaukázus-vidéki őshaza emlékét, megőrizte a bolgár népvét, melynek Belár szabályos magyar fejleménye. (Anonymus a volgai Bolgáriát- népe 921-ben egy Álmos nevű uralkodó alatt tért át a mohamedán hitre- terra Bular-nak nevezi.)

Megőrizte az alán-magyar érintkezés emlékét, erről különben oszét jövevényszavaink is tanúskodnak, és megőrzött egy mai és régi adatokkal is igazolt alán nevet, a Dulát. Dula, az alán király neve, jól ismeri oszét név, de az ún. olbiai feliratban megtalálható szarmata tulajdonnévként is.

Mindez véletlenség műve nem lehet, s ha Kézai e feljegyzésében van is valahol irodalmi hatás, az egész lényegében magyar történeti hagyományra megy vissza. Általában az a szokás, hogy Kézai e helyét különféle fonásokra és Kézai kitalálásaira vezetik vissza, ez azonban pusztá kombináció.

A Dula nevet nem szabad a bolgár fejedelmi lista Duló nemzetség nevével azonosítani, mert a Duló szabályos megfelelője a magyarban Gyula, illetve a török Jula. (E név a besenyőknél is Jula.)

A megelőző sorok mind a Németh Gyula szavai.

Szűcs Jenő (Györffy nyomán) úgy véli, hogy a Hunor név az ómagyar nyelven Onour, illetve Unor formában hangzott, s a testvérpár' neve az onogur-magyar kapcsolat perszonalifikált mondai emléke.

A Magyarok fejezetben már hasznosított legújabb Németh Gyulatanulmány az onogur szó továbbélő formáját nem az Onour-ban látja. Németh szerint későbbi jelentése: nándor (74).

Messzi távolságban tartva ugyan magam mindenféle nyelvészkedéstől, mégis a nézetek szembesítésének szándékában maradva, két igen logikus, egyben az előzőtől eltérő név-elemző magyarázatot ide kell iktatnom.

Az első változat a rendkívül értékes munkásságú Nagy Gézáé (75). Hunor és Magyar szavunk – szerinte – összetett, és nem származékszó. Mielőtt az egyes szótagok jelentése el nem homályosodott, éppen olyan ismeri jelentésük volt, mint a dentu-moger, soba-moger, hetumoger szavaknak a maguk idejében. Saját felismerése, hogy a testvérpár nevekben az *-ar*, *-er*, *-eri* rész, ember jelentésű szó; megfelelője félj szavunkban örződött meg.

E szótagokkal szinonim fogalomnak tartja a népnév-jelölő *-gar*, *-gor*, *-gur* utótagokat, az alábbiak szerint:

magy-eri	magy-gar
bul-ar	Bol-gar
Hun-or	Hun-gar, hunu-gar
Jo-r	Ju-gor

A bulgar-ra ritka szerencsés módon olyan megfejtés is van, amely nem pusztán nyelvészkedő szófejtés, de élő tájszavakban fellelhető, világos jelentésű szó. Potapov szovjet tudós három tájnyelvi formájában bukkant rá: bu-gu, bul-gul, bur-

gur. A szótagok egyenkénti jelentése: szarvat viselő állat, ill. erdőben lakó állat. (László Gyula egy írása nyomán dr. Bendefy László közlése.)

Szücs elképzelésével ellentétés, Nagy Gézáéval lényegében egybevágó Németh Gyula szómagyarázata: nem valószínű – írja –, hogy Kézai a Mogyor név analógiájára alkotott volna Hunor nevet, hiszen ő a Magyar végzetét nem érezhette képviszőnek. Az *r* képző a magyar nyelvben Kézai idejében nem élt. Ha Kézai a hunok számára névadó őst alkot, akkor ezt nem Hunarnak, hanem egyszerűen Hun-nak nevezi. Van is olyan képzésű népnevünk, hogy türkeri (török) vagy rumeri (görög). Ilyen név lehet a Hunor is, amelynek tehát eredeti alakja Huneri, s ennek szabályos fejleménye a Kézainál található Hunor.

Németh Gyula következtetése ezután így hangzik:

„A Hunor névnek így különös fontosságot tulajdonítok a hun hagyomány fenntartásában, mint ahogyan szerintem különös fontossága van a hun-magyar kapcsolat kérdésében az Anonymus-féle hagyománynak, melyben Attila neve a legfontosabb. Attila legendás neve azoknál a népeknél, melyek vele vagy utódaival közvetlen kapcsolatban voltak, hosszú századokon át megmaradt, mint ahogy megmaradt a germánoknál Attilának és főfeleségének, Arykännak a neve” (76).

Csak futó pillantásra is, talán érdemes felidézni a "magyar" szó jelentéséről a múlt század végén zajló vitát Nagy Géza és Munkácsy Bernát között.

Nagy Géza Lenormant Fr. *La langue primitive de la Chaldée* (Paris, 1875.) c. művének érvei alapján vitázik. Ezt hivatkozásából pontosan tudjuk. A korabeli mezopotámiai ásatások írásos anyagaira támaszkodó Lenormant-műből méríthette azt az érvét, hogy a szkíták, szarmaták az urál-alta.ji népcsalád egy kihalt csoportjához tartoztak, s e népcsaládból való a told egyik legrégebb kultúrnépe, a szumir vagy akkád, majd Media régi lakosai, az ún. protomédek vagy medoszkíták. Ami e XIX. századi nyelvészvitában lényeges érv:

„ez a nyelvcsoport közép helyet foglalt el a finnugorság és a török-tatárság között.” "A szumir

protoméd nyelvcsoport északi ága a szkíta, masszagéta." „A protoméd vagy méda-szkíta a médi-ai akkádféle nyelv."

Ilyen nyelvhistóriai összefüggésben Nagy szüknek is érzi Munkácsy koncepcióját:

„Munkácsy a magyar népben nem lát egyebet, mint egy a Duna és a Tisza völgyébe vetődött északi ugor törzset, mely legközelebbi rokonaitól, a vogul-osztyákoktól és zürjén-votjákoktól elszakadva, évszázadok leforgása alatt idegen elemek, törökök, szlávok, germánok hatása alatt egy külön nyelvet fejlesztett ki, amely azonban az idegen elemek levonásával mindenben az északi ugor nyelvcsoporthoz sorakozik."

Nagy Géza a magyar szóban előtagként egy föld jelentésű ösugor szót gondol. Mint mondja, tényeket, nem hipotéziseket nyújt: akkád: mea, mada, mongol: modsi – föld, ország, tartomány, terület. A föld finnugor elnevezése: má, mo, mu vagy moda szó. Mordvin: moda, finn: maa, vogul: má, mo, osztják: má, mo, züljén-votják: mu, permjak: mu, ma

Az akkád "mada", föld szó utótagját ugyane nyelv "bir", ember jelentésű szavában véli felismerni. A kifejlett összetélt adja vissza a közép-ázsiai törökségnél még a XVI. század elején is megvolt madsar nevű törzs, ill. a Sejbán kán seregében- valószínűleg baskíriai maradvány harcolt madsar elnevezésű üzbég törzs neve is.

Elgondolását erősítő összefüggést lát Nagy Géza abban is, hogy:

„a szkíták által lakott területen található a legsűrűbben a ,-gar, -ger, -gor, -gur végződésű népnevek (szaragur, bittugur, szatagur stb.), s e név utórésze így lehet nép, ember jelentésű. mint például az akkád »kbarra« is ember jelentésű"

A magyar vagy a hozzá hasonló jelzésű népnév előfordulására kiterjedt nyomozást végzett Padányi Viktor (77). Azt találta, hogy

„a Kr. e. XVII. századtól a Kr. u. X. századig a legkülönbözőbb nyelveken és különböző írásrendszerekkel, módokon, tudósítások vannak egy népről,

amelynek neve határozottan és egységesen m hanggal kezdődik, és van a belsejében egy lágy mássalhangzó, amelynek pontos visszaadására a tudósító nyelvek fonetikai rendszere képtelen. E rejtélyes mássalhangzót megpróbálják jelölni d, dz, t, th, ts, s, k sőt x betűjeggel is, sőt az arabok d, dzs, az örmények gh hangokkal is. Ez a név így a Kr. e. V. századig mitha (többes számban mittani), mada, méd, médj, médz, manni, mandu, maza, matia (többesben matiani), matsi (többesben matsien), musk, max, mag torzulásokkal jelenik meg, illetőleg különböző írásrendszerekből latin betűs írásra ilyen formában tette át ezeket a neveket az írástudomány."

Nagy Géza felismeréséhez kapcsolható Padányi következő állítása:

„Feltűnő, hogy a Kr. e. V. sz.-tól kezdve a Káspi-vidéki és kaukázusi individuális népnevek felbukkanása során ugyanezek a nevek az -ar, -or, -er, -ir, -irra népnév végződéssel ellátva jelennek meg a következő formákban: mad-irra (a madából), max-era (a muskból), match-ar (a matsi-ból), mezori (többes), mezorani (többes), mazori (többes), magari és maghiori (mind a kettő többes), mazar, madzar, madjyr, matchar, magior, maghiar, mogher, makar, madar, végül madzsar írásmódon,"

„Mindezek alapján apodiktikus érvénnyel ki lehet mondani, hogy ilyen nevű nép vagy népek a Kr. e. XVII. és a Kr. u. X. századok közti korban Elő-Ázsiában létezett vagy léteztek. Ezzel szemben a délkaukázusi térben és a Káspi környékén ma semmi m hanggal kezdődő nevű nép nem található, de az egész Eurázsia területén is csak három van, Kelet-Ázsiában a mandzsuk, Indiában a mundák és Közép-Európában a magyarok... E különböző torzulású formákból kiszublimálható fon etikai bázis feltűnően hasonlít a magyar népnévre, amelynek 1100 év alatt magának is voltak Magor, Mogyer, Megyer torzulásai."

(Padányit idéztem.)

A pogánykorszak jogszokásainak továbbélése

„...nehéz lesz megtartani e tájon királyságodat. ha szokásban nem utánzod a korábban királykodó királyokat. Mely görög kormányozta a latinokat görög módon avagy mely latin kormányozta a görögöket latin módon'? Semelyik."

(István király intelmei fiához. Ford: Kurcz Ágnes)

„Ősi szokások néven éltek a régi hun törvények. Ezek a magyar jogtörténet legvilágosabb részei" ..Én Magyarország történetét literatúránk azon korszakában tanultam. melyben Schlöser tana következtében azt Etele népe teljes elhagyásával csupán csak Árpád magyarjaira szorítani majdnem általános szokássá vált."

„Nem krónikákból. nem legendákból, sem más eféle iratokból, hanem minden kétségen felül álló oklevelekből ismerkedtem meg azon legrégebb magyar szokásokkal, amelyek a nemzet életébe forrva. mintegy természetévé váltak és sok századon át virágoztak ...Az eképpen egybeszedett hun és magyar szokások eredménye lett a Commentárok."

(Bartal György Nyílt levél Pauler Tivadarhoz. U.i Magyar Múzeum. 1858. III. füzet)

„A magyar államszervezet közvetlen előzménye magában a magyar társadalomban lelhető fel. és az államszervezéshez az alapot belső fejlődés teremtette meg."

(Györffy György: István király emlékezete, Magyar Helikon. 1973.).

„Koppány büntetése a pogányság és kereszténység választóján levő magyarság jogszokásának felelt meg... A magyarokkal rokon volgai bolgárok X. szá-

*zadi jogszokása szerint a paráználkodók büntetése
felnégyelés és a felnégyelt részek kifüggesztése."*

(Györfy György: István király emlékezete)

Ezt a fejezetet abban az alig titkolható nagy reménységben illesztettem be munkámba, hogy igen vázlatos anyagával is felkelthetem jogtudósaink és jogtörténészeink érdeklődését az őstörténeti problémák tisztázásában rájuk várható nagy-nagy lehetőségekre. S bár e bevezető sorokban valójában hiányérzetemnek adok hangot egy kitűnő jogtörténeti összefoglaló megemléztetésével, ez korántsem azt a szándékomat jelzi, hogy ujjat kívánnék húzni Illai jogtudósainkkal, sokkal inkább "szírién"-hangnak szánom nekik, az őstörténeti témába való becsalogatáshoz.

A Beér János és Csizmadia Andor által szerkesztett Történelmünk a jogalkotás tükrében c., már az első fejezetben hasznosított, különben rendkívülien hasznos és kiváló értékű műre célzok (78).

Céломhoz e könyv bevezetője kezemre is játszik, mert azt vallja, hogy

„a törvények nélkülözhetetlen és pótolhatatlan történelmi források. Nemcsak azért, mert egyes történelmi korszakokban igen kevés még az egyéb írott forrás, Nemcsak azért, mert az adott korszak egyes társadalmi átalakulásai e törvények ismerete nélkül nem érthetők meg, hanem elsősorban azért, mert a törvények – a követelményekben is –élesen, markánsan tükrözik az adott korszak gazdasági-társadalmi helyzetét.”

Még ha e munkának az is volt a kifejezett szándéka, hogy csupán 1001-1949-ig szedje csokorba "sarkalatos honi törvényeinket", akkor is hiánya, hogy az etelközi "alkotmányról", a vérszerződés pontjairól egy szóval sem emlékezik meg. Ugyanígy halvány utalása sincs a rendkívül mozgalmas, a Duna-medencei államszervezés tulajdonképpeni korszakának, a vezérkornak igenis nagyon sok tudósításban kimutatható jogi aktusairól és tényeiről. E jogi előzmények feltételezhető közéleti és keleti társadalmi, politikai összefüggéseiről nem is szólva.

E hiányosságot talán fel sem említem, ha nem érezném szemléletbeli okát is. A korai feudális állam című első fejezet 6. pontjában olvasottakra célzok:

„A korai feudális államban az állam alapításával egyidejűleg megjelenik a jog is. A legfőbb jogszabály a törvény, amelynek forrása, kibocsátója a király. Ebben az időben azonban a törvénytől is nagyobb szerepe van az ún. szokásjognak, mellyel az állam gyakran a régi ősközösségi időből fennmaradt szokások érvényesülését kényszeríti ki.”

Két dolgot kifogásolok ebben a megállapításban. Az egyik az, hogy

„egyidejűleg megjelenik a „jog”, a másik az István előtti korszaknak az a semmitmondó és sommás jogi jellemzése, hogy "a régi ősközösségi időből fennmaradt szokások".

Az 1001 előtti "jogi korszak" ilyen érzékeltetése ebben a fogalmazásban olyan ismerethiányt sejtet, mintha azt mondanánk, hogy

„akkortól pedig lábunkat a világ végén lelőgatánk”.

Erre az ismereten túlra vall az ősközösség fogalmának a minden előzőkre illeszthető segédfogalma is. Mert ha ez a fogalom egyaránt kifejezheti például a nemrégiben felfedezett, tücskökön, bogarakon élő mezítelen, ausztráliai labu-labu elnevezésű népcsoport társadalmának jellegét, éppen úgy, mint a IX-X. századi, kora legmagasabb hadszervezeti szintjén álló, törvényekkel kormányzott magyar társadalmat, akkor bizony semmit sem lehet vele kezdeni.

Amíg jogtörténészeink ennyire hozzáférhetetlennek érzékelik és láttatják a magyar vezérkor és a megelőző korszakok államjogi, köz- és magánjogi világát, addig mindig számítani lehet az ősinek minősíthető régi jogunk magyarázataiban az olyan filologizáló felhőjárásokra, amelyre most éppen Szűcs Jenő írása nyújt példát.

Ennyit szántam "*szirén*"-hangnak. A későbbiekben csak a mű jogi magyarázataival egyező véleményeimnek adhatok hangot.

A megelőző korszakokról Kézai "*szkíta-törvényt*", Anonymus "*szokásos törvényt*" és "*szokásos jogot*", Thuróczi "*közönséges törvényt*" és "*törvényes szkíta szokást*" említi.

Endlichernek (*Gesetze des Heiligen Stephan*) az a véleménye, hogy a király

„törvényei csak külön jogok gyűjteményei, melyekkel valamely régi szokásos jogot megváltoztatott vagy megszüntetett, vagy amelyeket az új keresztény állam érdekében össze nem férő szokások ellenében hozott, a többi szokásokat, mint általában tudottakat, egyenként nem vette számba.”

Östörténeti vizsgálódásban éppen ezeknek a "jogszokásoknak" a felderítése, amelyek eredetileg szintén törvényalkotások, lehet a célunk.

Theophylactos Simokatta például már Heraklius császár idejében, az 500-as évek első harmadában úgy jellemzi a magyarokat, hogy "igazságos törvények által kormányoztatnak". Justinus nyomán Regino írja a 800-as évek végén: "Nálok nincs súlyosabb büntény a tolvajlásnál." E megítélés feltételezi a törvényes szankciókat. Bölcs Leó császár a tanú, hogy voltak büntetéseik a katonai kihágásokra is:

„Ezen nép bűnöseit főnökeik kegyetlen és súlyos büntetésekkel lakoltatják és félelem által fékezik. Nagyon szomorítja őket, ha közülük némelyek a rómaiakhoz pártolnak,”

(Ha a császár e tudósításban a hadi vétek büntetésnemét, a Kézai szkítatörvényét is megnevezi, mert szinte bizonyos, hogy az vonatkozott rá, nincs most ez a vita sem.)

Törvény szabta jogi eljárások meglétére vall Lehelnek és Bulcsúnak elfogóikkal szembeni e fenyegetődzése:

„Ha őket megölik, itthon a német foglyokat minden ítélet nélkül kivégzik.”

Ez feljegyzett, hiteles adat, még azt is jelzi, hogy a magyar vezérek az előzetes kihallgatás jogának és igényének szellemében gondolkodtak.

Nagyon fontos adat Györffy Györgyé, a parázsnaságnak a korabeli bolgároknál is meglevő büntetésneme, a négyfelé vágatás, a testrészek elriasztó közszemléjével, Cseles és ravasz politikai ítélet volt különben, mert a büntetésnem pogány törvény, a vétek és az ítélet indokolása azonban már keresztény vallási jogon alapszik. (Ezt is Györffytől tudjuk: a levírátus, a

paráznság e bűne Mózes 3. könyve 20., 21. fejezetében található.) Az ítélet fondorlatossága abban rejlik, hogy a pogány törvény szerint megillette volna Koppányt István anyjának, a megözvegyült Saroldunak a keze. Vagyis egy frissiben eltörölt pogány jogot keresztény vétekként, pogány törvénnyel sújtottak,

Itt említtem meg, hogy Ranzan Péter krónikája szerint (a krónikás a nápolyi király követe volt Mátyás udvarában, írását Zsámboki János adta ki Bécsben, 1558-ban) Istvánt csak Kupa (Koppány) legyőzése után választották királlyá.

Hihető is, hogy a nagyhatalmú pogány vezér legyőzése után szerezte meg a Gizella nagybátyjaként a koronáért közbenjáró III. Ottó császárnak, illetve II. Sylvester pápának a bizalmát, Pogány-ellenességét jól dokumentálta a besenyő Tonuz-abának és feleségének elevenen való eltemetése, de Gyula nagybátyjának elfogatása, s Erdélyből való elhozatala is.

A pogány jogszokások felderítését úgy próbáljuk megközelíteni, hogy előbb az új korszak törvényeinek nyugati hatásait nézzük, s ami ezek után marad, azokat nyomozzuk. A vezérkori parlamentnek, a nemzetgyűlésnek, Kézai community-sának, "*községének*" hatáskörét és közjogi szerepét egy későbbi fejezetben tárgyaljuk.

István és László törvényei a frank capitulárék mintája szerint fejezetekre oszlanak és rubrumokkal vannak ellátva, E formai kellékük miatt is Nagy Károly törvényeiben kereste a kutatás az előzményeket. Az avatottabb szemű kutató viszont azt is számba vette, hogy Nagy Károly birodalma a magyar királyság kezdete előtt már 150 esztendővel (a birodalmat felosztó verduci szerződés 843-ban kelt) felbomlott, s a formai és többekben talmi magyarázat is közvetített anyag lehet, például avar örökség.

Az avarokat, mint láttuk, a 800-as évek elején hódoltatták, keresztényekké tették és dunántúli, horvátországi, ausztriai tartományrészeit a frank-római egyházi és politikai keretekbe illesztették be, a hódoltatással együtt járó összes köz- és magánjogi következményekkel együtt.

Úgy látom, Györffy sincs azon a véleményen, hogy az új magyar állam kialakítása frank minták alkalmazásával ment volna végbe, sőt a fejezet élére illesztett megállapítása szerint, keresztény államunk alapját belső fejlődés teremtette meg. Természetesen ez nem jelenti a hatások, különösen a náluk már előbb szövődött egyházi-világi jogkövetkezmények teljes kizárását.

Szűcs Jenőnek István király Intelmeiről írott tanulmánya (Nemzet és történelem) az új felfogással szemben visszaesésnek számít a régi álláspontba, mert az Intelmeket frank eredetűnek gondolja. Vele szemben Bartal György már I 860-ban úgy vélekedett, hogy az Intelmek előzményét más irányban kell keresni: az "*Xenophón Cyrusának majd csaknem szakasztott mása.*"

Egy egészen friss nyom is idevezet: M. Grignaschi olasz turkológus (*Journal Asiatique*, 254 /1966/,]-45) az isztambuli könyvtárban – Ms. Köprülü 1608 – nyomára bukkant Anusirvan-nak, az utolsó szasszanida királynak Intelmeire, s ez szinte szó szerint egyezik Szent Istvánnak fiához szóló Intelmei-vel (79).

A frank capitulárék a német, bajor, olasz törvények részbeni jogforrásaiként, i ly közvetítő hatásokban természetesen szintén eljuthattak hozzánk, tekintettel arra, hogy Szent István korában a legfőbb törvényhozó testület az egyház volt. Az ő törvényeit vették át a világi uralkodók és szükség szerint újabb szankciókkal látták el. Istvánunk törvényeit a XII. századi Admonti kódex két könyvre, egyházira és világra osztja fel. Az első könyv 35, a második 21 fejezetet foglal magában (80).

Az egyes fejezetek eredetét számosan vizsgálták. Az egyháziak közül a feltalált forrás konkrétsága miatt én csak kettőt említek:

„az első törvénykönyv első fejezete a 847. évi mainzi zsinat határozatai között szóról szóra megvan, ugyanígy a második fejezet a mainzi zsinat 7. pontja (81).”

Madzsar Imre is úgy látja, hogy az első négy cikkely korábbi fogalmazású egyházi jogi intézkedés, sőt a 3. pont még

500 évvel is korábbi, de hogy melyik kánonjogi gyűjteményből való, azt vitatják (82).

A korábbi frank törvényhozás körülményeire és módjára – a későbbiek megértéséhez is – külön ki kell térnem. A törvényhozó testület alkotó része a frankoknál a Klodvig-féle birodalomban a sereggyűlés (Heeresversammlung) volt, amelyet rendszeren márciusban – Campus Martius, Marzteld –, majd később májusban – C. Madius, Maifeld tartottak.

E sereggyűléseken kívül a püspökök zsinatai is jelentősen hatottak a frank birodalmi gyűlés kifejlődésére. Az ilyen frank zsinatokat rendszerint a király hívta össze. A legelső ilyen, például az orléans-i, kevéssel halála előtt Klodvig tartotta. A zsinatokon világiak csak a VII. századtól jelennek meg, de csupán hallgatóként vagy tanácsadóként. A Karolingok alatt a májusi gyűléseken a királyi tanács már kész tervvel állt elő, mert ezeket az ún. őszi gyűlésen a szeniorok és bizalmas tanácsosok már előkészítették. Hasonló gyűlést említenek Nagy Károly alatt, 779 márciusában, amelyen püspökök, apátok, előkelő férfiak, comesek jelennek meg. Közzelebb jöve az ezredfordulóhoz, Hinkmár reimsi érsek és Jámbor Lajos korában évenként két gyűlést tartottak: évfordulókor az állam állapotát rendezték, s mellette ún. őszi gyűlésre jöttek össze (83).

A magyar törvényhozásban, abból kiindulva, hogy Szent István alatt *commune concilium* (egyetemes gyűlés) és *regalis senatus* (királyi tanács) volt a törvényalkotó alkalom, hasonlóságot láttak. A latin fogalmak értelmezése Fessler és mások szerint is nagy államtanács, nemzetgyűlés, illetve királyi vagy birodalmi gyűlés.

Az egyházi mellett a világi részvételre nálunk még az volt a külön jellemző, hogy a püspökök mellett a világiak nagyrészt idegenből jött és itt birtokot nyert lovagok voltak. Ez magyarázza részben az István halála után és Péter uralkodása elején kirobbant fergeteges tiltakozást. A beköltözettekhez képest az ispánok, törzsfők birtokának az örökösei inkább csak passzív jártak hozzá a törvények létrejöttéhez. Hogy pedig éppen 1041-ből van adatunk – Altaichi Évkönyvek – *commune concilium*ra, nemzetgyűlésre, országgyűlésre, va-

gyis Péter elűzése után, ez az István előtti, Kézai-féle communitas átmeneti visszatértét jelenti, s Kézai állítását és a vezérkori államigazgatásban fellelhető e közjogi tény valóságát igazolja.

Nem is érdekel bennünket a téma egyéb szempontból, meri célunk éppen csak a hun-krónika jogi ténybeli állításainak vezérkori és huntársadalmi alapját felderíteni. Ehhez a vizsgálódáshoz a hazai szakirodalomban egy páratlanul egyedülálló közjogi életmű lehet, szinte kizárólagosan a vezérfonalunk, Bartal György könyvei és tanulmányai (84).

Ezt a bartali életművet szeretném én csalétkül kivetni. Nem alaptalanul. Már Toldy Ferenc úgy látta (85), hogy "magyar középkori állam- és jogtörténetével... e tudományt Bartal teremtette meg, s bármennyi kútfőt fog még az idő napfényre hozni, jogtörténetünk alapját az ő Commentárjai fogják tenni".

A múltak felfejtésére – különösen a múlt században – uralkodóan szolgáló két tudományág, a történelem és a nyelvészet két pillére között lábát biztosan megvető államjogász helyes arányérzékére vall mindkét irányú felfogása.

Így a történelmi:

„ősrégi alkotmányunk első boltozati sokkal szélesebbek voltak; a későbbi míveltség keskenyebbre vette azokat; legkeskenyebbre pedig a Jagellóknak már a reneszansszal találkozókora.”

Történelmileg tehát ebben a keretben gondolkodik, s mérőben tapasztalati meggyőződésből.

A nyelvészi bizonyítékok szükséges határait is jól látja:
„...a szóérőltetésnek s az etymológiából sodrott következtetéseknek barátjok nem vagyok, úgy viszont nem utasíthatom el tőlünk jelesül azon szókat, melyeket régi görög, perzsa vagy latin írók és ezeknek újabb commentátorai megfejtani nem tudnak; magok a szók pedig hangzat, tárgy és jelentőségöknél fogva önkényt kezem alá simulnak.”

Bartalnak a hunokról (szerinte "helyesebben kunok és várkhunok") szóló első könyve – a háromkötetes Commentárok 15 könyvre tagolódik – tartalmazza e nép szokásait, in-

tézményeit. Pauler Tivadar kitűnő összefoglalásában (86) e felsorolást így adjuk:

„A »kun« és magyar rokonságra utalók: népgyűlések voltak még Etele alatt is, fejedelmek a fontosabb tárgyakat a törzsfőnökök tanácsával intézték el, azok udvarában a főemberek mindég felváltva örködtek, mi később Nagy Károly frank, Alfréd angolszász udvaránál és az Árpádok korában hazánkban is szokásos volt”. (Ez a hun szokás — Procopius írja — Bizánzia is hatott.)

A harc elrendezése, a táborozás módja, a hadifoglyok magánosok általi megtartása, minek nyomára még a későbbi századok magyar törvényeiben akadunk (1434: 13, 1458: 15), a szabadsággal párosított fegyverkötelezettség és adómentesség, a közügyekben eljárók élelmeztetése és tartása, kalauzok kijelölése idegenek számára, és így az azok iránti gondoskodás, jogszolgáltatás körüli buzgóságuk, vallási intézményeik, az idegen nyelvek iránti előszeretetük, vitézségük, bűneik. ...Várkunok, avarok szokásai: fejedelmek hatalma, harcmódja, a határok védelme, esküvésük módja; így különösen, hogy a szövetséges vagy meghódított népek kezdték meg a csatározást, mint a magyaroknál, sáncolási munkálataik utánzatára a magyar várnép foglalkozásaiban akadunk, és sajátóságos eskümintájuk emlékezetét még későbbi pápai levelekben előforduló eme szavak »more hungarico jurare« tartották fenn.”

(Az átokesküt, benne van az etelközi pontokban is, Memmder szintén "more hungarico jurare"-nak nevezi, e frázissal említi.)

Bartal a jogi érzékelés és értelmezés valóságos ínyencmestere. Bámulatatos, mi mindent volt képes kibányászni Priscos követi jelentéséből, de ezen kívül még négy másik szerző művéből, akiket így említ:

„Justinus, Regino, Bölcs Leó és Ammianus Marcellinus összevetése alapján szokásaiknak (a ma-

gyarokénak) a pártusokéval és »kunokéval« való hasonlóságát nem lehet tagadni."

A részletek érintésekor kitetszik, mily gazdag forrása volt Tacitus Évkönyvei is.

Nincs rá bizonyíték, hogy Bartal felfogásában a párthus—hun—avar—magyar egyenes folytonosság gondolata volt-e meg előbb, s aztán ehhez keresgélte össze a jogi, közjogi bizonyítékokat, avagy az összeállt anyag szülte benne az összefüggő néplánc képét, mégis maradjunk meg ez utóbbi feltevésnél. Már csupán azért is, hogy a mai jogtudósokat az elmélet ne tartsa távol a Bartal által így felkínált anyag tüzetes megvizsgálásától. Elvi kiindulópontul különben is megvan az a kétségtelen tényanyag, hogy az első évezred mezopotámiai és keleti, messzebben ázsiai lovas társadalmában, civilizációiban igen sok hadtani, hadszervezési, társadalmi gyakorlatú közös vonás van. A lehetséges – s kívánatos – kutatás számára ily módon, a magyarok által a Duna medencébe magukkal hozott e mindenféle formák és tények a megelőző összefüggések feltárására tárgyyszerű vizsgálati bázist kínálnak. A továbbiak, az elvi következtetések már a kutatási eredmények nyilvánvaló függvényei maradhatnak.

A Bartal-anvag részletes bemutatása előtt, álljon itt történelmileg legnagyobb ívű meglátása

„hunmagyar őseink nemcsak egy-két párthus szokást, hanem egyáltalában mindazt, mi a párthus népet kiválólág jellemzi: ... a Nagy úr Bírót, a vérszerződést, a királyi fényes kíséretet, az országos főembereket, a megyének és ispánjának eszméivel, ősi hadtanuk, vallásuk és nyelvükkel együtt párthus elődeiktől öröklött nemzeti ereklye gyanánt hozták magukkal Európába."

Induljunk is ki a Bartal felvázolta kezdetektől, a párthusoktól. Trogus Pompeius szerint:

„a párthusok tulajdon szkitha nyelvökön száműzötteket jelentenek."

Bartal úgy látja, e szó az el-, megvált. elszegült, elpártolt magyar szóknak rokon fogalma

Plinius ezt mondja róluk (VI. k 19 és 29. fe.j.):

„a szkíthákkal. akiktől származtak, mint egyenjogúakkal éltek”.

Bartal:

„Montesquieu a párthusokat és hunokat egymás irányában látja”

(*Consid, sur les causes de la grandeur des Romains et de leur decadence* ch. XIX.).

Még Bartal:

„régí és újabb írók a hunmagyarokat közvetlen csupán a pártos első telepedők ivadékanak tartják”

az írókat nem nevezi meg.

Parthia a Tigris és az Eufrates között terült el, a Római Birodalomtól az Eufrates határolta. Uralkodóházuk, az Arsacidák, Arszakok, Strabon szerint ő a szomszédos Kappadókiába való – a Maeotiszon túlról – jött szkíták, s ők szervezték meg az "elpártolt", "száműzött" szkítákat Uralmuk Partiában i. e. 256 – i. sz 226-ig, a később hozzájuk tartozó Nagy-Arméniában 103-250-ig tartott. Karthágón kívül a rómaiaknak a párthusok jelentették csaknem ötszáz éven át a legjelentékenyebb szomszédos katonai hatalmat.

Az Arszakok előtt területük méd uralom alatt volt, aláhanyatlásuk után az új Perzsa birodalomba kerültek. A médek után a rövid életű Nagy Sándor-uralom (összesen 13 évig tartott a teljes Nagy Sándor-i hódító korszak) fogta be őket. Erről írja a Bartalhoz hasonlóan rendkívüli olvasottságú, mesés klasszikus műveltségű költő Zrínyi Miklós:

„Nagy Sándor... a meghódolt Babyloniában a parthusok tiszteletétől kísérve halt meg.”

Vegyük sorra a bartali állításokat és bizonyítékokat (a hun korszakon és az Árpádok idején át a Bartal által fellelt és ki-mutatott folyamatosságot, minden egyes pontra utólag, külön érintjük):

a) Nagy úr Bíró: A parthus Surena a király utáni ama legfőbb államtitzt vala, kít a hunoknál Attila idejében az Onogeszes nevezet, a várkunoknál a "Jogur", a magyaroknál a Nagy úr Bíró cím alatt ismerünk. A frankok, kiknek egy része együtt vitézkedett a hunokkal, ezt a tisztségformát önálló hatalmuk idején átvették. Íróik (St. Croix, Sismondi, Guizot stb.)

szerint is a frankok a hun szerkezethez tartották magukat. Ezért a frankok nagy bírása, Grand Juge-jök, a Mord domus, Major domus, valamint a magyarok nagy bírása (Kézai szerint Rector v. Judex) ugyanaz a személy. Mint Etelénél, a frankoknál is egyszermind fővezér, a fejedelem főtanácsnoka, válszáinak szerkesztője, Pipin személyében e Grande Juge maga lett fejedelemmé.

A parthus Surena szerepe Tacitusnál – Évkönyvei VI. k. 42. – (a Tacitus-idézetek nagyobb részét Borzsák István Tacitus összes művei fordításából veszem, Magyar Helikon, 1970.):

„Tiridates a népnek engedi át Seleucia kormányzását. Majd ezen közben azon tanakodik melyik nap vegye át ünnepélyesen a királyi hatalmat, levelet kap Phraatestől és Hierótól, a legjelentősebb országrezsek elöljáróitól, amelyben rövid haladékat kérnek. Úgy is határozott, hogy megválj a a nagyhatalmú férfiakat, és közben Ctesiphonba, a birodalom székvárosába indult. De amikor napról napra késlekedtek, a Surena sokak jelenlétében és helyesléssel, hazai szokás szerint királyi diadémával övezte Tiridatest.”

Perzsiában, amíg a parthusok nem tartoztak bele az új perzsa birodalomba, a bírói hatalom a mágusok papi rendjének a kezében volt. A parthusoknál viszont a Surena volt a bíró a király után. E bírói tisztre nyom Dio Cassius (XV. k.) bizonyossága, hogy a Crassus által okozott kár kivizsgálására és a kártérítésre a Surenát küldte fegyveres sereggel az uralkodó.

Plutarchos:

„Orod királyt is, ki száműzve volt, a Surena helyezte ismét vissza királyi székébe.”

Bartal nagyon óvatos feltevése a Surena név jelentésére: a mandsu-mongol szőr a majestás eszméjét fejezi ki, s egyszermind a "rettenetesség"-et, "hősiség"-et, a magyar szörnyű szó régenten szörnyű volt, ehhez közel állhat a latinban megrontott Surena.

b) Vérszerződés. Benne

„a párthusok államtörvényét látjuk itt a maga teljes alapvonalaiban”.

mondja Bartal. Tacitus eképpen írja le (XII. k. 47.):

„szokás – a párthus – királyoknál, ha szövetségre lépnek, jobbjait egymásba kulcsolni. hüvelykeiket összekötni s a csomót erősen meghúzni; mikor a vér a végső részek be tolul, azt onnan gyenge metszéssel kibocsátják, és mindketten nyelvökkel érintik; az eképpen szótt frigyét. mint kölcsönös vérrel pecsételtet, szentnek tartják”

(A fordítás Bartalé.)

Példák a vérszerződésre keletről jött vagy keleti lovasnépeknél:

Herodotos:

„Az agathyrsoknál szokásban van a vérrel való szövetségkötés”

A besenyők, amikor a görög császárral szövetkeztek,

„ezüst serlegbe vizet és bort öntöttek, vérüket bocsátották s az italt megízlelték”

Dzsingisz kán iránti hűségeskü, amikor őt távollétében egy törzsfő jelképesen fiává fogadja:

„ha ...ellene fordulok. így ontsák véremet. Ezt az esküt tette: kisujja hegyét nyilróvó késévei megszurta, nyomában kibuggyant vére, ezt nyírfakéreg hüvelybe helyezte, s elküldte: adjátok fiamnak”.

(A mongolok titkos története.)

A magyar vérszerződést illik ismerni.

Etelénél szokásban volt, hogy tárgyalásain megegyezésül jobbját adta E módra a párthusoknál is találunk példát Tacitusban (XI. k. 9.):

„Parthus vezérek... egybegyültek, majd egymás jobbát fogva, az istenek oltára előtt ígérték mg hogy ellenségeik csalárdságát megbosszulják, és egymással egyezsége lépnek”.

c) Királyi fényes kíséret: Tacitus (XV. k. 2.):

„és az önkéntes lovas sereget, mely a királyt szokás szerint kíséri, Monez nemes férfiúra bízta.”

Hasonlóan jellemzi Hartvik Szent István kíséretét, de a korabeli Ganfréd is Kálmán királyunk menyegzőjéről írott beszámolójában Kálmán kíséretét.

d) Országos főemberek: Herodotos írja, hogy a királyi szkíták fejedelmeinek

„mind pohárnokaik, mind lovásznokaik, mind szakácsnokaik s más ily főember szolgálk és hírnökeik is voltak”.

Tacitus tanúsága, a párthusoknak Tárnokjok is volt. Tacitus két főembert így jellemez:

„Ornospadés: azoknak a híres, Eufratestől és Tigristől övezett mezőségeknek előljárója, amelyek a Mezopotámia nevet kapták; Abdagaeses: a párt oszlopa a kincstárat és a királyi díszjelvényeket adja ált”

e) A parthus megyékről és ispánságokról a Hun-mondák és a Nibelung-ének fejezetben szóltunk már.

f) Ősi hadtanúk: Tacitus:

„űzni, hátrálni szabály szerint megszokván, tágitanak... soraikon, hogy nyilvetésre tért csináljanak, vagy színlett futással kelepcét vessenek”.

A római fővezér tanácsa ütközet előtt:

„óvatosságot parancsolt, s jelesül meghagyta, hogy a rajtuk ütőkkel mérkőzzenek, de a futamodókat ne keressék.”

Plutarchos:

„csatarendjük a legrégebb időktől kezdve félhold alakú volt.”

Dio Cassius római konzul, Szíria kormányzója:

„A pajzsra mitsem hajtának; magok lovasok; nyíllal és hajító szerekkel és testöknek nagyobb részére nézve fegyveres öltözettel élnek: gyalogok köztük kevesen vannak; s ezek nem oly erősek, mint amazok; de ők is nyíllal, amire gyermekségektől fogva tanítatnak. Egők és tájok mindkettőre nézve kedvező, mert a táj legnagyobb része térs, sík és mind a lótenyésztésre, mind a lovaglásra igen alkalmas. És azért egész méneseiket visznek magukkal hadba, hogy ha kell, felválthassák lovaikat, és egyszerre messziről is helyben

*teremhessenek, s meg megint rögtön távol tűnhesse-
nek fel. A lég nálok száraz és semmi nedvet nem tart
magában; ismét a folytonos nyilazási gyakorlat, kivé-
vén a derék telet s akkor hadba nem is mennek. Az
esztendő egyéb részeiben, ha vagy magok körül, vagy
az övékéhez hasonló földön hadakoznak, ütközetben
aligha meggyőzhetők, mert hozzá vannak a nap leg-
nagyobb hőségéhez szokva. A szomjúság ellen több
módokat találtak fel; a kancák ónálók a szükség eny-
hítésére szolgáló állatok."*

Hét évszázaddal később – bár írása, a híres Taktika Justinuson is alapszik – Bölcs Leó kísértetiesen ugyanezt írja a magyarokról és a bolgárokról.

Valamit még Trogius Pompeiustól. Miközben írja, hogy az Antoniusszal szemben álló párthusok ötvenezren voltak, meg-
említi:

„ezeknek legnagyobb része szolgálkból állott."

Tegyük ide mellé mindjárt Regino tudósítását a magya-
rokról:

*„A magyarok szolgálkat is mind lovaglásra, mind
nyilazásra gondosan tanították, mert hadaik, nem
úgy, mint egyéb nemzeteknél szabados felekből, ha-
nem nagyrészt szolgálkból is állott."*

Bartal e "szolgálkbán" a nép sokaságát látja.

g) Vallásuk, nyelvük: e jogászoknak szánt fejezetemben,
Bartal számos példája ellenére, a témát nem érintem. Egyedül
egy vallási jellegű alkalomról idézem Tacitust (VI. k. 27.):'

*„A szertartás közben, amikor a római, szokás szerint
dísznó-, juh- és birkaáldozatot mutat be, az pedig a
folyam megengesztelésére egy lovat díszített fel."*

A római történetíró Vitellius és a parthus Tiridates szer-
tartását írja le a két ország határán, az Eufrates partján.

A párthusoktól felvázolt e néhány pont a bartali képnek
még a váza sem. Sok hivatkozása, finom hasonlítási árnyalatai
még csak érzékeltetve sincsenek. A figyelemfelkeltés céljának
azért talán így is elégségesek.

Most pedig, valósággal tallózásszerűen, szaladjunk végig a hun és magyar szokások egybevetésén. Természetesen Bartal alapján (87).

Sarkalatos megállapítása:

„Ősi szokások néven éltek a régi hun törvények. Ezek a magyar jogtörténet legvilágosabb részei.”

Megnevezésük így is történt:

„helybe hagyott országos jó szokások”.

Hunok, magyarok közös törvénye: legyőzött vagy szövetséges népek a csatában előre mentek, az ellenséget elsőként fogadták.

Onogesesről, Attila főemberéről: az e szóban személyesített főember és a magyarok nagyúr- vagy nagybírája ősrégi közös nemzeti intézetet képviseltek. Hatásuk, tehetségük, tekintélyük ugyanaz.

Szólnom kell róla, hogy az Onogeses szó nem személynév, hanem Priskos réthor – az Ő tudósításából ismerjük egyáltalán – görög fogalma az Attila melletti második ember méltóságára. Ezt Szabó Károly derítette ki. Fordításában a szó honvezér-t, országos fővezért jelent. Szabónak arra is volt szeme, hogy ez az Onogeses hun volt. Testvérét ugyanis (neve Szabó fonetizálásában Csát) Priscos barbárnak nevezi, amikor ez egyszer elébük lovagol, nem is beszél egyébként csak hunul. Nem lehet ily módon e barbár testvére, az Onogeses-nek elnevezett nagy méltóságú ember sem görög, csakis hun.

Egy hunná vált görög beszéli el Priscosnak: szokás a hunoknál, hogy a vagyonosabb foglyokat Etele után az előkelők maguk számára válasszák ki. E felfogás törvénybeli nyoma nálunk is megtalálható, még 1439-ben is, illetve 1458-ban (15. t. cikk).

Ugyancsak e volt görög:

„A hunoknál a háborún kívül az ember baj nélkül él, ki-ki a magáét élvezve, és éppen nem, vagy igen keveset háborgatva.”

E nyilatkozat lényege a személyes szabadság, a tulajdon korlátlan élvezése, az adótól és a vele kapcsolatos szolgálattól való mentesség. Bartal úgy látja, hogy, magyarnak vagy ma-

gyarrá lettnek, épp így csorbítatlanul azonos volt az Árpádok alatt a joga.

Új hazájában az igazság gyors kiszolgáltatását is dicséri a volt görög, ez pedig az előre való kihallgatást is feltételezi. Bartal Lél és Bulcsú már ismert Lech mezei nyilatkozatát idézi, párhuzamos magyar példaként.

Etele főembereinek élelmezése, s ezek rendelésére a bizánci követségnek szolgáltatott élelmezés. Ez a szokás nálunk hasonlóan létezett már az ősmagyar korban és a descensus (szállásolás és élelmezés) neve alatt a XIV. század kezdetéig megvolt.

Etelét a főemberei felváltva őrzik, így nagyjai is. Ezt a szokást Szent Istvánnál Freisingeni Ottó is.

Parthus és magyar összefüggésben az ún. "*szolgák*" fegyverviseléséről, hadakozási jogáról már esett szó. A hunok szintén különböztek az európai nemzetektől abban, hogy szolgáláiktól nem féltették a fegyvert, szabadságuk kivívására ezáltal örömet alkalmat is nyújtottak. A hunná vált görög erről szintén beszámol Priscosnak.

A magyar vezérkorban, de Szent István idejében is hasonló volt a helyzet nálunk. Anonymustól tudjuk, hogy mind a vár népei, mind az udvarnokok, mind pedig az egyházi és világi urak két felekezetre, fegyverviselőkre és földművesekre oszlottak.

A hadviselés módját a catalaunumi ütközet számos leírása visszaadja. Attila középen állt a saját népével, a hódoltak, csatlakozottak szarv, Jerney szerint kürt alakban helyezkedtek el. A párthusoknál ez a forma a Plutarchos megílla félhold alak. A hunoknak Jordanes és Vegetius szerint szekértáboruk volt erősségként. Veszedelmesek voltak, ha futni látszottak. Hasonlóan volt ez az avaroknál. A csatarendben a magyarok is középtűt álltak; ezt Freisingeni Ottó is írja. Még a XV. században is, csatlakozottanként a bánok, vajdák seregei az előcsapat (Liszi János, Forgách Ferenc). Azt meg Bonfini írja, hogy szekérsánc még Hunyadi Mátyás idejében is volt.

Ammianus Marcellinus ír Attila szigorú hadi fegyelméről. Bölcs Leó Taktikája – mint láttuk – határozottan szól a magyar harcosok hadi vétkeinek kemény büntetéséről. Feltűnő párhuzam

zam a Bizánccal kötött margusi békének az a pontja, hogy Attila visszaköveteli az odaszökött fegyveres hunokat, s Leó császár szavai, hogy a magyarokat „igen szomorítja, ha közülök némelyek a rómaiakhoz pártolnak”. Mindkét példa a hadi vétek egy nemét, a szökést tükrözi. Elrettentésül Attila azonnal ki is végezteti a visszaszolgáltatott szökevényeket.

A legrégebbi hun-magyar szokások fennmaradására igen fontosnak látja Bartal Szent Istvánnak azt az intését fiához, hogy tartsa meg az elődök törvényeit. A nemzeti zászlóakra utaló intés egyenes utasítás a hadirendszer fenntartására

Szücs Jenő egy helyütt a Turul címer említését reneszánsz kori jelenség anakronisztikus visszavetítésének magyarázza. Ez valószínűtlen. Vele szemben kétely nélkül elfogadható az anonymusi közlés Álmos etelközi pajzsra emeléséről. Emellett Jakob Rupp írásából tudjuk (Magyarország akkorig ismeretes pénzei, Buda, 1841-46.), hogy

„a Turul a magyar pénzekben a XV. századig koronával, vagy anélkül meg volt”-

Nem reneszánsz kori ügy a zászló sem:

„938-ban Steterburg alatt töltik számos ló és néhány zászló elfoglaltatott”

(Widukind tudósítása)

Szent István az ősrégi szokásokat csak annyiban változtatta, idomította vagy szüntette meg, amennyire ezek az új hittel, a monarchiai elvvel vagy a magyar név és ország örökítésével kapcsolatos legfőbb gondjával megegyeztetetők nem voltak – írja Bartal. A frank hatásokat olyan módon látja lényegesnek, hogy azok részben átvett hun formák „keresztényített”, s emellett avar közvetítéssel hagyakozott továbbélései.

A régi várszerkezetet például teljességgel avar-magyar képződménynek gondolja I Henrik császárnak a magyarokénál későbbi várszerkezete sem a németeknél sem a frankoknál nem volt ismeretes. Érdekes jelenség, hogy van Szent István-i törvény, mely az átvett latin curia helyett egy helyütt az ősrégi udvarhely nevet használja.

Nagy Károly intézményei már saját népénél is kihaltak ez időben Egyházi közvetítéssel a szellemtik azért hathatott. Egy kapitulárénak azt a passzusát például, hogy,

„*a nagyobbat a kisebb nem ítélhette*”.

Nálunk is elfogadták. s Kálmán törvényei III 8- 9. fejeze-
teiben ki is mondja

A Surena- az Onogesés, .Jogur (Jugur) méltóság magyar megfelelőjének a Nagy úr Biró-nak, Nádor-nak a jogi fejlemé-
nyeivel kell még foglalkoznom (Több irányú kifejtése a
communitas hatáskörét tárgyaló fejezettel is összefügg)

Ismeretes, hogy Szent István az egyház teokratikus mo-
delljéhez igazodó központosítás elvének érvényesítésekor a
korábbi nemzeti közgyűlést (communitas) a királyi tanáccsal
váltotta fel, azaz jóval szélesebb és egyetemesebb hatáskörét a
királyi tanács hatáskörébe utalta. Ezzel összefüggően pedig az
ősi kárkánt vagy rektort, kit azelőtt a nép választott, a többi
udvari főhivatalnokokkal együtt maga nevezte ki. Hatáskörét
szintén kisebbitette azáltal, hogy a főrendbéliek ügyét saját
legfőbb bíróságának tartotta fenn. Így alkotta meg a magya-
roknál azelőtt ismeretlen új hivatalt, a királyi udvar- vagy or-
szágbírói hivatalt, s ezt tette Nagy Károlyéhoz hasonlóan
curiájának élére.

Kézai nagy bírása egy I. Endre korabeli oklevélben (Judex
cím) felbukkan, de a nép általi választás nélkül. Ettől kezdve
ez a cím és a vele járó hatáskör, hol jogmegszorító, hol jogki-
terjesztő módon – csupán példálózva – az Aranybullán, III.
András törvényeiben, a Zsigmond alatti nádori cikkelyekben s
végül még Bocskai Bécsi békéjének pontjaiban is (1608: k. e.
3. tc.) előtűnik. Nem túlzás azt állítani, hogy ez az ősi jogi in-
tézmenyünk korszakonkénti megjelenésében a központosítás
és a népképviselőlet állandóan egymásnak feszülő küzdelmének
mintegy a jelölője.

Egy I. Endre korabelinek vélt magyar imaszöveg egy so-
rával kívánok pontot tenni ennek a párthus—hun—avar—ma-
gyar folytonosságot dokumentálgató "*bartalos*" fejezetnek a
végére. A Jerney által meglelt imasor valódisága, hamisított
volta, értelmezése körül máig dűl a vita. Én nem foglalok ál-

lást, csak ideírom: "*ne wemouggouc Bardous os eulewc ereus zent ieleseit*" = ne imádjuk pártus őselők erős szent jeleseit.

A Huxley Szép új világának "*nem akarok Béta-ember lenni*"-féle mondat-ikre ez, egy középkori, de ezúttal őüket tiltó változatban. Az imás önszuggesztió a későbbi nemzedékekre, úgy látszik, hatástalan maradt. Bartal "*eretnek*" tudománya legalábbis erről tanúskodik.

"A társadalomelmélet alfája: az emberi egyenlőtlenség eredete"

Szent István idejében sok magyar nemes, ki Koppány vezérrel tartott és a keresztséget s hitet megvetette. csúf szolgaságra vetetett: mert azon dolgok folyásában azt ítélték nemesebbnek, aki Krisztus hitéhez hamarább ragaszkodott.

(Budai Krónika, Podhadraczký kiadása)

„A főemberek. ispánok, vitézek az ország bástyái. Ők neked atyáid, testvéreid. Közülük senkit szolgaságra ne vess. szolgának ne nevezz.”

(István király intelmei fiához)

„Ő úgy gondolkodott hogy az uraknak mindenük közös a szolgálkakkal: megveté a nemeseket s mindig a parasztokkal és nem-nemesekkel fogott össze.”

(A Képes Krónika. Aba Sámuelről - 1041-44.)

Rab- és rabszolganemek: „Kakas, Mázsa. Szekér, Látomás. Maradok. Munka. Szombat Árva. Bég, Mátka stb. ...ill. rémek, Nősz. Tikura. Derága. Szép. Szerető. Csókadó, Magd. Huldvolt”.

(Váradí regestrum. 1205-35.)

„A kazár kagánnak mindenekelőtt joga volt a hadjáratok alkalmával gyávanak bizonyult főembereit zord büntetéssel sújtani: életüket vehette, családjukat nyilvános árverésen eladhatta, vagyonukat elkobozhatta.”

(Bartha Antal: A IX-X. századi magyar társadalom, Akad. K. Bp. 1973.)

*„Örömmel a máglyát a Gyula meggyújtá.
Láng lobogó lelkét nagy egekre nyújt”*

(Arany János: Csaba Trilógia)

„Az idézés hírnökök által a legrégebb eljárás: a pecsét általi az idegen telepítvényesekkel honosult:’

(Bartal György: Jogtörténeti Commentárok, Pozsony, 1847.)

„A kiáltók hívására mindannyian ellenkezés nélkül, úgyszólván egy testté válnak.”

(Freisingeni Ottó nyomán /1147/ közli Fischer A. Károly: Die Hunnen im schweizerischen Eifischthale, Zürich, 1896.)

*Egyszersmind a kiáltók kiáltsanak jelet
Egész birodalomban. mint a gyors képzelet
Hogy mindenik szabad hun, fő vagy köznép legyen.
Legott gyűljön hadastul a rendes gyűlhelyen.*

(Arany János: Csaba Trilógia)

„Aki közülünk kihúzza magát a kötelességből, azt a másik keresztül hasítja. Aki közülünk visszamaradna, a másik a sarkát levágja.”

(A mongolok titkos története, Ford.: Ligeti Lajos Bp. 1962.)

A Budai Krónika idézett sorainak valóság-hű voltahoz kétség nem férhet. Magyar és magyar közötti ily fokú különbségtételre, egyenlőtlenségre viszont Kézainál semmi nyomot sem találunk, de hogy tudnia kellett róla, abban ugyancsak nem kételkedhetünk. Ha a kereszténység előtti magyarok, illetve a hun ősök egyenlőségéről politikai szándékból példaló-dzott, papként ezt inkább megtehetette, semmint hogy a kereszténység késedelmes felvételében is keresse a lefokozás magyarázatát.

Szent István Intelmeinek ez a pontja az általa teremtett új vezetőréteg védelmét szolgálja. Tartalmilag az idézett mondat magában is hordozza azt, hogy mások azért szolgaságra vehetők.

Másfelől kitetszik ez a Képes Krónikának Aba Sámuelről írott – s ugyancsak idézett – soraiból is. Ő ugyanis az új rend vezetőivel és képviselőivel állt szemben. Ebből számunkra nem politikai állásfoglalása a fontos, hanem a vezérkori magyar társadalom uralkodó szemléletét kifejező magatartása, mert ezzel igazolja Kézait, ti. a honfoglaló nemzetségek tagjait egyenlőeknek tartotta. *"Ő úgy gondolkodott, hogy az uraknak mindenük közös a szolgálkkal."* Persze, mert közösek voltak a nemzetségi szállásföldek, mielőtt István az egyéni örökösödést bevezette, hogy a nemzetségi kereteket felszámolhassa. Az, hogy *"megveté a nemeseket, s mindig a parasztokkal és nem-nemesekkel fogott össze"*, jelentheti a pogánysághoz ragaszkodó, s ezért szolgává tett és vált, hajdani szabad harcosokkal való szövetségét és szolidaritását.

Óriási népmozgás dobta fel őt magát is, Péter elűzése után.

Szent Istvánnak nádorispánja és sógora is volt korábban. Személye így az új hatalomról visszahajló vezér tipikus példája. Az új renddel tusakodók belső küzdelme még az ő elbukása után is igen erőteljes volt.

Kezdetben I. Béla is csupán az ellenzéki tömegekre tudott támaszkodni:

„A kegyes király (I. Béla) Magyarország-szerte kiki-áltókat is küldött, hogy minden faluból két-két ékesen szóló vént hívasson a királyi tanácsba; ennek hallatá-

ra nemcsak azok jöttek Fehérvárra a királyhoz, akik hivatalosak: voltak, de mind a parasztok; a szolgák és a magyarországi köznép egész sokasága ... a köznép azután előjárókat rendelt magának, ezek számára fából állványt emeltek, ahonnan az emberek láthatták és hallhatták őket. Az előjárók azután szószólókat küldtek a királyhoz és a főemberekhez... a nép előjárói a magas állványokon ültek és gonosz verseket mondtak a hit ellen; a népnek ez tetszett, helyeselte: Úgy legyen, úgy legyen!"

(Képes Krónika).

A már a honfoglalást is megelőző nemzetgyűlésről (Etelköz), a Szűcs által communitasnak hívott közösségi fórumról más fejezetben szólunk. Viszont az akkori kereszténység és világi hatalmi szülőtte, a királyság, illetve császárság diktatórikus kormányzati formájával szemben az ez időben, itt nálunk spontán felvonult népparlament jelzi, hogy Kézai nem úgy találta ki a magyar vezérkor, illetve a törzsi szövetségben levő hunok legfőbb hatalmi fórumát, a közgyűlést, "*nemzetgyűlést*", mert ez ebben a politikailag visszaeső helyzetben is dokumentálta korábbi valóban tevőleges és szenvedélyes érdeklődésű, a közösségi, politikai tudatot és közvéleményt kifejező voltát és nagy erejét.

Magyarok paraszti sorba jutása tehát nem pusztán feltételezés, oly értelemben, hogy immár nem a fegyveres szabadok egyenlőinek tagjai, okmányszerűen is bizonyított tény. Dokumentálására Marjalaki Kiss Lajos igen becses írására támaszkodom. (Arról, hogy a paraszti sorúak magyar nevei Marjalaki igen figyelemreméltó eredetmagyarázatának bizonyosságai, másutt szölok.)

Marjalaki Kiss:

„A honfoglaló nemzetségek leszármazottai túlnyomó részben török személyneveket viseltek. A szolgák és parasztok osztálya a legzamatosabb tősgyökeres magyar elnevezéseket használja.”

Íme néhány paraszti név. egyetlen oklevélből, 1203-ban Arad megyében az Ér, Sáros. Hölgyes, Fok, Hódos, Kengyel és Körös magyar nevű vizek melletti falvakban.

Ország, Hercseg, Leső, Seres, Negyed, Farkas, Együd, Sonkoly, Tompa, Seréd, Nánás, Tok, Madaras, Fenyér, Rágod, Boka, Fancsal, Várad, Váró, Némely, Zarándi, Rigó, Hálálos, Fíged, Szemző, Bános, Viadal, Rados, Kőkös, Erdő, Mondó, Tagadó, Majd, Beke, Szónok, Unoka, Nemfi, Inos, Verebély, Tárkánd, Erdős, Szölend, Szatymaz, Szopós, Éles, Magos, Vasad, Sós, Legény, Egyebes, Som, Ravaszdi, Uras, Kakod..., Békés, Sámodi; Barcsa, Népedi, Aladár, Csompos, Péntek, Marosi, Tétős, Látomás, Ágos, Arad, Pata stb. (88).*

E fontos kitérő után adjuk át a szót Kézainak:

„Mielőtt ugyanis a magyarok megkeresztelkedtek és keresztyénekké lettek, a kiáltók a táborokban illy szavakkal gyűjték hadba a magyarokat: Isten és a magyar nép szava, hogy ez s ez nap, ez s ez helyen ki-ki fegyverben pontosan megjelenjen, a község tanácsát és parancsát meghallani. Valaki tehát a parancsot, helyes okát nem tudva adni, megvetette, az olyat a scythiai törvény karddal vágatta ketté vagy veszett állapotoknak tétette ki, vagy a köznép szolgátságába taszította. Tehát az ilyes vétkek és kihágások választották el egyik magyart a másiktól; különben, miután minden magyar egy apától s egy anyától származott, hogyan mondhatnánk egyiket nemesnek, másikat nem nemesnek, ha illy esetekért nem lett volna szolgává.”

A krónika e helyének minden érdemi megállapítását Szűcs Jenő olasz, francia, illetve antik római átvételnek minősíti. Az a véleménye, hogy a szkíta törvényként ismert háromféle ítéletnem

„az egykorú magyar joggyakorlat historizálásából nem keletkezhetett, ellenben megfelel annak a háromféle büntetésmódnak, amelyek a római jog szerint a közbűntényeket sújtották”.

Hogy kételye se lehessen, vizsgálódása uralkodó vezércsillagához, eltéríthetetlenül a filológiához fordul: *„a kulcsot ez esetben is a filológia adja kezünkbe”* Ám csupán a kiszemelt forrásterületeken.

A hadba hívás módjára például – ő hadba hívási elméletnek nevezi – ez a magyarázata:

„Az antik Rómában is hivatásos kikiáltók hívták a hadsereget a cenzúrára.”

Sajnos ez nem hagyható válasz nélkül.

De hadd kérdezzek előbb: hadrendjükéről, hadaik szervezéséről, mozgatásáról, hirtelen egybehívásáról stb. hogyan intézkedhettek a hadtudományuk nagyszerűségének voltában minden ókori és középkori kútfő szerint igen nagyra tartott szkíták, hunok, magyarok?

Miért kell abban kételkedni, hogy kikiáltók vitték a hírt? A szó azért is találó, mert kiáltó szóval érthető és nyomatékos a hadba hívás.

Fischer Antal Károlynak Freisingeni Ottónál talált idézete:

„a kiáltó hívására mindannyian ellenkezés nélkül, úgyszólván egy testté válnak” (89),

ha helytálló, fölöslegessé teszi a gyötrelmes és öncélú filologizálást.

Szűcsnek már idézett gyűjteményes könyvében van egy remekbe sikerült (talán a kötet legjobb) írása a parasztháborúról, Dózsa parasztháborújának ideológiája címmel. Ebben Oláh Miklós és Verancsics Antal nyomán még a XVI. századból is ilyen képet nyújt a székely székgyűlések lefolyásáról: ha a gyűlésen bárki a székely szabadság elleni javaslattal áll elő, vagy pedig a hadba hívó parancsnak nem engedelmeskedik, az egész közösség csapatosan az illető házára ront, azt földig lerombolja, s ha sikerül elfognia a vétkest, megölik. Az oklevelek tanúsága, hogy itt nem valami "*hatalmaskodásról*" van szó, hanem ősi jogszokásról. Ha az elítélt például kegyelemben részesül, házáat a közösség építi fel újból. A hadba és gyűlésbe hívásnak archaikus közösségi kényszerjellege van. A hadba szólítás formája a véres kard körülhordozása, ami e korban csakis a székelyeknél volt szokásban. Nyugodtan fogalmazhatott volna úgysis, hogy a székelyeknél még szokásban volt. A kardon a vérnyom egyébként nem a vést jelezte, hanem a szkíta törvény szerint azt a fenyegetést, hogy aki nem vonul hadba, vérével lakol.

Vagy én vagyok értetlen, vagy a dolog érthetetlen, de Kézainak Oláh és Verancsics tudósításához tartalmilag hasonló állításait mégis külföldi átvételnek tekinti Szűcs Jenő.

Ott van pedig a hazai példa a Mátyás király által 1463-ban megerősített székely szabályzatban. Benne van a táborozási kötelezettség, az ítéletnem, *"aki a hívásra össze nem gyűlt, fejét veszítse"*. Verancsics a hadijelről is tud: kürttel adják.

A Csíki Székely Krónikát általában hamisítványnak tartják. Ez írásom hoz szükséges bűvárkodásomban azonban megtanultam tisztelni Szabó Károly véleményeit, ő pedig azt állítja, hogy görög nyelvű töredékes részletei alapján, nem koholmány (90). A Csíki Székely Krónikát 1533-ban az őrségi székely Sándor család irományaiból szerkesztették. A Krónika 1796-ban került elő. Egy 1695-ben készült másolatból Kilyéni Székely Mihály adta közre, s 1818-ban Aranka György fordította magyarra. Mármost a Krónika 6. pontjában ez olvasható:

„ki a fő rovóban (az eredeti szövegben rabonbán) áldozatára (nemzeti közgyűlés) meg nem jelenik, ketté vágassék.”

Kézainál ez a szkíta törvénykezés módja. De miért is ne lehetne? A kard különben is egyedülállóan szkíta szimbólum, kultikus módon is (hegyével földből kifelé álló kard, ilyen Attila Isten-kardja is). De gondolkodjunk egészen hétköznapián: a kivégzést egyik népnek sem kell eltanulnia a másiktól. Módját valóban átvehetik, s át is veszik (guillotine stb.). De miért vették volna át a *"kardosak"* a *"tőrös"* rómaiaktól büntetőeszközként a kardot? Szent Istvánnak is egyik legszigorúbb törvénye a *"kardot rántók"* ellen szól.

Ám Szűcs Jenőt a keleti szteppéről eredő lovas, kardos magyar nép hagyománya nem elégti ki:

„A lex Scitica ötlete nem ugyancsak római Jogi ismeretek hun-szkíta köntösbe való öltöztetése-e? A feltevés nagyon kézenfekvő.”

Ezután bizonyít a római liktorok (már említett) kikiáltó szerepével.

Irgalmatlan meglepetés lehet itt még egyszer, ha a korban messzebbi, például perzsa—parthus—méd—szumir—akkád egybevetéseket is tudományá kényszerül majd avatni a ma-

gyar tudósvilág. s felfigyel például Padányi állítására, ki az onoguroknál, bolgároknál és kazároknál (besenyőknél is) meglevő gyula méltóságánév "fáklya" nyelvi jelentését úgy veti egybe a római liktor hasonló jelentésű fogalmával, hogy az a rómaiaknál etruszk átvétel. Ugyanígy a vesszőnyaláb, a "gyula-jelvény", amelyet bizonyos alkalmakkor – írja Padányi – a gyula a kagán előtt meggyújtott és elégetett (91).

A tudósnak is kiváló Arany János e sorai:

*„Örömmel a máglyát a Gyula meggyújtá,
Láng lobogó lelkét nagy egekre nyújtá”,*

nemcsak stílbravúrjáról tanúskodnak, hanem a gyulakultusz felfogásáról és ismeretéről is. Igen valószínűnek tartom, hogy ebben Ipolyi Arnold munkásságára is támaszkodhatott (92), aki a Gyula nevet papnemzetségi, papcsaládi névnek gondolta. A Gyula tüztiszteleti papi hivatalt viselhetett. A Gyula szó gyökének származékai igen meggyőzően szólnak emellett: gyúl, faggyú, ál-gyú, gyu-fa, ki-, meg-, fel-gyújt. De ilyenek a tüztiszteleti gyűlésekkel összefüggően a gyű-lés, gyú-lás Vagy megtalálható a nagyobb számú szarvasmarha őrizőjének nevében is: gulyás, az összehengerelt hó nevében: hó-gulya.

Mit szaporítsam? Németh Gyula, a Baskíriában még feltelt magyar törzsnevekről írott tanulmányában (93) Pais Dezsőre (P. D, 1931.) hivatkozva írja, hogy a magyar gyulának megfelelő török yula szó nyelvi jelentése is a „fáklyára, fényre megy vissza”.

A tanulmány elsősorban a Kézai hármas ítéletnemének (kettébe vágatás, veszett állapot, szolgaság) francia és olasz hatásait nyomozza.

Íme a költemény sugárzású hasonlítás:

„az 1211 után keletkezett Chanson de Gui de Burgogle szövegében bukkan fel először a példa, hogy midőn Nagy Károly már három évtizede harcolt a mórok ellen, embereinek egy része, szám szerint 4700 fegyveres, otthagya a hadat. Büntetésük az lett, hogy ők és összes utódaik szolgaságra vettek. Később ez úgy módosul tovább a XIII, század folyamán, hogy a gyávák, akik megtagadták a hadba vonulást. E

történet bekerült a francia jogszokás-gyűjtemények legnevezetesebbikébe, Philippe De Beaumo noir (1279-1282 közt írt) művébe."

Figyeljük a szoros "szinkront", mert ez már valóban az, akárcsak egy magyar hangú olasz-francia koprodukció.

Erősítésül említi Szücs Jenő a valóságghűség bizonyosságául, hogy

„1315-ben X. Lajos biztosokat küldött ki a jobbágyok (serfs) jogállapotainak kivizsgálására, s a rendelet a szolgaság eredetét az elődök büntetésében, gaztettében jelölte meg."

S hogy jön mindehhez Kézai?

„Ötletének forrása az a gondolati anyag volt, amelynek a francia mű is csak kompilációja. Ismerjük, hogy Burgundián végigutazott, ott ahol ez az elmélet első irodalmi megfogalmazását érte el a század elején."

„A kiegészítést Itália adta hozzá. A háromféle ítélet... megfelel annak a háromféle büntetésmódnak, amelylyel a római jog szerint a közbűntényeket sújtották"... "Minden jel szerint Padovában tanult. A francia eredetű motívum tehát szabályos római jogi keretet nyert."

(Szücs Jenőt idéztem.)

A példa hazai alkalmazásakor egy igen lényeges jogi ténybe azonban ismételten belebotlik a hasonlítás.

„Beaumontnoirnál a teória fókuszában a rois de France áll, Kézainál az elméleti alátámasztás az önigazító communitas."

„A francia parancsot a király adja ki, a hun ítéletet a közösség hozza." Szücs elegáns könnyedséggel tünteti el a különben áthidalhatatlan különbséget: "Mindazonáltal nem a szövegpárhuzamok a döntőek, Kézai szuverén módon kezelte forrásait. Sehol sem másolt."

No lám. Ez a "fantasztikus koholmány-gyűró" szuverén is tudott lenni?

Úgy gondolom, kézen fekvő abból a természetes következtetésből kiindulni, hogy valamiféle saját kifejeletű ítélkezési fonnának, jogalkotásnak a hunoknál is kellett lennie. Elvégre

birodalmuk 800 esztendeig állt fenn. A hadi vétkekre pedig, úgyszólván szüntelen hadi mozgásban levő népként bizonyára érzékenyek voltak. Erre biztos adataink is vannak. A bizánci császárral való alkudozásban, 443-ban Attila egyik fő követelése, hogy a hun szökevényeket adják ki. A catalanaumi ütközet legfőbb politikai előzménye is az alattvalóinak tartott, Galliába "szökött" vizigótok megbüntetésének szándéka volt.

A legkülönb példát azonban maga Kézai szolgáltatja:
„A sereg harmadik csapatá pedig, melly Miramamma ellen volt rendelve, a késedelem miatt a csatában nem vehetvén részt, Ethele haláláig a katalaunok közt maradt s végre Katalaunia lakosaivá lett.”

Nem kétséges, hogy féltek hazamenni.

Az esetleges szerzői ellenvetésre, hogy nem a hunok tényleges viszonyait elemzi, hanem Kézai állításainak forrása-it, nem látok okot arra, hogy Kézainak ne lettek volna a hunokról tényleges hazai hallomásai, ismeretei. "Azt én igazán tudom", mondja előbeszédében történetükről, s valóban megőrzött számunkra olyan adatokat, tényeket, amelyeknek külföldi forrásokban semmi nyomuk. Íme egy ilyen példa:

„...őrszemeit a világ négy része felé szétosztván. Őrseinek ugyanis első csapatja Sicrunbriától kezdve sorjában, a mennyire egyik kiáltása a másikig elhallhatott, Németország Colonia (Köln) városáig szokott vala élje I nappal állani, a másik Litváig, a harmadik a Don folyó partján, a negyedik Jadra dalmatiai városig állomásoz vala, kiknek riadószavából a világ négy része megtudhatta, mit csinál Ethele, vagy milyen táborozással foglalkozik.”

Aladár, Csaba, Bendegúz neve is csak nálunk ismeretes, úgyszintén a turulos címer, de maga a székely eredet is; ily nevű népről a külföldiek még csak nem is tudnak.

A példákat még sorolhatnám.

A francia jogforrás alfajaként említett 4700 katona szolgává taszításával kapcsolatban viszont el kell időznünk Nagy Károly személyénél. Tudomás van róla (94), hogy Martell Karulu, a frank császár, Karulu Magnus nagyapja, házasságon

kívül született, s ismeretlen anyja környezetében nőtt fel. A Karulu név tipikusan törökös név, az a jelentése: "*fekete ölyv*". A Karoling családi totem, s későbbiekben címer egy fekete ragadozó madár. Ez maga is feltűnő, mell a germán népeknél a totemállat általában négylábú. A ragadozó madarak, a gyorsaság és a hirtelen támadás szimbólumai, a "turáni" népek szokásos totemállatai.

Karulu Magnusnak, a császárnak nevét a német tudomány tévesen fordítja "*Nagy Károlynak*", mert a középkorban divatos Magnus nevet Karulu pogány neve miatt kapta, s nem jelzőként, hanem keresztnévként.

A mi I. Géza – pontosabb fonetikával Gyécsa – királyunk pogány neve miatt második névként szintén a Magnus nevet kapta.

Nincs szándékomban Szűcs Jenő francia eredetüként említett példáját az anyai ágon hun vagy avar eredetűnek gondolható Martell Karulu, illetve unokája, Karulu Magnus személye kapcsán egyedüli hun eljárásra visszavezetni. Nincs is szükség ilyen szálú bizonyításra, hiszen a hun hatások, különösen a katonai vonatkozásúak oly kiterjedtek, voltak a IV-V. századtól Európában, hogy ebbe még származási magyarázatok is beleférhetnek.

Ily sanyarú helyzetük tudásában, hagyjuk meg nekik legalább az értelmességüket, hátha meg is volt. Ezt Freisingeni Ottó sem tagadta meg, még a szerző nagyszerű padovai és bolognai hatásától érintetlen, százötven évvel korábbi, tehát "*műveletlenebb*" vezető értelmiségeinktől sem. Pedig ez a püspök azután igen elfogult volt velünk szemben, de csak a fizimiskánk nem tetszett neki: "*a magyarok torzképűek, emberi szörnyek*".

Hanem, ami a fejben van:

„Abban a görögök gondosságát követik, hogy gyakori és hosszú tanácskozás nélkül semmi nagyobb dologhoz nem fognak... Királyuk udvarába az országnagyok mindegyike magával viszi székét, s ott gondosan értekeznek országuk ügyeiről, ezt teszik saját lakjaikban is a télen át.”

(A püspök feljegyzése I 147-ből való.)

A tanulmány natio-elméletének egyik fő argumentuma, hogy a natio szót, fogalmat tizenháromszor írta le Kézai.

„Kézai és a hun történet előtt egyedül Rogerius (nagyváradi püspök, a tatárjárás megírója) az a kivétel, amely »erősíti a szabályt«, amennyiben nála olvasható ez a szövegrész: ...Hungarica natio...”

Döntsék el a hozzá értőbbek a rogeriusi natio fogalmi egyezését vagy különbözőségét a Kézaiétól, mindenesetre az akkori magyar nyelvben is megvolt és használt nemzet szónak átvétel nélküli természetes latin szinonimáját látom a Kézai e szavában.

Magyar olvasónak különben az irodalmi irányzatok magyarázataiban is ismerősek az utánzó átvételek mellett kardoskodó értelmezők hasonló érvei. Elegendő a Baudelaire—Ady, Beranger—Petőfi párhuzamokra gondolni például. Viszont, hogy a hazai atmoszféra szülte e költőket, ahhoz kétség nem férhet. Az eddigi legtöbb állítással szemben – úgy gondolom – ezt Kézai mesterünk esetében is sikerült bizonyítanom.

Történelem és politika a honfoglalástól Kézai koráig

„Igazságos örvényekkel kormányoztatnak.”
(Theophylactus Simocatta az 530-as évekből)

„Első fejük az Árpádész (Árpád) nemzetségéből származó archon, következés szerint. és két másik a gülász és a karkhász, kik bírói tisztet viselnek. S van mindenik nemzetségnek archona. Gulász és karkhlisz nem tulajdonnév, hanem méltóság, Árpádésznek. Turkia nagy archonának négy fia volt.

...Meghalt Tehelész (Tevel) s van Termatzusz (Tormás) nevű fia. ki minap tért vissza vendégbarátunkkal. Bultzusszal (Bulcsú). Turkia harmadik archonával és karkhászával. Bultzusz kalkhász fia Kálésznek (Kál), a karkhásznak, Kálész tulajdonnév. a karkhász pedig méltoságnév. valamint a gulász is, amely nagyobb a karkhásznál.”.

(B. Konst.: Dc Adm. Imp.)

„Az egész telet az ifjaknak fegyverben gyakorlásával. fegyvergyártással és nyílköszörüléssel töltik.” ...

„Férfiasan küzdve elesni nem halál, hanem élet. Atyáinktól örökölt jó hírünket és nevünket gyermekeinknek is fenn fogjuk tartani.”

(így buzdították magukat a brentai ütközet előtt. – Liutprand:
Antapadosis Lib. II. Cap. V.)

„Mi a nagy Isten bosszúja vagyunk. ki minket ostorul rendelt ti reátok, mert azonnal a ti rabjaitokká leszünk, mihelyt titeket üldözni megszűnünk.”

(Bajor krónika a Lech-mezőn elfogott vezérek nyilatkozatáról.
Szalay L.: Mg. Tört.)

„A keresztény foglyok szabadon bocsátásába az »egész község« nem adta megegezését.”

(Aloldus. Kézai, Thuróczi - az augsburgi csata után - a pápa kiváltóságának nemzetgyűlési tárgyalásáról)

„A háborúk zavarai közeledtével, midőn a németek és magyarok közt nagy lázadás támadt. különösen pedig midőn a polgárháború által szorongattattam és a sümegi vármegye engem királyi székemről letaszítani igyekezett.”

(Istvánnak. a pannónhalmi apátságnak 1001-ben adott adományleveléből)

„Az Altaichi Évkönyvek is commune conciliumot, nemzetgyűlést mondanak, például 1041-ben. Péter elűzése után.”

(Závodszy Levente: A Szt. I. Szt. L. és Kálmán korabeli törvények cs zsinati határozatok forrásai. Bp. 1904.)

„Gondatlan viselkedésseddel Szent Pétert igen megbántottad, mert tudhatod, hogy M-g a római szentegyház tulajdona. melyet István király minden joga és hatalmával Szent Péternek adott: te pedig Péter országát a német királytól hűbérül fogadtad: s ezért csak úgy reménylheted jóakarutunkat, ha országodat apostoli adománynak ismered el.”

(VII. Gergely levele Salamonhoz -1074.)

„III. Honoriusnak tudtára esett. hogy M-ban közelebb az határozottatott hogy a nép a király jelenlétében évenként kétszer összegyűljön s ott a gyülevész sokaság súlyos és jogtalan dolgokat szokott követelni, hogy a gyűlölt országnagyok és nemesek hivatalaiktól megfosztassanak cs száműzetvén, jószágaik a nép közt elosztassanak. Ha a király e követeléseket teljesíti. az igazságot sérti, ha megtagadja, saját és övéi személyének veszélyétől tart: meghagyja tehát némely főpapoknak. bírják rá a sokaságot hogy a király koro-

nája vagy a főemberek személye ellen. a törvény útja kikerülésével, semmit ne merényeljen."

(Pápai tiltakozás 1222. dec. 17-én az Aranybulla határozatai ellen. Dr. Kerékgyártó Árpád: Hazánk évlapjai. Bp. 1945.)

„A pápa figyelmeztette IV. Lászlót, hogy háromszoros esküt tett, jelesen a harmadikat magyar szokás szerint”

(Dr. Kerékgyártó Árpád: A műveltség fejl. M-on. 1. k, Bp. 1880.)

„Kun László a nagybirtokosokkal szemben már többé-kevésbé határozottan a középbirtokosokban és a nemesi megyékben keresett támaszt. Alatta a székesfehérvári törvénykező papok alakulnak át országgyűléssé, melyekre a nemességet is meghívják (1279, 1286)... Udvari papjának. Kézainak »közösségi« elmélete ti király és ti kisebb nemesség szövetségét fejezi ki a nagybirtokosok ellen”

(Molnár Erik: A magyar társadalom története az Árpád-kortól Mohácsig. Szikra. Bp. 1949.)

A Duna medencében Kézai koráig eltelt négy évszázad történelmét és politikáját, egészen szűk mederben tartva, kizárólag a hun-krónika közjogi tartalmú közléseinek az igazolhatósága érdekében igyekszem megközelíteni. Szűcs Jenővel ellentétben én ugyanis semmiképpen sem tekintem Kézait találekony ideológusnak, aki valóságot konstruál eszméi hez. Krónikásnak látom őt, akinek úgyszólván személytelenné válna, közlendői vannak, s ha e valósággal tárgyias nézőpontja ellenére, mégis feltűnnek vagy feltűnhetnek nála más krónikasainktól őt megkülönböztető egyéni vonások, szemléletbeli különbözőségek, ez inkább csak arra vall, hogy egy más korszaknak volt a gyermeke.

Különös dolog például, hogy a magyar régmúltat valóban öncélúan ideologizáló tanulmány szerző éppen azon a Kézain veri el a port, a későbbi magyar nemesség mítoszának a kifundálásáért, aki – ha egyáltalán helyén való ez a jelző – százszor demokratább volt a Szent István kora utáni nyugati hatású egyházas-főuras, királyi diktatórikus szemléletét a múltra is visszavetítő Anonymusnál. Mert Kézainak éppen hogy érdeme az, hogy képes volt a királyság előtti föderatív törzsi szerkezetű magyar állam igazgatási gépezetét szemléletbeli torzítások nélkül felfogni, s róla a képet nekünk, maiaknak is továbbítani.

Hogy a kancellista Kézainak milyen anyag állt a rendelkezésére, azt részleteiben sajnos nem tudjuk. A korát megelőző hazai belső viszonyok megismeréséhez azonban szinte bizonyos, hogy hazai írott forrásokra támaszkodott. Erre vall a hazai évkönyvekre (**liber Cronicarum**) való többszöri hivatkozása.

Ha a vezérkori magyar társadalmat magunk elé képzeljük, legelsőként érzékelnünk kell azt a meglepő dinamizmust, amellyel a honfoglalók az országot birtokba vették, s kifelé és befelé egyaránt, szinte fölényes erővel és biztonsággal megtartották. Nem valószínű, hogy tévedek, ha az őket nemcsak katonailag, de társadalomként is egybetartó nagy kohézió szervezeti, közösségi-lelki erőforrását az országhatárig megtett mérhetetlen nagy út során kialakult egymásraultaltságban, egybeforrottságban és mély népi szolidaritásban is látom. E nagy

közösségi fegyelemben vallási-világnézeti tartalmak és kiterjedt törvénykezési szokások, törvényszabta társadalmi fegyelem szintén benne rejlettek.

A bennünket most elsősorban érdeklő kormányzási formáról egyértelműen azt mondhatjuk, hogy minden bővebb krónikánk tudósításából kitetszik az "ország-község" legfőbb tekintélye és közjogi szerepe. Valahányszor az egész országot érintő közügy vetődött fel, a nemzet nevében közgyűlést hirdettek, s ez döntött. Thuróczi ezt egyenesen úgy fogalmazza, hogy az államot általában illető ügyekben az országgözség döntött.

Anonymus felsorolása szerint ilyen alkalom volt (ő a Volgán túlra teszi) Álmos vezérré választásakor, a 34 napig tartott Pusztaszeren, Árpád halála után, a 13 éves Zsolt vezérré, s az alája rendelt országbírák, továbbá Taksony választásakor, illetve az István legendák szerint, midőn Géza fiát, Istvánt "köztanácskozás végzéséből" a nép uralkodójává emelte.

Nemzetgyűlést tartottak az augsburgi vereség után, ekkor ítélték el több renden a megcsonkítva hazaküldött 7 magyart, továbbá amikor IV. Benedek pápa kívánságát tárgyalták, s a keresztény foglyok szabadon bocsátásához "az egész község" nem adta megegyezését. Ezekről tudunk. A krónikások szerint ezeket az országos tanácskozásokat vérbe mártott kard körülhordásával "*Isten és a nép nevében*" hirdették meg.

A bizánci császár Árpád és fejedelemmé választott leszármazottai után méltósági sorrendben két bírói tisztelet említ, a gúlász-t és a karkhász-t. A magyar kutatók legáltalánosabb véleménye az előbbiben látja a gyűlést (országközség stb.), a pap tisztségi gyula méltósággal együtt értve, a másikban a kárkán (Kézainál a Kádár nevezetű bíró) tisztségét.

Ipolyi Arnold (*Papok a pogány magyaroknál*) feltétlenül hitelesnek tartja a magyar krónikásoknak (B. Konstantin által is megerősített) a bírói tisztról szóló tudósítását. Működésük nyoma, emléke több szavunkban is megőrződött: kár, kár-vallás, kár-hozat. A bíró ítélete egyenlő volt a világi és vallási bűnhődéssel, mert papbírói ítélet is volt egyben. A szer is világi törvény volt, de vallási tény és szolgálat is, e jellegét őrzi szer-tartás szavunk.

Ipolyi Kézainak azt az állítását, hogy az egész nemzet egyenjogú volt s csupán a szkíta törvény büntetése nyomán válhatott szolgálóvá, a korábban egyenjogú, kitűnő jogvédő irányzatnak, egy határozottabb és szabadabb nemzeti jogszerkezet kifejeletének tekinti. Későbbi fejlemény is lehet – szerinte – az etelközi alaptörvénynél, amely csak a fejedelem és a nemzetségfők közötti szerződést foglalta pontokba. Erre vall az a jogi többlet, hogy a bíró törvénytelen ítéletét a "község" megsemmisíthette, s a bírót tiszttségéből el is bocsáthatta. E jogkiterjesztés – úgy véli – vagy már Pustaszeren, vagy Zsolt idejében mehetett végbe, amikor "igazgatókat", a császár fogalmazásában "archonokat" neveztek ki kormányzókul.

Podhadraczky József, több krónikánk sajtó alá rendezője, a Budai Krónika fordítója, ez a csodálatos nyelvtelenségű ember (ma teljesen elhallgatjuk munkásságát, életében se sok jó élle, Franciaországba vándorolt ki, s ott is halt meg) a perzsakad-har (pap) és dawar, dawer (bíró) szavakkal vetette egybe Ká-dár és Ná-dor szavunkat (Bartal a karchas bíró hivatalában a nádori méltóság csíráját látja). Felvetődött már összehasonlításul a török kádi (bíró) rokon hangzású fogalma is. Jóleső meglepetéssel olvasom Bartha Antal I 973-ban megjelent könyvében, hogy a kazároknál a harmadik méltóság a "kundur hákán" volt; jelentése döntőbíró.

Igen valószínű, hogy az országközség hatalmi jogköre is a vezérkorban kristályosodott ki, s talán éppen a kiskorú Zsolt idejében. Mindenesetre legfőbb közjogi testületi hatásköre és szerepe alapján elfogadhatónak kell tartanunk Kézai állítását, hogy halálbüntetést szabtak ki az országközség fenségére ellen elkövetett bűnökre:

„Ha valaki az országközség parancsát megvetette, helyes okát nem tudván adni, az olyat a szkíta törvény karddal vágatta ketté, vagy veszett állapotoknak tette ki, vagy a köznép szolgaságába vetette.”

A veszett állapotoknak való kitétel jelenthette az ütközetek nehéz pontjain való próbatételt, de más források szerint a vezérkorban még igen gyakori száműzetést is. Ez utóbbit találta általánosabbnak Strabon is a kaukázusi népeknél.

A törzsek föderációja felett legfőbb tekintélyű és irányítóul elfogadott nemzetgyűlésben (országközség) én imponáló politikai önmérsékletet látok. Ha fogalmazhatok így, a magyar vezérek nem estek a hatalom kizárólagos megragadásának abba a "hibájába", amelybe a nyugattal érintkezés már első évtizedeiben Attila is és Baján is. E politikai gyakorlatokkal egyben olyan közjogi, államszervezési és vezetési igényt plántáltak bele a magyar társadalomba, amely mintegy előképül, kollektív ösemlékezésül, minden, túlzó vagy visszaéléses, balkezes ügyintézésű királykorunkban, megoldási módul, régen bevált rendező elvként visszahozható volt. A királyi tekintély csak István után vált minden jog forrásává az államban. Ezt jelzi, hogy a vezérek korában a nemzetgyűlés hatalmát, fenségét sértőre volt halálbüntetés, ettől fogva a király méltósága és személye ellen vétőkre; a király rágalmozója szintén életével lakolt.

Jogi érdekesség, hogy a Taksony idejebeli "hét magyarkák" elleni országközségi határozatot a Szent István utáni törvényhozás is meghagyta. Bartal Györgynek az a véleménye, hogy három évszázad múlva ugyane törvény alapján bánt el az országgyűlés Kaplyon Andrással, aki IV. Lászlót, a koronázott királyt megütötte. Nem sokkal ezután viszont az idegenből jött Róbert Károly a király elleni vétség megtorlásában a "Lex regia", a római jog elveiből indult ki, s kegyetlenül bánt el Zách Bódoggal [Felicián] és egész családjával.

Próbakő nek látom Kézai igaza mellett a vezérkori közjog és méltóságviselőinek későbbi felbukkanását, helyesebben visszatérését. Ilyen jelenségre két nagy folyamatot látok: a Szent István halála utáni, lényegében intervallumos időt, és a már az Aranybullával megkezdődő, de a tatár hadjáratot követően a század utolsó harmadában széles fronton kibontakozó, a vezérkor hatását tükröző népképviselési mozgólódásokat.

Az Altaichi Évkönyvekből vett idézet tanúsítja, hogy 1041-ben volt commune concilium, országközség, nemzetgyűlés. A krónikás ezt a "visszaeső" politikai korszakot 1046-ban is így jellemzi:

„Magyarország nemesei Csanádra gyűltek és ott országtanácsot tartottak ...országnagyok, Viske, Bua

és Bukna a csanádi gyűlésből Szár László fiaiert küldenek Oroszországba."

1047-ből:

„Midőn Endre és Levente Új várhoz érkeztek, melyet Aba király épített, az egész magyar nép csoportosan tódult hozzájuk és makacsul kérte, hogy engedjék meg az egész népnek pogány vallás szerint élni. S megengedték, hogy szívük kívánsága szerint menjenek és vesszenek el ősapáik tévelygéseiben, mert különben nem harcoltak Volna Péter ellen. Egy Vata nevezetű Belus várából ajánlá magát legelsőben a magyarok közül az ördögöknek, fejét megnyírván és hajából üstököt eresztvén alá pogány módra. ...Ezen Vata biztatására az egész nép az ördögöknek áldozta magát és kezdének lóhúst enni, s a leggonoszabb bűnököt mívelni.”

Szent László III. dekrétumának 2. törvényéből tudjuk, hogy I. Endre és Béla herceg idejében a Karchas bírói tiszt szintén feléledt:

„Megparancsoljuk azt is... hogy ha valaki András király és Béla herceg ideje és Karchas nevezetű bíró összeírása óta a várkatonák, avagy azok közül, akiket »cwnek« (inneknek, szolgálóknak) mondanak, valakit avagy rabszolgákat tart vissza magánál...”

A nádori címről is ebben a korszakban, 1041-ben (Aba comes palatii), illetve 1055-ben (Zache comes palatii) tétetik említés. Ez utóbbi (I. Endre oklevele) említi Kupa judexet is. A Szent Istvántól felnegyelt Koppány (Kupa) nemzetségi jogú bírói hatalma ugyancsak ismét erőre kapott volna?

Szinte fantasztikus, hogy a nádori hatáskör visszaállításáért és kiterjesztéséért milyen közjogi erőfeszítések vannak évszázadokon át. Az Aranybulla 14. pontja például a nádort régi hatáskörébe helyezi vissza. Albert feléleszti a nádorválasztás jogát, mint a vezérkorban. Ő mindenbe belement, amit a köznemesség elébe tett. A Zsigmond alatti nádori cikkelyek is arról tanúskodnak, hogy engednie kellett a nemzeti közakarattal. S hogy ne szaladjunk előre a XIX. századi reformkorszakig, s Kossuth forradalmának előestéjéig, csak Bocskaiig idéz-

zünk: ő az 1608-as Bécsi békében kiharcolta a nádorválasztás elrendelését.

Egyébként szó sincs arról, hogy ez a közjogi igény valamely lebegő közszellem koronkénti kísértése lett volna. Az Aranybullát megelőző évszázadban például, 1114-1205-ig 91 év alatt 9 uralkodó jutott a királyi székbe. A kilenc közül kettő bitorló, négy pedig kiskorú volt. Csak hárman léptek felserdült korban a hatalomba, de ezek is 25 éves kornál fiatalabbak voltak. S az egy III. Bélát kivéve, mindnyájuk 33 éves kora előtt halt meg. A királyság intézménye, amely felszámolta a korábbi népképviselőes formát, mai szóval egyszemélyi fensőbbiségénél fogva, a gyenge és alkalmatlan uralkodók alatt kiszolgáltatta a nemzetet a legbizonytalanabb helyzeteknek. Mögötte és mellette egyetlen fix pont volt, az egyházi hierarchia, ez azonban világgpolitikájának rendelte alá a belső érdekeket, így például II. Endre alatt az erőltetett kereszties hadjárattal anyagilag és erkölcsileg teljesen alámerítette a királyi tekintélyt és uralmi képességet. A nádori hatáskör ily módon folytonossági és biztonságteremtő lehetőségnek ígérkezett, a túlságosan erős kezű és a gyenge uralkodókkal szemben egyaránt. A bartali politikai víziót, a pártusok (csak mellékesen jegyzem meg, hogy Kleopátra – Plutarchos szerint – a héber, arab, szír mellett a parthus és méd követekkel is saját anyanyelvükön tárgyalt), a hunok, avarok második emberéről, nálunk az ennek megfelelő nádori tisztségről, politikai realitásnak lehet tekinteni.

Szűcs Jenő, ahol csak teheti – hogy enyhén fogalmazzak – belecsíp Kézaiába. Ezt mondja például:

„Külön jellemző írónkra, hogy... hűbértokról szól, egy Magyarországon nem létező hűbérviszonyt konstituálva, hogy minél hívebben »rendezze« el a magyar valóságot az európai modell szerint.”

Bartal "széles háta" mögül visszaszólva, hadd hívjam fel a figyelmét rá, hogy "IV. Béla idejében gyakrabban" használják a hűbér szót. Nézzon már utána, hátha itt sem csak modellkedik ez a Kézai.

Nem Pallas Athénéként pattant ki fejéből a nemesség fogalma sem. Mire ezt Kézai a szájára, a tollára vehette, egy fo-

lyamatnak a derekán élt a szóval. Az ő századában kezdték a liberi kifejezés helyett a nobiles-t használni: a régi comites és milites címét az urakéval és nemesekével cserélték fel. Ez a nemesek címzet azonban inkább még méltóságot jelentett, s kevésbé rendet. A comes-t magát is ötféle értelemben használták, így jelentett például bárót, nagyurat, nádorispánt (comes magnus). A comes-ek különben a királyok, főpapok kísérői voltak. Még Szent István idejében seniores néven fordulnak elő.

Közelebb jöve a fogalom kikristályosodásáig, az látszik, hogy a XII. században a főpapok a német püspökök példájára egyházaik vitézlőit kezdték nemeseknek címezni, így az 1231. évi oklevélben a veszprémi egyház emberei nobiles, nemesek, a királyi vitézlők azonban még csak szolgál elnevezésűek.

Kun László anyja, V. István hitvese – akinek Szűcs szerint is Kézai udvari papja volt kezdetben – 1272. évi okmányában így emlékezik meg koronázásáról:

„A koronának fejünkre tétele napján esküvel ígértük, hogy a nemeseknek elődeink által elidegenített jogait vissza fogjuk adatni.”

Ez a fogadalom az Aranybulla érvényesítésére célozhat. Az udvari kancellistának ezt kétségkívül képviselnie kellett. Ám az Ő nemesi felfogása nemcsak korhoz tapadó. Egy másik krónikásunkéhoz hasonlatos, aki tiltakozik az ellen, hogy Vazul nemtelen feleséget vett volna magához, ez *"nyilván mendemonda – írja –, mert a Tátonyok anélkül is nemesek, és Schythyából erednek."* Vagyis Kézai az óhazából jöttöket egyetemlegesen nemesnek tartotta, kivéve, ha a szkíta törvény büntetésből lefokozott közülük valakit.

A Molnár Erik szerkesztette Magyarország története úgy is jellemzi Kun László korát, hogy az ő idejében *"nagy Attilakultusz volt"*. Hogy e megjegyzés csupán a hun-krónikára céloz, vagy egyéb értesülésre is, az nem derül ki a sorokból.

Beér János és Csizmadia Andor már idézett művében (Történelmünk a jogalkotás tükrében) azt olvashatjuk, hogy a tatár hadjárat után a társadalmi átalakulás meggyorsult. Iránya: a király köré tömörülő középrétegek küzdelme a megerősödött világi és egyházi hierarchiával szemben.

Németh Gyula kitűnő nyögérek tanulmányából viszont azt tudjuk, hogy már IV. Bélának e mongol elnevezésű, valószínű zömében kun katonai kíséret adta meg legfőbb katonai és hatalmi bázisát. Kun László háborúiban szintén, a még nemzetségekre tagolódott kunok a legfőbb katonai erő. Ha ennek a nagyrészt pogány elemnek a hatalom szféráiban való térhódítását egybevetjük az országgyűlés hatalmának újbóli felemelkedésével, megkaphatjuk azt a táptalajt, azt a történelmi atmoszférát, amelyben valóban csak belső indítatásokból – és egyáltalán nem padovai tanulmányi ismeretek becsempészése céljából – a hun-krónikának meg kellett születnie. Egyetemes országgyűlés volt például 1279-ben.

Fel kell figyelni arra is, hogy „*IV. László háromszoros esküt tett, a harmadikat magyar szokás szerint*”. A pápa ezért külön figyelmeztette is. Ez a sokat szidott Kun László törölte el például a Szent Istvántól bevezetett istenítéletet, s nem hagyta meg belőle csak az ősi pogány hittől is elfogadott párbajt.

Az istenítéletben (tüzesvas próbán) segédkező bilochusok (bilotus, biloky) tevékenységét már az Aranybulla 2. pontja is korlátozta. E szabad vizsgáló bírók tevékenységéhez sok vizsgálás tapadhatott. Ipolyi azon a véleményen van, hogy a pogány korban a tisztító-tűz szertartás papjai lehettek, de az új rend megnyerhette őket magának: "*a régi pogány kori hivatal értelmét veszítette, s az önkény színét vette fel*",

Véleményében szófejtésre is épít: a billyog, billog közel jár – mondja – a perzsa láng jelentésű billegh szóhoz. Egyébként a Váradi regestrumból is azt tudjuk, hogy a bilochus előtti megjelenés egyenlő volt a tűzpróbával.

Mind e sok kortörténeti összefüggés alapján is, végül látnunk kell Szűcs Jenő magyarázatát Kézai közösségi (communitas) "*elméletéről*".

"A politikai teória új centrális eleme: a Communitas"

„A magyarok nyolc nemzetsége nem alattvalói saját archonaiknak, hanem szerződésben vannak, hogy a folyók szerint, mely részen háború talál kiütni, egymást készséggel segítsék.”

(B. Konst: De Adm. Imp.)

„A magyarok archonaihoz 2 aranyat nyomó pecsétel: Konstantin és Román Krisztust szerető római császárok levele a magyarok archonaihoz”

(B Konstantin meghagyása, miképen intézze leveleit a keleti császárság M-g törzs- és fővezéreihez. De Adm. Imp)

„A székelység eredetének vita alatt álló kérdése kapcsolatban van a magyar nemzet őstörténetével: a székely nemzet ősi alkotmánya, köz- és magánjoga, mely még a XIV. század közepén is lényegesen különbözött a Szent István által megalkotott magyar királyság alkotmányától, köz- és magánjogától, azt a kort tükrözi vissza, midőn a magyar nemzet a kereszténység felvétele s a királyság megalapítása előtt vérségi kormányrendszer alatt élt.”

(Szabó Károly: A régi székelység. 1890. Kolozsvár)

„Vannak nemes kiváltságolt scitulos-ok az erdélyi részekben, akik a skytha nép első bejövetelétől fogva ott laknak, s a kiket mi romlott szóval »sciculi«-knak nevezünk.”

(Verböczi: Tripartitum, Tars. III. Tit. IV.)

„Az adatot szolgáltató író rendszerint a saját társadalmát tartja szem előtt, s az abban használatos társadalmi megjelölést használja.”

(Harmatta János: A hun birodalom felbomlása. Bp. 1952.)

„Kézainál a későbbi parlagi szittya-magyar nemesi nacionalizmus első találékony ideológusánál különösen érdekes felfejteni elméletének nagyon is »kozmo-polita« gyökereit.”

(Szűcs Jenő: Nemzet és történelem. Bp 1974.)

E communitas fejezetben kellene rejlenie a tanulmány sava-borsának. Valóságos társadalmi, politikai, közjogi formákban és tényekben benne tükröződhetnének a legkifejezöbben a vélt és sugallt átvételek. Ezzel szemben, mint látni fogjuk, itt áll ellent, rög vissza a legmakacsabbul az Attila kori hun és a vezérkori, illetve XIII. századi magyar társadalom saját valósága és érintett közjoga a "nyugatszinkronos" eszmetörténeti kombinációknak, mert ezek nem átvételeket, hanem szerves, szuverén belső állapotokat, adottságokat kínálnak a vizsgálónak.

A téma tárgyalását négy szál kézben tartásával kísérem meg.

Ezek: Kézai tudósítása, a hun társadalom bemutatása, a székely, illetve kun társadalmi valóság felmutatása e korból, s végezetül Szücs argumentumainak szembesítése.

(Külön hangsúlyoznom kell: e fejezetben nem érvényesíttem a pogány korszak jogszokásairól fellelhető ismereteket. Ezekről az előzőkben függetlenül szölktem. Úgyszintén nem vonultattam végig azokat a szigorúbban politikai, illetve társadalmi-politikai elképzeléseket és megítéléseket, amelyeket az előző részben felvázoltam. Szándékosan jártam el így. Alkalmat kaptam ezáltal egy másik, talán spontánabb, esetleg csekélyebb bázisú, de ugyanakkor a találékony kiütkeresésnek jobban beillő megközelítési módra.)

Mindenekelőtt tisztázandó az ún. hatodik világkorszak Szücs szerinti szokatlanul homályos, valósággal sejtelmes, voltaképpen értetlen felfogása.

A hatodik világkorszak:

„A középkori időszemléletben ez valami olyasmi, mint az őstörténet lezárása és a történelem kezdete.” "Nem valami esetleges véletlen, hogy társadalmi fejtegetéseit (mármint Kézai) a hun történet kezdetén helyezte el, ahol átlép a hatodik világkorszakba. Az író félreérthetetlenül elárulja, hogy ebben az időszemléletben gondolkodik."

Ezeket írja Szücs Jenő.

Ez nem Kézai időszemlélete. Papi emberként is tartania kellett magát – írott forrásai is ezt tették – a középkorban szo-

kásos hat korszakos világtörténeti felosztáshoz. A hun és a magyar társadalom bemutatásánál az első öt korszakkal semmit sem kezdhetett. Íme a középkori hatos felosztás: 1. Ádámtól Noéig. 2. Ábrahámig. 3. Dávidig. 4. A babiloni fog-ságig.). Jézus születéséig. 6. Az ezután következő idők.

„Kézai szerint már a hun időkben létezett a nemes-ség”

írja Szűcs. A valóságban is létezett.

A hunok Európában című írásából (97) idézem Váczy Péter sorait:

„A hunok politikai szervezete, társadalma is hierar-chikusan tagozódik EI sem képzeltető, hogy valaki parancsol hasson a nomád társadalomban anélkül, hogy nemes ne volna. Az uralomra való képesség ugyanis karizma, mely öröklődik a vérben apáról fiúra. Aki nem nemes és mégis kitűnik a harcban, mint hős (bagatur) szerepel Ha nagy hírnévre tesz szert. felemelkedhet a nemesi rendbe. Ilyenkor egy ú.i nemesi dinasztia alapítója.”

A hunokról a leghitelesebb, legjobb kútfő Priskos rétor bizánci követ és történész. Szerinte Attila apjának, Mondiakusnak (a magyar hagyomány és Kézai szerint is Bendegúz) volt egy nemzetségjelölő neve is: Balam-ber formában. E díszítő nevek képviselői, viselői csak szabad, nemes rétegből származhattak. A szó eredete a hunok totemállat ősenek, a farkasnak a nevére vezethető vissza. Török-mongol nyelven: buri, bori, boru farkast jelentő szavak.

No most, hadd szolgáljak én is egy "szinkron-hatással", de ezúttal s nem daczból – keletről! nyugatra hatóan. Reynolds, R. L. – López, R. S. amerikai szerzők meglátása az, hogy a hun bori-ból, beri-ből alakult szavakból formálódott ki a latinizált "barones", a minden adózástól mentes nemesi rangúak osztályának elnevezése. A német "Freiherrbáró" cím tehát eredetileg egy ázsiai rangjelzésből ered, amelyet a hunok hoztak Európába. Az amerikai szerzők Du Cange középkori latin nyelvű szógyűjteményére is hivatkoznak, amely a "szabad és teljes-jogú nemesek" gyakorlati megkülönböztetésére ezt a szót alkalmazza (98).

Priskos rétor nyomán mélyebb vizekre is merészkedhünk okoskodásunkban. Tőle tudjuk például, hogy

„A hun nagyfejedelem udvarában a szkíta királyoknak egész raja nyüzsgött”.

Vagy: a hunok 395-beli ázsiai harcairól szólva írja a hun hadak vezetőiről:

„a királyi szkíták közül származtak és sok nép felett uralkodtak.”

A királyi szkíták arról nevezetesek, hogy ők már apajogú társadalomban éltek, s emiatt meg is vetették a még anyajogú közösségekben élő szkítákat. Azért is tulajdonítják nekik emezekkel szemben a korabeli források a kijelentést:

„csak korbáccsal megyünk ellenük, mert nem méltók a fegyvereinkre.”

Akinek az apja ismeretes, az már nembelinek számít, nem van, az nemes. A magyar nemes szó tőszava is a nemzeni, nemzetség tőszava. Ennek kifejezésbeli, tartalmi példáját sem az ugor, sem a török nyelvekben nem találjuk meg. A római patrícius is egyenesen olyan embert jelent, aki apától származik.

A nemes szó eredeti használata ily módon a nőági és férfiági leszármazottak közti megkülönböztetés idejére vezethető vissza. – E nagyszerű gondolatokat Nagy Géza szkítatanulmányából merítettem. – Mivel pedig a magyar nyelvben a nemesnek a nép az ellentétes fogalma, Budenz szófejtését fogadja el: a nép jelentése név nélküli nőfiak (nejepi, azaz nő-fi, vagyis nő és férfi egy szóban).

„A hun történet fikciója értelmében a hatodik világkorszakban a communitas tisztségviselőket... választott”

mondatkezdő Szücs-szavak helyett lássuk inkább, gunyoros jelzők nélkül magát a forrást. Kézai szövegét:

„Tehát a világ hatodik korszakában a hunok Scythiában laktokban mint a főveny (Igy megszaporodván, az Úr hétszázadik esztendejében egybe gyülekezve maguk között kapitányokat, azaz vezéreket vagy fejedelmeket állítanak.” „S állítanak magok között egy Kádár nevezetű bírót a Torda nemzetségből,

ki a köz hadi népet ítélje, a viszálykodók pereit igazítsa, a gonosztevőket, tolvajokat, latrokat büntesse; úgy azonban, hogy ha azon bíró mértékletlen ítéletet hozna, a község megsemmisítve visszavonhassa, a vétkes kapitányt és bírót letehesse, mikor akarnia. Mert azon törvényes szokás a hunok vagy magyarok közt Gyeics vezér, Takson fia idejéig sértetlenül fen vala tartva."

A Szabó Károly által községnek fordított *communitas*, közösség fogalom még a következő formában található meg Kézainál: Ethele koronás fejű madarat – magyarul turult – ábrázoló címeres pajzsáról említi:

„Mert ezt a czimert hordták volt magokkal a hunok mindig a hadban Gyeics vezér idejéig, míg magokat községben kormányozták."

Jóval később, a Második könyv 15. pontjában:

„Kevés idő múltával osztán a magyarok községe Lél- és Bulcs-ot Németországba küldi..."

Ugyane könyvben a 19. pont alatt:

„A magyarok községe tehát kapitányaival vagy vezéreivel, kiket időnként szokott vala tellni, Gyeics vezér idejéig..."

E lehetséges hivatkozásokon alapszik hát a nagyfüstű tudomány. Lássuk, miként.

A szerzőnek elsősorban az nem mehetett a fejébe, honnan ez a demokratikus ízű közjog, benne a választás, letetés, visszahívás, az, hogy maga Attila is elsőbb csak kapitány, halála után pedig ismét a *communitas* váltja fel átmeneti monarchiáját.

„Miután a sereg elszéledt (a tárnokvölgyi ütközet után). a hunok római módra Ethelét teszik magok fülé királlyá, ki is testvérét Budát a Tiszától a Don vizéig különféle idegen nemzetek fejedelmévé és bírójává tette. Maga pedig alattvalóival magát hunok királynak, világ félelmének, Isten ostorának nevezette."

(Kézai)

„A comllunitas-teória forrását illetően a történeti irodalom meglehetősen bizonytalanságban volt. Hazai előzményei nem voltak"

írja Szűcs. Nincs már azonban okunk az aggodalomra:
„A kulcsot ez esetben is a filológia adja kezünkbe. Kézai elképzelése szerint a hun kommunális szervezet kisebb részegységeiben, az egyes seregekben is a nagyobb egységgel analóg öngazgató és korporatív elvek érvényesültek. Az Egész és a Rész jellegzetes kapcsolata a XIII. század közepén egységes teoretikus keretbe összeálló korporációs tan.”

E nagy felismerésre még ráüti a hitelesítés pecsétjét a tekintélyül idézett Otto Gierke:

„...általa létrejött a társadalom újfajta eszmei modellje, amely alkalmas volt a korábbi teokratikus modell széttörésére”:

Teokratikus modellt ugyan a magyaroknál sohasem kellett széttörni, ez a példa így igen messziről jött, s nálunk nagyon idegenül is érezheti magát Különösen, hogy a citáló magyar történész közelebb is hajolhatott volna példáulért, így a vérszerződés esküpontjaihoz is, első alkotmányunkhoz.

Ez ugyanis azt mondja ki:

„Ameddig életünk tart, sőt utódaink életének fogytaig mindig Álmos vezér ivadéka lesz a vezérünk.

Ami jószágot közösen szerzünk, mindenkinek része legyen abban.

Azok a fejedelmi személyek, akik szabad akaratukból Álmost vezérnek választották, soha a vezér tanácsából ki ne maradjanak.

Ha valaki az utódok közül a vezér személyéhez hűtelen lenne. és viszályt keltene a vezér és rokonai között, annak úgy hulljon a vére, ahogy a mienk hullott, amikor Álmossal vérszerződést kötöttünk.

Hogyha valaki az utódok közül a vérszerződést megszegné, azt örök átok sújtsa.”

Íme az eskü.

Itt bizony egyenlő felek szerződtek, a törzsek fejei. Új törzsszövetség született, mai szóval föderáció jött létre, s a felek jogai beleférnek a Szűcs-fele korporatív tanba, ha a vezérek nem is tanultak jogot Padovában, hogy elleshessék az új eszméket, amint ezt állítólag Kézai megtette volna.

Az ún. rész és egész viszonyának azonban komoly tényei találhatók meg a hajdan volt hun társadalomban.

Ammianus Marcellinus feljegyzéséből tudjuk:

„Nem vezeti őket a királyi hatalom szigora; megalégszenek azzal, hogy egyik törzsfőjüket viharos tülekedéssel vezérré választják.” Vagy: *„A hunok a komolyabb ügyeket lovon ülve közösen tanácskozzák meg.”*

Harmatta János úgy véli, az ilyen alkalom a nemzeti vagy törzsi tanács ülése lehetett. (99).

A társadalmi felépítmény legkisebb egysége (6-10 család) az aul. Fölöttük vannak az altörzsek, majd törzsek, s ez utóbbiak egy még nagyobb politikai egységben, a törzsszövetségben kapcsolódnak össze.

Ami pedig témánkban a legfontosabb: a kisebb egységek, majd feljebb a népek is a birodalomban megtartják önállóságukat. Nem olvadnak fel egymásba, a nomád (nekem kifejezőbb és rokonszenvesebb Padányi Viktor lovas civilizáció fogalma) birodalom ily módon sok kis államocskára. Az egyes részek csak a közös veszély órájában tartanak össze, segítik egymást.

Hasonlót ír őseinkről Bölcs Leó:

„...a csata napjáig nemzetségek és törzsek szerint elvannak széledve, lovaikat télen-nyáron folytonosan legeltetve. Háború idején a szükséges lovakat török sátraik közelében őrzik a had rendezkedéséig, melyet éjjel szoktak megkezdeni.”

A tisztségek örökletesek. Ez a szabály nemcsak az uralkodó törzsekre, hanem a leigázott népekre is áll. Jordanes dicsekszik is vele, hogy a hunok uralma alatt élő gótoknak királyaik vannak.

Minthogy pedig a legkisebb altörzs feje is végeredményben kagán a maga birodalmában, csak természetes, hogy ugyanazok az elvek érvényesek reá is, mint a nagybirodalom fejére, a nagyfejedelemre. Ez jól szemlélteti, hogy a nomád állam egészen apró, önálló részek egyesülése révén áll elő. A méltóságok nem üres címek, a tényleges hatalmat jelentik.

A nomád nagyfejedelem csak a saját törzse, népe és a főméltóságok felett gyakorol közvetlen hatalmat, az alsóbb tiszt-

ségeket már nem ő, hanem az alája tartozó méltóságviselők töltik be. Az ázsiai hun birodalomban a huszonnégy főember maga választja ki a vezéreket az ezredek, a századok és a tizedek élére. A nép ugyanis hadakra oszlott, mégpedig a tízes számrendszer alapján. Az ázsiai hunok a legfelsőbb méltóságok viselőit "tízezer lovas"-nak hívják.

Szűcs Jenő korporációs hasonlatának – eltekintve attól, hogy átvételként semmi köze sem a hunok, sem a fejedelem kori magyarok társadalomszervezési gyakorlatához és elveihez – az a fő gyengéje, hogy a példának felhozható korporációmodellek jogforrása mindenütt eredetileg egy felsőbb autoritás (király, császár). Ezt az ellentmondást úgy igyekszik áthidalni – szüksége van rá, mert Kézainál mindenütt a közösség, a communitas a legfőbb autoritás –, hogy az ő korporációs példájában – mint mondja –

„már megjelent a rendi államfelfogás csírája, az uralkodóval szembeni önmagában megálló jogi személyiség.”

Ez mentőérv, s bizony csak fügefalevél.

"Kár a gőzért", mondhatnám, ha élő szó döntene közöttünk: nincs mit tenni, az óriási területen állatokat milliósámmal legeltető lovas népek társadalmi szervezete és jogrendje csak alulról épülhetett felfele, csak laza, alkalmi nagyobb szövetségek voltak közöttük lehetségesek, a kisebb, de állandó kis autonómiák révén.

Kézai épp akkor tévedett volna súlyosan, ha kis városállamok, erős kézben tartható települések könnyen oktrojálható közjogi formáit tulajdonítja nekik. Hasztalan őt hamisításra uszítani, s közben még rá is fogni, hogy kohol.

De mondja el maga Szűcs Jenő a dilemmáját, ha már belekeveredett:

„Hogy Kézai politikai teóriája ebben az eszmekörben fogant, azt elárulja az ősi fiktív (mintha beszédhibája volna, nem tud e jelzőtől szabadulni) hun társadalom belső szerkezeti princípiuma, az önigazgató korporatív jelleg. E téren elméletének közvetlen forrása aligha lehetett Aquinói Tamás, hiszen nála a communitas elvileg nem létezhet felsőbb autoritás

nélkül, ezzel szemben Kézai fikciójában (sic) a communitas eleve adott történeti princípium, amely megelőzi a monarchiát – Attila királlyá választását –, s később is egészen a keresztény monarchia létrejöttéig a hatalom egyedüli birtokosa és gyakorlója. Vagyis létezhet a communitas felsőbb autoritás nélkül."

...Ez azért lehetett

– folytatja –, mert

„a XIII. századi átalakuló politikai teória már belehelyezkedett az antik forrásokból eredő hatalom-átruházási elméletbe. E szerint a jog és hatalom eredeti birtokosa a nép, amely hatalmát csak utóbb, másodlagosan ruházta át az uralkodóra".

Lám, Szücs már visszahátrált jogforrásért a hatodik világhatárszorból, legalább az ötödikbe, gondolom, a köztársasági Rómába avagy talán a Perikles Athénjébe, egy kis népjogért az eszmeátvételekre kényszerített Kézai kedvéért. Tartóztassuk azonban, csak legalább addig, míg megnézzük, megelőzte-e – és hogyan – a valóságos huntársadalomban a monarchiát, Attila királlyá választását, a communitas?

Legyen tanúnk Harmatta János már idézett tanulmánya. A szerző természetes logikával s igen szellemesen a hunokról tudósító Marcellus, Olimpiodoros és Priskos saját társadalmukból hozható közjogi fogalmait (philarchos, piuda-reiks, primates stb.) elemezte, s így derített fényt a hun viszonyokra illesztett jelentésükre.

Talán ha Szücs Jenő is ezt teszi a Kézai XIII. századi „padovai” jogi kifejezéseivel, fogalmaival, és szembeesíti ezeket a múltbeli hun és a fellelhető korabeli magyar társadalmi valószínűségeekkel, nem téved el ily mértéktelenül, s nem veti oda martalékul egy nemzetközi szaktestület továbbtaposó lábai elé, az ő mihaszna meglátásai érdekében. a nekünk ennél sokkal becseesebb Kézai-krónikát, s a sokkal tapintatosabb fogalmazást, tanulmányozást igénylő hun-magyar ügyet.

De kövessük Harmatta Jánost: Olimpiodoros 410-es évekbeli követjárása idején a hunok még törzsi szervezetben éltek. Központjuk már évtizedek óta itt volt nálunk, feltehető-

en a Duna-Tisza-közén. Az első törzsfő ez időben még nem azonos a törzsszövetség vezetőjével. Ekkor tehát a hunok még csak laza törzsi szervezetben éltek.

Erre Priskos érvelése is bizonyosság: a bizánci követeknek azért kellett elutasítaniuk Attilának magasabb rangú követek küldésére vonatkozó követelését, mert sem a saját elődeinek, sem másoknak az uralma alatt nem küldtek a hunokhoz Bizánctól ilyen előkelő követeket.

Ebből az derül ki, hogy Attilának az ősei is törzsfői hatalmat gyakoroltak, részben pedig, hogy rajtuk kívül más hun törzsfők is voltak.

Attila emelkedésének folyamata úgy mehetett végbe, illetve úgy érthette el az ismeri fokot, hogy ősei már a IV. század végén megszerezhették a törzsfői hatalmat. A nagybáty, Rof (Ruga) alatt emelkedhettek ki a többi hun törzsfő közül, aki testvérelével, Uptarral már a hun törzsek legnagyobb része felett uralkodott. A IV. század végén már kialakulhatott állandóbb jellegű szervezatként a törzsszövetség, s a törzsfő nemzetsége a többi törzsfő nemzetsége fölé emelkedett.

E folyamat Attilával betetőződik. Ő már egy hun állam feje, s hatalma korlátlan. Kézai jelzője, hogy a hunok "római módra" Ethelét teszik maguk fülé királyné. sokkal kifejezőbb és teljesebb jelentésű. mint azt Szűcs Jenő felfogja Ő részben jólesően nyugtázza: a jelző nem megbélyegző szándékú. másrészt „az önkéntes és szabad hatalom-átruházás." jelentését ismeri fel benne Ez elképesztően naív feltételezés nézzen csak Szűcs Jenő utána, micsoda politikai dsiudzsicival választottak és menesztettek uralkodókat abban a korban Bizáncon. de a megelőző császárkorokban is Rómában Az elméletek olvasása sajnos mákonnyá mérgeződhet

Mást látok ebben a „római módban", s a XX század tanított meg reá. a minden korábbi korszakoknál gazdagabb és jellegében kifejezőbb, egyben gyorsabb hírforrású változataival

Nem kerülhette el a hun birodalom a nagy riválisokkal való mérkőzésében az abszolút teljhatalmú uralkodói formát A „*harc közben a fegyverek azonosulnak*" törvényszerűség érvényesült ebben Bizánc a császári fensőbbség talmi rongyrázá-

sával fitymálta a barbárnak titulált zseniális hunt, pedig az több okkal nézhette le a sűrűn egymást váltó eunuch (szó szerint) főminiszterek és főkardhordozók intrikus, férfiatlan világát

Rákényszerült Attila a hatalom törzsszövetség feletti megragadására. különben a ravasz Bizánc – mint mindig. és később is tette – egymásnak ugrasztotta volna a lazább hatalmi keretű törzsi csoportokat Az akatzirokkal meg is kísérlete, de Attila lecsapott és elfojtotta a szeparációs törekvéseket

Más dolog, hogy Attila korai halála miatt az új állami, hatalmi gépezetnek nem alakulhatott ki a fennmaradásához szükséges beidegzettsége, s a hun népeknek végül is több káruk származott Attila dicsőségéből, mint hasznuk A hatalomban utódok, Dengizik, Irnik, Kuvrát így már csak legfeljebb első törzsfők, vagy megbízható törzsi autonómián nyugvó törzsszövetségek vezetői. Kézai igazát bizonyítják, hogy ismét visszaáll a communitas szerepe, ereje és tekintélye Az egyetlenül megnyugtató. a viszálykodókat megbékíteni képes nemzeti. törzsi autonómia. a demokrácia korábban jól bevált rendje, az Attila monarchiáját felváltó, iszonyú vérvesztéssel járt anarchia után. Mígnem az újabb Kárpát-medencei hunok, az avarok törzsfői közül, hasonló folyamatok és szükség-szerűségek – az azonosulás törvénye – következtében Baján járja meg ismét az Attilához mérhető emelkedőjű hatalmi lépcsőket

Szücs Jenő persze ügyet sem vet a magyar történészek által is kiválóan elemzett történelmi tényekre:

„A mű (Kézai krónikája) merőben anakronisztikusan, de elméletileg annál következetesebben vázolja fel a communitas és a rex történetileg hullámzó viszonyát.”

Kézai aszúérett krónikás mondatai, a nem mondhatok mást nyíltságú, szerény hangú tudósítása már csak az anakronisztikus kitalálás értelmezését kapja:

„S csakugyan, bár Attila monarchikus uralma idején a korábbi kommunális hatáskörök az uralkodóra szállnak át, a communitas nem semmisül meg, sőt egyfajta vegyes politia jön létre, hiszen az uralom nem egyedül Attiláé, hanem a hunoké és az uralko-

dóé. Sőt mint már vázoltuk, Attila halálától Géza fejedelem ig ismét visszaáll a communitas eredeti alkotmánya, s csak a keresztény monarchia jelent újabb változást."

(A fejedelemségek korát. a honfoglalástól Gézáig nem itt tárgyaljuk, a hun társadalmi valóságról viszont ejtenünk kell még néhány szót.)

A vegyes politíának jellemzett torma nem Kézai önkényes jogeszmei átvétele, hanem tényleges hun-társadalmi valóság. Ez a társadalom Attila korában átmeneti jellegű: az osztálytársadalom és a nemzetségi szervezet közös maradványa. Bár Priskos követ járása idején (449) Attila a saját nemzetségi "*arisztokráciája*" fölé is emelkedve, korlátlan hatalommal áll a hun állam élén, a hatalom központjától távolabb megvannak, léteznek a nemzetségi, törzsi keretek és intézkedő fórumok. Közvetlenül mellette viszont már nem áll semmiféle tanács, mely intézkedéseit korlátozná. Már nem egyszerű törzsfő, a bizánci császárhoz hasonló abszolút uralkodó.

Ez azonban nem régóta van így. Saját maga még testvérével együtt a régi nemzetségi hagyománynak megfelelően nagybátyjai után került hatalomra. A hun nemzetségi szervezet tehát még Attila idejében eleven hatóerő volt. Szakított viszont ezzel a hagyománnyal, saját nemzetségei is szembe fordult. Uralmát saját családjá számára akarhatta birtokolni. Ez is egyik fő okozója lehetett a halála utáni "hunöldöklésnek".

E tények után olvassuk el az eszmetörténész eligazító sorait:

„A következetesen végigvitt történeti fikció azt is mutatja, hogy a korabeli jogelmélet melyik irányzatát avatta (Kézai) történeti elvé. Ez a bolognai iskola."

Akinek ez nem elég. van még más bizonyíték is.

„Egyik udvari klerikus kollégája. László mester könyvtárában (1277) nemcsak a teljes Corpus Juris Civilis könyvei voltak meg, hanem egyéb római és kánonjogi könyvek közt Azo Summája is."

Rendüljünk meg egy pillanatra e bizonyítékok "*könyörtelen súlya*" alatt, ám segítségül, előbb a tudós Harmatta keze után kapva, nézzünk szét mi is Kézai századában.

„A vérrokonságon alapuló régi hun nemzetségi és törzsi szervezetet a területi felosztáson alapuló társadalom szervezet váltotta fel... A nemzetségi társadalom maradványai azonban még szívósan továbbélnek,”

Ez Harmatta elemzése az Attila-korabeli viszonyokról.

A megvilágosító felismerés erejével hatott rám ez a megállapítás, amikor egybevettem a Hunfalvy szellemi örököseivel vitázó Hóman Bálintnak a XIII. századi székelyek és kunok társadalmi állapotát jellemző meghatározásával.

Íme Hóman:

„A vérségi köteléken nyugvó politikai, társadalmi és gazdasági szervezet a területi fejlődésnél későbbi fejlődés eredménye nem lehet... A fejlődés (a székelyké) teljesen analóg a kunokéval, akik 1279-ben még tiszta vérségi szervezetben élnek, de száz évvel később már kialakul a székelykéhez hasonló területi szervezetük (kun székelyek) is anélkül, hogy a régi nemzetségi tagoltság megszűnne” (100).

Azt hiszem, teljességgel helyben vagyunk. Megvan hát a Kézai valódi modellje a hunnak tartott székelyek és a Kun László kunjainak korabeli nemzetségi szervezetében. És valóban megvan. Okleveles bizonyítékaink vannak rá, hogy a cancellista Kézainak hivatali kötelessége, napi munkájából adódó feladata volt a szervezet megismerése. Ha pedig Ákos mester írta a krónikát, szintén nem vagyunk bajban, mert az ő idejéből is van okleveles bizonyosságunk. De menjünk csak szép sorjában.

Kézai a székelyekről így ír:

„Maradt volt még a hunokból háromezer ember, kik a krimhildi csatából futással menekültek, kik is félvén a nyugoti nemzetektől Árpád idejéig a Csigle-mezőn maradtak, s ott magokat nem hunoknak, hanem székelyeknek nevezték. Ezen székelyek ugyanis a hunok maradványai, kik midőn megtudták, hogy a magyarok Pannóniába másodszer visszajöttek, a visszatérőknek Ruthenia határszélein eléjük menének...”

Budai Krónika (1473):

„A székelyek. mivel tellek, hogy a nyugati nemzetek hirtelen megtámadják őket, Erdélybe költöztek”

Anonymus:

„...A Kórógy vize mellett a székelyek mindnyájan békességesen elébe menének (Árpád elé) és fiaikat különféle ajándékokkal önként túsokul adák... s az első sorban kezdenek Ménmarót ellen harcolni.”

Ellenvéleményül Ludvig Schlözer:

„Erdély Szent István előtt nem a magyar állam része, a szászok beköltözéséig kétes birtokú föld, melyet a vad besenyők kényük-kedvük szerint bitangolhattak”

A székelyek

„...a kunok ivadécai 1089 után, de mindenesetre az erdélyi szászok beköltözése után.”

A var fejezetünkben szoltunk már a székely eredetről, Schlözer félreérthetetlenül német-centrikus látásmódja ezúttal azért kell nekünk, mert a nagy tekintélyű nyugati kollégák előtt rendszerint meghajló Hunfalvy álláspontjának egyik előzményét kívántuk érzékeltetni benne. Kétségtelennek látszik ugyanis a Schlözerével rokon felfogás, mert a krónikák tudósítását "feneketlen mesének" tekinti, s velük szemben az a véleménye:

„A székelyek a magyar nyelvnek már teljes történelmi fejlettsége után Magyarországból telepítették a keleti határra”

"Halhatatlanok a mesés hunok, halhatatlanok a mesés skythák, mint halhatatlan maga a mese is. Amde a történelem nem mese.”

A "nagyemjű" és nagyokos Hunfaly utolsó mondatával feltétlen egyetértés jegyében s mai szellemi örököse, Szűcs Jenő communitas-teóriájának kérlelhetetlen cáfolataként teregesük ki Szabó Károly (101), Tagányi Károly (102), Réthy László (103) s az őket is összefoglaló Hóman Bálint (104) történelmi bizonyosságú szakértői véleményét.

E szerzők vizsgálódásai a székely eredet körül hullámzó vitát tükrözik, s válaszaik abban igazítanak el, összefoglalók vagy királyi telepítvényesek, magyarok vagy idegen nemzetiségűek voltak-e a székelyek, és mikor szálltak meg Erdélyben, illetve

Magyarország területén. Az első kérdésre a székelyek gazdasági, társadalmi és politikai szervezete, valamint jogi intézményei adják meg a nekünk elsőrangúan fontos válaszokat.

Kétségtelenül bizonyított tény, hogy a közigazgatási és törvénykezési hatalom tulajdonképpeni birtokosa a székely közösség volt. A székely önkormányzat szerve pedig éppen a – nekünk kritikus X III. század óta a székely szék, Autonóm közigazgatási jogait a szék közösségének – figyeljük a dátumot – (1270: a telegdi szék közössége) .és az összes székelyek közösségének gyűlése (1300-1400 körül) révén gyakorolták. A területi szervezkedés és a végleges letelepedés ideje éppen a XIII század: ekkor tűnnek fel egymás után a székely székek: 1224, 1256 Siculi terre Sebus (Sepsi). 1272, 1291, 1327 Siculi de Kezd: 1270, 1279 universitas Siculorum de Telegd: 1280 diocesis Telegd stb

Szűcs helytelen Kézai-értelmezése miatt ill e korbeli gyűlésekről pontosabban is kell szólnunk 1270 universitas Siculorum de Telegd: 1270 körül indistincta sine meta perfrui et uti, secundum legem et statutum omnium Siculorm de Telegd: 1280: comes ac ceteri Siculi viri providi et honesti in dyocesi Thelegd constituti Az összes székely közösségek gyűléseire példa 1300 körül: universitas v communitas Sicolorum: 1344 presentibus universitate Sicolorum

A székgyűlés választotta a hadnagyot (1324). később a nemzeti bírák helyébe lépő székbíró (1381)

A székely nemzeti gyűlés maga választotta legfőbb törvényszékének tagjait, s eljárásokért felelősségre vont.

A Kézai által megtapasztalható communitas szervezet és hatalmi gyakorlat itt tehát kétségtelenül megvolt

A vegyes politíának nevezett formára is fellelhetők a tények, a XIII század óta az erdélyi székelyek legfőbb központi hatósága a székely ispán volt. A király nevezte ki (hasonlóan a kunok és szászok ispánját), rendszerint az előkelő országnagyok sorából a vajda után ő volt a legelőkelőbb méltóságviselő Legfőbb fellebbezési hatóság is és a székely hadak fővezére a király nevében és megbízásából.

A kialakult szokás szerint a nemesek Tordán, az erdélyi vajda, a szászok Szebenben, a szász ispán, a székelyek Udvar-

helyen, a székely ispán elnöklete alatt külön nemzeti gyűléseket tartottak IV. Béla egyik 1235-ben kelt okleveléből tudjuk, hogy Bogomér a székelyek ispánja és hadnagya.

Erdélyben a székelyek birtokjogilag nem birtokosok, csak haszonélvezők, a birtok nem egyeseké, hanem az egész nemzetségé. Ezekhez a királynak semmi köze, ők maguk hódították meg. Árpádnak is éppen olyan ősi szállása volt a honfoglaláskor Fejér és Pest megyében, mint bármilyen más nemzetségnek. Az oklevelek csak akkor emlékeznek e nemzetségi birtokokról, amikor a közös birtoklás a civilizáció hatására teljesen megszűnik

„Az erdélyi székelység nagyobb zárt tömegben megtelepülő ősfoglaló nép vagy törzs volt. Ők voltak Erdély egyedüli honfoglalói az adományos birtokosokkal s a királyi vármegyei szervezethez tartozó népelemből kiemelkedő erdélyi magyar nemességgel, a telepes szászokkal és földesúri joghatóság alá tartozó oláhokkal szemben.”

(Tagányi Károly id. mű; Meitzen: *Zur Agrargeschichte Ungarns*).

Ez a magyarázat a székelyek ősi törvényére: a székely hűtlenség esetén fejét igen, de székely örökségét el nem vesztette, nem sérthette meg. A Székelyföldön nem volt királyi jog és eredetileg nem volt magánbirtok sem. A magvaszakadt és vagyont vesztett székely birtoka visszaszállt a székely közösségre, amely nem királyi adományként, hanem nemzetségi közös vagyon formájában birtokolta szállásföldjét. Az erdélyi szászok és szepességi németek velük szemben telepítvényesek, a király földjéért, amelyet adományban kaptak, adót fizetnek. A székelység fegyverrel szolgál, semmi adófizetéssel nem tartozik.

„A Hunfalvy által képviselt királyi telepítés elmélete ily módon jogtörténeti és gazdaságtörténeti abszurdum. A területi szervezetet áttörő, s azt szinte elhomályosító érvényesülő nemzetségi szervezet csupán egy zárt tömegben letelepült nép vagy törzs ősi gazdasági és politikai szervezetének maradványa lehet” (Hóman).

Lássuk a Kézai korában – sőt 1562-ig (a székely lázadás II. v. János Zsigmond általi leveréséig) csorbítatlanul megmaradt – vérségi, nemzetségi szervezet bizonyosságait.

A székelység – tekintet nélkül területi hovatarozására – nemekre és ágakra tagozódott és a székek közösségében a nemzetségi tagozódás alapján gyakorolta kötelezettségeit és élt jogaival. Ugyanazok a nemek és ágak vérségi jogon több szék önkormányzatában vettek részt. Maros-, Kézdi-, Csik- (Kászon) és Aranyosszék területén kimutathatóan ugyanaz a hat nemzetség a szék önkormányzatának részese.

Törvényeink a székelyeket, bármely rendhez tartozzanak (főember, lófő, közszékely) egyaránt nemesnek ismerték el. Ha egy székely bárhova költözött is a magyar korona területén, s székelységét igazolta, a nemesi jogokat minden kiváltság nélkül élvezhette. (Nagy Lajos 1346-ban a Szabolcs vármegyében letelepedett Senyői Pál és rokonai székelységét kivizsgáltatta, s kiváltságlevél nélkül, bárhol szabadon lakhattak.)

A székely, ha nem székelyföldre tartozó területen lakott is, vele született vérségi jogát el nem vesztette, ott is saját ispánja hatósága alatt állott, annak zászlaja alatt volt köteles katonáskodni, szóval székely jogú maradt. A korábbi korona-birtok pedig, ha székely szállta meg s vette birtokába, székelyfölddé vált. A székelység: Siculitas (1346) egyértelmű volt a teljes szabadsággal és egyértékű a magyar nemességgel.

A különbség lényeges: székely nemessé a király nem emelhetett senkit. A Székelyföldön a vérségi szervezet hatalma kizárólagos maradt, s a királyi jog érvényesülni nem tudott. A székely vérségi szervezetben való részesedésre királyi adomány nem, csak a székely származás képesített, viszont Magyarországon s Erdély királyi földjén is a király a XI. század eleje óta egyéni birtok adományozásával nemessé tehetett bárkit,

A Kézai korában a kunoknál és a székelyeknél még javában meglévő nemzetségi, vérségi kötelékek és szemlélet érvényességének ismeretében igen furcsán, sőt anakronisztikusan hatnak Szűcs Jenő, ismét csak bántó és éles szavai:

„Ezt a merőben történetietlen, ám logikailag konok következetességgel érvényesített eredetfikciót tévedés lenne valami faji gondolat csírájának értelmezni.”

E mondat a mentegetésbe burkolt ragadós gyanúsítás iskolapéldája.

„Ahhoz, hogy a szemlélet áttörje a merev keresztény történetfelfogás vastag falát, kissé otromba faltörő kosra volt szükség.”

Nem a fal a vastag itt, hanem a riasztó tájékozatlanság, a már nyomasztóan sok tévedés s a félreismerhetetlen rosszindulat.

Végére hagytam az "érv-ászt", ítéljék meg az oklevélismerő történészek, valóban annak számít-e a következő bizonyítékom.

V István kedvelt hívei, Lőrincz és Lestár kérelmére megengedte, hogy a telegdi székelyek szomszédságában levő két örökölt falujukat, Szederjest és Szentkeresztet használhassák és bírassák. Bár IV. László a parancsot 1279-ben átírva és megerősítve ismét kiadta, mégsem fogadta be Udvarhely-szék közössége e két falut és birtokosait soha kebelébe. A királyi parancs úgy szólt, hogy Lőrinczet és fiát, s maradékaikat maguk közé fogadják be. Szederjes maradt, mi volt: vármegyei, Szentkereszt pedig királyi terület.

Mi teheti ezt az esetet perdöntő érvvé e bizonyításban? Az, hogy a királyi kancellárián, ahol Ákos mester is és Kézai is dolgozott, V. István. illetve fia, IV. László idejében, ebből az esetből is ismerniük kellett a nemzetiségi, vérségi jogi bázison szerveződött székely (hun) communitas ügyintézési gyakorlatát és elveit.

Kiderülhetett ez, ki kellett derülnie más példából is. Ha pedig kiderült – az ellenkezője elképzelhetetlennek látszik –, akkor az ún. communitas-teória forrásáért fölösleges volt Padovába, Bolognába, az antik Rómába s minden lehetséges egyebüvé elfáradni.

IV. László a kunok elleni hódtavi csatában (1280 vagy 82) (105) nyújtott segítségükért és vitézségükért a székely közönséget királyi adományban részesítette. Ez az adományozás nincs ellentétben eddigi fejtegetésünkkel, egyrészt mert az

adományozás formája egy egyezséglevél volt, másrészt ez az "adománybirtok" felvette a székely szállásföld jogi természetét. Olybá vált, mintha eredeti foglalásföld lett volna. Így sem királyi kiváltságok, sem követelések hordozójává nem válhatott. Az "adományt" a kézdi székelyeknek az Aranyos mentén ősfoglalás jogán megszállt raja (1262-1272 közt: Siculi de Kezd de iuxta Aranyas, 1289: Siculi super terra Oronos commorantes) a hódtavi csata után – 1289-ben – kapta IV. Lászlótól a tordai várnak az ő szállásföldjükkel szomszédos Aranyos nevű földjét (Székely Oklevél). Aranyos várföld ezáltal székely földdé lett.

Mármost Kézai a hódtavi csata idején még minden biztonnyal kancellista volt, ezért is számítják a krónika megírásának idejét legelőbb 1282-ben, mert e csatát még említi. Az adományozási jogi aktusa ugyan 1289-cel ölt testet, de előkészítését nem sokkal a csata utántól lehet venni. Az ilyen kancelláriai munka pedig az adományozási forma (ez esetben a szállásföld-gyarapítás) tisztázását, megtárgyalását is magában foglalja.

Ha ez nem elég érv, ott van a székely szállásterületek egész sorának végleges területi egységekké székekké szerveződésének egymás utáni több példája a század második felében. A kancellárián mindennapos nyilvántartási munkaadózási, katonáskodási stb. ügyekben a székely vérségi, nemzetségi külön jogok ismerete és értelmezése alapján intéződött.

Hosszú sora volna felemlíteni a külön székely jogok királyok általi mindenkori megerősítésének tényeit. Elég annyi, hogy ez a Kézai-korabeli eset, a helyi communitas visszautasítása, később is megtörtént. A hazai viszonyokkal ismeretlen s egyébként is akaratát erőszakosan keresztülhajtó Róbert Károly sem tudta háromszori királyi parancs ellenére egy Kászon-székbeli magtalanul elhunyt székely birtokait Apor Sándornak adományozni. A szék azt vérségi joron megtartotta a közösségnek, Szűcs fogalmával: a communitas-nak.

A székelykérdés egyéb vonatkozásaitól ezúttal el kell tekintenünk.

Tanulságos példák (kun bírák választása és szerepe stb.) rejlenek a kunok ez időbeni tiszta vérségi szervezetű nemzet-

ségi öngazgatásában is, de a krónikák tudósításaihoz igazodva, őstörténeti hun-magyar kapcsolatbeli fontossága miatt csak a székel: társadalmi, jogi formákról szoltunk Annak ellenére tettük ezt, hogy a kun hatások talán még erősebbek lehettek Kézaira illetve Ákos mesterre, mint amennyit a székely vonatkozásoknak gondolhatnánk

A kun nemzetségi szervezet meglétéről tanúskodó egy törvényt jellemzésül azért lássunk. Pray közli Dissertációjában IV. Béla e törvényét:

„A kunok országunk nádorának bíraskodása alatt állanak. Ki mindnyájuk fölött tartand ítéletet, azon főnök vagy bíró közbejöttével, ki minden nemzetségben választani fog, kivéve azon esetet, hogy ha két kun vérontás miatt perlekednék, akkor őt azon nemzetség bírója ítélje a melyhez a vádló tartozik. ha pedig ilyen esetben a pörlekedők egyike a mi fölségünkre hivatkoznék, akkor mi azokat személyesen, az illető nemzetség bírójának közbenjöttével ítélendjük el”

A nemzetségi kötelék micsoda erejéről tanúskodik csak ez az egy bizonyíték is a király maga ül össze a nemzetség bírójával, ha bármelyik peres fél azt így kívánná...

A földre pedig csak ennyit IV. Béla törvényéből

„Az üres földeket a nemesek foglalják el melyeket minden nemzetség maga között eloszt”

(Pray Di. An. Vet.)

Neul „Padovai”, sokkal inkább kun szellem terjengett a kancellista Kézai körül. 1273 októberében az olműtzi püspök figyelmezteti is a pápát, hogy

„Magyarországban. hol a kunok fölényre jutottak, kik a foglyokat pogány hitükre térítik. a kereszténység veszélyeztetve van”

Néhány megjegyzés Györffy György értelmezéséhez

„Az első magyar királyok nagy és fényes kísérete hun szokás”

(Hartvik püspök, 1108 körül).

„Hartvik Etele maradékainak mondja az Árpádokat.”
(Bartal György: Új Magyar Múzeum. 1858. III. füz.)

„A Klage c. költeményben azt olvassuk, hogy Pilgrim püspök Magyarországra is elküldte embereit följegyezni a hunokról itt élő mondákat.”
(Thury József: Krónikáink és a nemzeti hagyomány. Irod. tört. Közl. Bp. 1897.)

„A magyar nemzeti hagyomány mindig egyféleképpen beszélt, csak a krónikások értették meg különféleképpen... A háromszázéves hagyomány a honfoglalás kori és hun-avar kori emlékeket egészen összekeverte. Az időszámításban van tévedés, az események sorrendjében nincs.”
(Sebestyén Gyula: Az avar-székely kapcsolat emlékei. Bp. 1899.)

„...A XI. századi Gestából ismert az Ecilburg név.”
(Eckhardt Sándor: Sicambria. Bp. 1928.)

A székely rovasírásról: "Ezt az írást a hunok még, Árpád népe már nem hozhatta magával.”
(Marjalaki Kiss Lajos: Anonymus és a magyarság eredete. Miskolc, 1929.)

„Ami a magyarok három nevének – unnoi, turkoi, ungroi – egymás után való előfordulását illeti, az újabb kutatások alapján felmerülhet az a kérdés, vajon nem kell-e e népnevek mögött az akkor még csak a kialakulás stádiumában lévő magyarság különböző elemeit keresnünk,”
(Moravcsik Gyula: A magyar történet bizánci forrásai, Bp, 1934.)

„A fehérló-monda szerkezete világosan arra mutat, hogy Attilától való származtatás nem volt a XI, századi Gestában.”

(Györffy György: Krónikáink és a nemzeti hagyomány. Bp. 1948.)

Az Arnulf ellen Svatoplukkal kötött... „nagy horde-rejű szerződésnek az emléke maradt meg a fehérló-mondában, Ez az utóbb országvételnek magyarózott aktus valójában a nomád szerződéskötés rítusa volt.”

(Györffy György A honfoglalásról. Valóság. 1973, 7.)

Szűcs Jenő érveivel tusakodó fejezeteimben mindvégig éreznem kellett, hogy végső soron Györffy György nézeteivel állok szemben. Sokszor idézett írása kétségtelenül elsőrangú munka. Csak szerencsémnek tarthatom, hogy nem elsőként került a kezembe, mert ha alapjában meg nem is győz, érveivel bizonyosan lefegyverez. A hun-magyar kapcsolat múlt századi vitájának ismeretében viszont Györffy valóban szinte kerekre sikerült elméleti építményén már a repedéseket is megláthatam. Sőt azt is észre kellett vennem, hogy legfőbb állításainak cáfoló buzgalmú mérlegelések valójában Hunfalvy konok tekintetével nézek farkasszemet. Ezzel korántsem azt akarom mondani, hogy Györffy valamiben is Hunfalvyt ismételné. Hanem a végső eredménye, ha más úton is, és jóval bővebb anyag feldolgozása után is, csak azonos a Hunfalvyéval. Ez pedig annál meglepőbb, mert Györffy, hogy csak az eddig idézett művek nagy neveiből említsek, Marquart, Moravcsik, Németh Gyula stb. után írt.

Szűcs Jenőnek könnyűszerrel nekiszegezhettem a felsorakoztatott nagy nevek érveit. Végül is a hun-magyar ügyben ő nem elemez, nem bizonyít, csupán kijelent, egy egyoldalú szemléletet "olcsón áruba bocsát". Vele ellentétben Györffy korrekt, higgadt és tudósi mondataival számomra is a mérvadó szakember ebben az egész témában. Nála így azt kellett keresnem elsősorban, mi lehet a magyarázata annak, hogy ugyanannak az anyagnak, akár a különb fokú ismeretében is, szembe került a hun-magyar kapcsolat képviselőivel.

Az első meglátásom az, hogy belekerült a monda- és krónikaelemzés bűvös körébe. Minden nagyszerűsége ellenére a Krónikáink és a magyar őstörténet ugyanakkor a teljességre törekvés ígézetében íródott fiatalkori munka. Nem véletlenül idéztem a fejezet elején a fehérló-mondáról olvasható, egymással homlokegyenest ellenkező két véleményét, amelyek közül a régi álláspontja, hun-kapcsolatunkat vele sarkalatosan kirekesztő értelmezése különben a velünk cseppet sem rokonszenvező osztrák-német Dümmlertől ered.

A két fogalmazás között eltelt 25 esztendő új adatai alkalmat adhatnak akár az egész elmélet újrafogalmazására is, 1948-ban ugyanis Györffy is úgy tudta még, hogy a fehér ló-

monda az országvétel ("rászedéses") módjának a leírása, s fel sem vetődött benne, hogy nem az, hanem csupán a pogány kori szerződés-kötés hun fajta rítusa. S bármily rezzenetlen tudósi nyugalommal írja le most korábbi felfogásának az ellenkezőjét, emlékeztetnem kell arra, hogy az Attila magyarjaira, hunjaira hivatkozó anonymusi, illetve Kézaitól is megerősített kettős honfoglalást, a pannóniai "jogcímet" – Dümmlerrel egyezően – főként a korábbi magyarázatával vetette el.

Györffy nézetének megközelítéséhez induljunk ki általában összefoglalónak is tekinthető soraiból:

„A hun kapcsolat háromféle módon nyilvánul meg a nyugati forrásokban, a X-XII. században: a források egy része a magyarokat hun néven említi, más része a hunokat ungari néven nevezi, egy további csekély hányada pedig burkoltan vagy nyíltan azonosítja a két népet.” „... „Nem tudatos azonosítás, tájékozatlanságból eredő tévedés... Ugyanilyen tájékozatlanságra vezethető vissza az avarok hun néven való említése... A magyarok jobb megismerésével ez a névhasználat fokozatosan eltűnik... Ez időben élt az avar-magyar és szkíta-magyar azonosság is... A hun magyar azonosítás kifejtésére a XII. század végén került sor.” (106)

Nézzük legelőbb az avar-vonatkozást. Hogy az avaroknak a hun néven való említése nem tájékozatlanságból eredt, ezt a magyar kutatás Györffy könyve óta is megerősítette. A var fejezetem erről részletesen szól. Ehelyt azt kell szóvá tennem, hogy Györffy általában is igen gyér figyelemre méltatja a Kárpát-medencei avar uralom tartósságának, ebben az állandó kialakulásban levő korban való nagy történelmi jelentőségét: az avarokat itt 562-től számíthatjuk, s csak a Nagy Károllyal viselt háborúk végéig is (802) uralmuk ideje bizony 250 év.

Kellően bizonyított – írott források szerint is 100 éves további itt létüket szintén igen kurtán-furcsán sommázza:

„Az avarságát őrző Fertő-vidéki »kapan« híjával lévén a katonai kíséret biztosította hatalomnak, csekély népével rövidesen elenyészett” (107).

Mivel nem szándékom – avar fejezetem után – ezzel az avarmegítéssel behatóbban foglalkozni, csak azt jegyzem

meg, hogy a 250 évi uralom és a további fennmaradás ily elki-csinyító felfogása cseppet sem tényszerű s egészében tartha-tatlan.

A hun-magyar azonosításnak csupán a X-XII. századi írott forrásokra való lokalizálás, s ezenközben a korábbi ugyanilyen és hasonló értelmű, tartalmú bizánci, örmény, valamint latin megítélések elmellőzése érthetetlen, ha ugyanakkor a honfog-lalás előtti magyarságot az onogur elnevezésű népben látjuk a hun-nak, hun-szabirnak, türk-nek, onogur-bolgárnak, kazárnak tartott törzsszövetségekben és birodalmakban.

Hogy pedig a X-XII. századi "névhasználat" a magyarok jobb megismerésével fokozatosan eltűnik, úgy is értelmezhető, hogy a kezdetekben, éppen a IX. századtól való egyre jobb megismerés alapján azonosíthatták a magyarokat a hunokkal és az avarokkal. A beköltözés sorrendje miatt is külön avarok-nak, hunoknak az egységesebb arcúvá vált magyarságban való eltűnése után pedig szükségtelen volt a további azonosítás, a hunugarból, onogurból származott név viszont éppen úgy fennmaradt, a korábbi elnevezés véglegesülése alapján.

A bizánci írók elnevezéseit igencsak könnyed lekezelés volna a tájékozatlanságukkal magyarázni. Nem azt a látszatot keltik, hogy "messziről minden hegy kék" vagy "sötétben min-den tehén fekete", ahogyan Mikszáth szokott évödni a bizony-talan, hiedelmes vélekedéseken. Moravcsik úgy látja, volt ezekben az elnevezésekben következetesség s így tapasztalat is.

„A magyarokra is vonatkozó »unnoi népnév« a bi-zánci forrásokban:

a) *a magyarok kialakulása korában: a tulajdonkép-peni hunok, akatzirok, kidariták és ephtaliták, szabirok, utigurok, kutrigurok, onogurok, avarok, türkök, közelebbről meg nem határozott népek a Kau-kázus, Maeotis és Duna vidékén, s mint zsoldosok a bizánci hadseregben, végül bolgárok;*

b) *a magyar honfoglalás után: uzok, kunok, szeldzsukok, oszmanli-törökök.*

A turkoi népnév:

a) a magyarság kialakulása korában: tulajdonképpen türkök (»kök-türkök«), kazárok, keleti törökök az arabok szolgálatában;

b) a magyar honfoglalás után: vardarióták, szeldsukok, oszmanli törökök".

Vagyis az unnoi és a turkoi népnév

„a magyarokon kívül mindig csak hun-török népekre vonatkozólag fordul elő".

Lássunk példát az egyben magyarázattal szolgáló elnevezésekből is: Agathias (mh. 582 táján):

„az Onoguris nevű erőd az onoguroknak nevezett hunok egy régebbi vereségéről nyerte nevét".

S csak még egy igen „fontos tudósítás: Brooks angol történész fordítása ily neveken közli' a Zacharias rétor (491-518) írásában olvasható, a Kaukázusfelett lakó hun-török népeket:

„Unaghur, Oghor, Sabhir, Burgar, Kortrigur, Abhar, Sarurgur, Ephtalita" (108).

Monda- és krónikaelemzésében, bár igen csekély magyar eredetű bázisra szűkítette lehetséges bizonyító anyagát, mégis igen célratörő kirekesztéses módszerrel dolgozott Györffy. Azt értem ezen, hogy minden későbbi krónikánk hun-adatát és ilyenek felfogható mondaanyagát az elveszett XI. századi Gestából eredeztette úgy, hogy amit benne nem vélt feltalálni, azt mint később, más népektől, így a nyugatiaktól kapott irodalmi reminiscenciákat elvetette.

Ez az ily módon labilis alapú, lényegében spekulatív bizonyítás pedig merész következtetésekre ragadta. Merészsége főként abban rejlett, hogy szó szerint egyáltalán nem, tartalmilag pedig teljességében felfoghatatlanul, töredékei ben is csak következtetéses részleteiben rekonstruálhatta az egyetlen bizonyító anyagként felhasznált, elveszett Gestát. Ily következtetései ben való határozottsága annál feltűnőbb, mert lát nyomot korábbi, bővebb forrásra is:

„ma már ismeretlen, egykorú XI. századi, helyenként az Altaichi Évkönyveknél is bővebb forrást használt",

írja a bajor Aventinusról (1517-21 közötti műve), aki két ízben is említi Schaba (Csaba) vezért, Bulcsu-val, Lél-lel,

Taksony-nyal együtt a X. századból. Nem épít Györffy C. A. Macartney feltevésére sem, hogy ti.

„több közös ősforrással kell számolnunk”.

Anonymus és Kézai krónikáinak hunság-bizonyítékait tehát lényegében az elveszett és általa feltételezett tartalmú XI. századi Gestának az igenhez elégtelennek talált bázisa alapján cáfolja meg és veti el Györffy, az idegen történészek véleményét pedig- bár a honfoglalókkal kortárs írók – tájékozatlanságukból eredő tévedésként utasítja el. Az egész módszer hasonlatos annak a fősíftos, merev hatósági személynek az eljárásához, aki semmiképpen sem fogadja el valakinek a személyazonosságát, hites tanúk ellenére sem, mert személyi okmányai helyett csak – mondjuk – a könyvtárjegyét tudja felmutatni.

Az elemzésnek ebben a módszerében látom én a mondaelemzés és krónika-egybevetés bűvös körébe való beleveszést. Olyannyira, hogy eredményéből nem is tudom meg voltaképpen, elveti-e a szerző a hunkapcsolatot. Jobban csak a széttárt karját látom: a felhasznált adatokból' ezt a következtetést tudja kihozni.

Beszédes bizonyosság eljárási módjára, ahogyan a bolgár fejedelmi lajstrommal igen röviden végez: a magyar krónikák nem tudnak Irnikről, sem a többi benne talált névről, ilyen hagyományunk tehát nincs. Ezzel szemben – más írásaiban – elismeri és vallja a bolgársággal – e szerinte is hunfajta néppel – a történelmi, nyelvi stb. kapcsolatot. Vajon mondhatom e ketősség láttán azt, hogy a Krónikáink és a magyar őstörténet c. könyvében csupán az általa felhasznált saját forrásanyagunk elégtelenségét dokumentálja, és nem egyben a história állításainak ez ügyben a cáfolatát is?

Akármin van, a módszer mindig csupán csak eszköz lehet a cél szolgáltatásban, s ehhez képest vagy jó, vagy rossz.

Már érzékeltettem, hogy Hunfalvy miként adaptálta habsburgiánus történészeknek azt a véleményét, hogy Anonymus csak a Pannóniára való birtokjog igazolására találta ki a magyar Attila-öst. Ez a tétel Györffynél is teljes pompázatában megtalálható:

„Az Attilától való származás kizárólag a foglalás jogának igazolására van megemlítve.”

Közvetett bizonyítéka pedig a már említett fehér ló-monda:

„A régi Gesta, amely a fehér-ló mondával legalizálja a honfoglalást, Attiláról bizonyíthatóan csak annyit mond, hogy Pannónia vezére volt. Midőn Anonymus ráébredt, hogy a Magógtól származtatott Attilát az ugyanettől származó Árpád ősvé is lehet tenni, Pannónia hajdani vezéréből jogcímet kovácsolt, s a kevéssé megfelelő fehér-ló mondát, mint a honfoglalás jogcímét elvetette. Ily módon vált a régi Gesta jelentéktelen Attila-adata Anonymus Gestájának egyik fontos motívumává.”

A jogcímmel "kevéssé megfelelő fehér ló-monda" az újabb bizonyságok alapján már Györffy számára sem országvételi aktus, hanem csupán a hun szerződés-kötés rítusa. Valójában Anonymus sem a birtokjogra való alkalmatlansága miatt vetette el, láttuk, hogy a Botond-mondát is kihagyta. Ha van bűne, mai megítélésünk szerint egyedül az, hogy lenézte a "parasztok csalfa meséit", a "hegedősök csacska énekeit". Ebben egy XII. századi nyugatsznob Szűcs Jenő volt. Ahogyan Anonymus is csak a korabeli tudósok állításainak hitt elsősorban, Szűcs sem fogadja el a "koholmányos" Kézait. Inkább a XX. századi német és francia középkor-kutatók műveiből igyekszik kihüvelyezni a magyar hun-történet vélt forrásait.

A hun-magyar azonosság gondolatának eredetét Györffyhez hasonló következetességgel Hóman Bálint tanulmányozta ebben a században. Ő azt mondja:

„Az azonosság gondolatát a magyarok nem kölcsönözhatték sem a külföldi irodalomból, sem a germán mondából, mert nem ismertek olyan forrást, amelyből ezt megtalálhatták volna. Ez fokozottan áll a hun-székely azonosság hagyományára, mert a külföldi források még a székelyek nevét sem ismerték” (109).

Mielőtt mélyebben belemennénk a két történész – amint majd látni fogjuk – erősen szembenálló s máig eleven érdekű

álláspontjának az ismertetésébe, az idézet székely vonatkozásánál álljunk meg egy pillanatra. Györffy e pontra ugyan kitérően, de lényegében elutasítóan fogalmaz. A dolog azéll érdekes, mert itt nem külföldi forrás átvételével cáfol - ezt nem is tehetné -, inkább valamiféle politikai nézetet sejtet Anonymusnál, amely, hogy már ismerjük Rösler nyers kifakadását Anonymus ellen, igen-igen annak a szelídre hangolt visszhangját gondoltatja velünk

Györffy:

„Anonymus szemlélete tükröződik vissza a székelyek Attilától származtatásában is. Értesülése vagy nézete szerint a honfoglaló magyarság a székelyeket Pannóniában találta.”

Figyeljük a vagylagos fogalmazást: "értesülése vagy nézete szerint". A mondatba ehelyt még csak belopakodó "nézet", tehát az esetleg történelmi tényt közlő értesülésnek már a viszonylagosságát sugalló e célzás, egy következő mondatban már az "értesülést" lényegében kizáró megállapítássá válik:

„A székelyeknek Attila népeként való feltüntetése azt jelenti, hogy a magyarság jogfolytonossága Attila óta meg sem szakadt.”

(Ez ellen hördült fel Rösler a leginkább.)

Betetőzi Györffy véleményét e végső értékítélete:

„A székely kérdés eldöntése tekintetében Anonymus és az elgondolását továbbépítő hun-magyar krónika nem szolgálhat kiindulópontul.”

Magyarán, nem fogadja el a krónikák tudósítását, mivel pedig más "kiindulópontról" nem tájékoztatja az olvasót, abban a kétségben hagyja, hogy a hunszékely rokonság említése a krónikákban valójában csak Anonymus "nézetét" tükrözi.

Vajon e fundamentálisnak látszó és ható véleményének a következménye az az ösztövé megítélés is, amelyet a székely rovásírásról nyújt?

„Művelődéstörténeti értéke van a székelyek betűiről szóló megjegyzésnek, ami legalábbis annyit bizonyít, hogy 1271 körül (ne felejtjük, Györffy szerint a Kézai-krónikát az ekkor még élt Ákos nembéli Ákos mester írta) a székely rovásírás ismeri volt.”

Nem hagytam ki semmit az idézhető helyekből, e tárgyban valóban csupán ez az egy mondat olvasható, a különben rendkívül gazdag anyagú, s véleményem szerint is egyebekben igen termékeny szempontú műben

Valamely írásmód pusztá ténye azonban, az írásbetűinek formája, lejegyzésének módja stb., a művelődéstörténeti értékességen túl még igen sok hasznosan kiaknázható vizsgálódást is kínálhat a történészeknek. A kormeghatározás lehetőségét például, még ha a szövegtartalmakat éppen nem is, de a jelrendszert magát felkutathatja és megismerheti. Ez okból is idéztem Marjalaki Kiss Lajos kormeghatározó következtetését e fejezet élén. A székely rovásírásról, mint láttuk, ezt mondja:

„Ezt az írást a hunok még, Árpád népe már nem hozhatta magával.”

Régibbnek tartja Altheim is. Az a véleménye, hogy az írás hun eredetű (Mellesleg szólva: Arrán püspöke 550 körül a szentírást is lefordította hun nyelvre.) Az 1959-ben kiadott nagy hun-történet e keletnémet szerzőjének a véleményét onnan tudjuk, hogy könyvében forrásértékű dokumentumként foglalkozik a homoródkarácsonyi templom tornyából 1944-ben előkerült rovásírásos szövegtörredékkel. (Németh Gyula közzétételében jutott hozzá.)

Altheim végső következtetése az, hogy ez a szöveg Asparuch idejéből való (680 körül), vagy ha későbből is, így Krum korából, de ideje mindenképpen az előbolgár korszakra tehető. A Déli-Kárpátokban, az egykori avar-bolgár határ mentén fekvő Homoródkarácsony – úgy véli – lelőhelyként földrajzilag is igazolja a feltevését.

A töredék panaszos szöveg, egyén vagy egy egész népcsoport bánatát, jaját tükrözi, amiért még az állatnál is sanyarúbb sorsban bolyong, hányódik. Altheim akkurátusan magyarázgatja is, hogy a szöveg földművelő, állattenyésztő néptől eredhet, ezt jelzi szerinte az embersorsot állatével hasonlító kép. Ha előbb tudok szövegelemzéséről, talán meg is könnyíthetem volna munkáját egy éppen erdélyi népdalnak a felidézésével:

*„Sej a mindenit / ennek a rongy / világnak,
Rosszabb dolgom / van, mint egy rossz / kutyának.”*

*Mert a kutya / bebújik a / szalmába,
Hej én meg csak úgy / járok e nagy / világban...*

(A homoródkarácsonyi töredékben a hasonlított állat farkas vagy kutya) (110)

Hóman és Györffy látens vitája igen forrón érinti a hun-magyar kapocs problémáját, mert eldöntése egyenes választ adhat arra, hogy nyugati eredetű irodalmias kölcsönzéssel vagy keletről hozott tudattal van-e dolgunk. (Csak az írott források egybevetéséről van szó)

Györffy úgy látja:

„Hóman Anonymus és Viterbói Gottfried szövegét a régi Gestára vezette vissza, a »hun-hagyomány« magyar eredetének bizonyítása érdekében. Ez anakronizmus volna.”

Állításának jobb megértéséhez tartozik e véleménye is: *„a hun-magyar azonosítás kifejtésére a XII. század végén került sor Viterbói Gottfried az első, aki a hun-magyar, avar-magyar azonosítást történeti keretbe állította be, és Attila alakját összekapcsolja a hun-magyar viszonytal (1185: Memoria seculorum).”*

(Györffyt idéztem.)

Hóman:

„Viterbói Gottfried a hunokra és magyarok ra vonatkozó mondatait szó szerint Freisingeni Ottó krónikájából vette át. Az avar történethez rajta kívül Paulus diakónust használta fel... A hun-magyar azonosságról mit sem tudó forrásait szó szerint követve, mindhárom népet saját nevén nevezi, az avarokat a Paulus diakónustól átvett részben a hunokkal azonosítja: egy ízben azonban, mintegy Ottó szövegét magyarázva, az Avarok-hez hozzáfűzi id est Hungari Pannonii, máskor Paulus Avarok, qui et Hunni-ját egészíti ki sive Hungari-val... Kérdés, honnan vette a hun-magyar azonosságnak forrásaitól idegen gondolatát?” (111)

Feltett kérdésére Hómannak az a válasza, hogy ezt az ismeretét csak a régi magyar gestából (ő Szent László-korinak tartja) meríthette.

Viterbói Gottfried a keleti Magyarországról is ír, s amit erről tud, saját bevallása szerint is, olvasta:

"Olvassuk, hogy két magyar királyság van: egy régi, Meótság mocsarainak vidékén, Ázsia és Európa határán, és egy másik majdnem új uralma kezdetén, Pannóniában terül el, ezt a Pannóniát némelyek új Magyarországnak nevezik. Ezek uralma idején Attila és Totila, egykori fejedelmek, sok királyságot dúltak fel Itáliában és Galliában"

(Memoria seculorum). Mivel a Magna Hungária-ról szóló Ricardus-jelentés későbbi keletű, e tudósítás forrása is csak Magyarország lehet (Hóman).

Eckhardt Sándor is így látja:

„Történeti műveinek megírása végett megfordult az egyes országokban, és így valószínűleg Magyarországon is, itt hallhatta az Ungaria vetus létezését, és betette a Hungáriával szinonimának tartott Pannónia helyébe."

A tudós szerző, különben Barbarossa Frigyes császár képlánja és jegyzője, járt hazánkban. A III keresztes hadjárat idején (1188-89, a keresztes hadak átvonulásának engedélyezéséről a tárgyalás és a levelezés már 1187 körül is folyt) III. Béla vendége

„A közvetlen kapcsolathoz kétség nem fér"

írja Györffy. E véleményét azért is hangsúlyozza ily erőteljesen, mert azt kívánja vele bizonyítani, hogy a nála később író Anonymus tőle vette át, az ő írásából *"magyar-hun"* ismereteit.

Azzal tisztában kell lennünk, hogy valamely forrás történelmi értékét és használhatóságát nem az dönti el, hogy elsőkézből való ismeret-e: vagy átvétel. Ha az ilyen vitát kiérezzük, a megjelenési dátumok firtatásában elsikkadhat a lényeg. Még az a kézenfekvő gondolat is, ez esetben például, hogy azért III. Béla és környezete csak nem szorulhatott erre a német cancellistára a magyar uralkodóház leszármazásának az eldöntésében Sokkal valószínűbb: ismeretközlők voltak, és nem átvevők.

Látunk kell még Györffy érveit, amelyekkel V. Gottfried ismeretének Anonymuséval szembeni elsőbbségét bizonyítja.

Közülük kettőt érintsünk, ezek látszanak perdöntőnek

Ahogy Anonymus Attila városáról beszél, az "*XII század végi szemléletet tükröz*". Magyarázata: A XII század közepén Ausztriában keletkezett Nibelung-ének Magyarországon képzelet el Attila országát, e földet Hiunenland-nak, Ungerland-nak is nevezi. Ebben az énekben három ízben van szó Attila váráról (Etzelen bürge). Budának Attila városaként való elnevezése németektől származik

„Semmiképpen sem lehet korábbi a XII század második telénél, mert ez előtt az idő előtt e név még nem volt helyhez rögzítve”

Úgy gondolom, a Hun-magyar mondák és a Nibelung-ének című fejezetemben kellő bizonyítékot szolgáltathattam arra a feltevésre is, hogy az éneknek Géza fejedelmünk udvarában írt alapanyaga már tartalmazhatta ezt az elnevezést. Ily módon Györffynek az ismeret elsőbbségében ezt a kizáró okát – a magyar forrás hátrányára – ezek után nem tekinthetjük elégséges bizonyítéknak

Másik érve: Viterbói Gottfried az ósatyák névelemzésében is hatott Anonymusra. Jegyzőnk az ő művében (Pantheon, 1189) olvashatta saját eredetmagyarázatához ezt a példát:

„a góthok Jáfet fia Magóg-tól (Gógról Gót) származnak Gótia és Szkítia népe Magógtól nevezetik. Hazájuk Szkítia.”

A Magóg-Moger összefüggésre "*hatása nyilvánvaló Anonymusra*" Hóman úgy látja, hogy Anonymus ettől függetlenül

„a bibliai származást az Exordia Scythica néven ismert Justinus-kivonatból vette a scythák őse Japhet fia Magóg volt.”

Ha Györffy azt felelné erre, hogy az etimológiai „ötlet” akkor is a német szerzőé, ez megengedhető vélemény, az én megítélésemben azért is, mert ezt a bizonyítást lényegében érdektelennek tartom Két okból is. Egyrészt, mert a Kézainál olvasható hámita eredetet látom hitelesebbnek, másrészt mert Attilának és Totilának egyazon nép, a hun-magyar nép veze-

tőiként való együtt említése azt a gyanút kelti bennem, hogy ez a Góg-ról Gót-ra származtatás nem a gótokra értendő, hanem egy hun-szkíta népre, a gétákra (massagéta).

Csak jelezhetem itt, hogy szerintem ebben a névelemzésben Viterbói Gottfried valójában Jordanes tévedését szövi tovább, de nem következetesen, ezért bukkannak fel tudósításában az össze nem illő adatok. Jordanes tévedését abban látom, hogy az elbeszélésében két hajón északról érkező s a Fekete-tenger partjáig is lehatoló gótokat keverte össze azzal a hatalmas néppel, amelyet valójában gétaként ismer a világ. A középkor tudósai e tévedésen sokat vitatkoztak, s e polémiának még a XVIII. században is van nyoma.

A nyilvánvalóan névhasznosság miatti népcseré e következményébe én két nyomon is belebotolhattam: a már említett Totilla személyénél. de az a gyanúm, még a germánok tartott hun-szkíta Odoaker származásának a tisztázásánál is. Nem kívántam azonban a szerteágazó témába belemenni, amely igen nagy gubancú feladat is lett volna, ha például az 500-as, 600-as évek Itáliájának kavargó népcsoportjaival akartam volna tisztába jönni. Ide ekkor több nép is beköltözött, az említett longobárdokon, bolgárokon kívül állítólag parthusok is Mezőpotámiából, de a gót-géta kettősség következtében (Totilla valódi személye?) talán géták is.

E mellékkörülmenyek csupán felszínes említésén túl, végezetül abban foglalhatom össze a "*Hóman—Györffy-vitát*" hogy nem tudom elfogadni Györffynek a hun-magyar kapcsolat tudatának és írott forrásainak magyar eredetiségét cáfoló érveit. Még az ő saját forráselemzése alapján sem.

Nem szólva a vitairatomban felsorakoztatott történelmi, társadalmi, hadászati, jogi stb. bizonyítékokról.

Bartal György közlése pedig, hogy Hartviknak a magyarokról szóló tudósításában már találkozott az Árpádoknak Attilától való származtatásával (a Szent István-legendában én ezt nem találtam), egyszer s mindenkorra szükségtelessé teszi a Gottfried kontra Anonymus bizonyítást, még esetleges helytállósága ellenére is. Hartvik 1108-ban. Kálmán királyunk megbízásából foglalkozott Istvánnal és korával. s a legbizalmasabb anyag. az István által még életében Székesfehérvárott

letétbe tett királyi feljegyzések alapján tudvalevő, hogy ezt az anyagot Róbert Károly kivette az azt őriző egyházmegye kezéből, s azóta nyoma veszett

Arra pedig mindezekeken felül is kötelességemnek érzem felhívni a figyelmet. hogy amíg Anonymus személyének korának, műve megírás idejének pontos meghatározásában a magyar szakemberek nem jutottak megnyugtató egyezőségre s a még napjainkban is zajló vita ezt bizonyítja, addig Anonymus művének értelmezéséből nem válhat hivatalos hazai állásponttá, az ő művének megírás idejétől is függő elemzések alapján a hun-magyar összefüggések elvetése

Szinte fatális ismétlődés, hogy a magyarok külföldtől független hun-tudatának cáfolatát, Hersfeldi Lambert példájában is, némely történészeink egy olyan emberrel bizonyítják, aki személyesen is megfordult országunkban.

Ez esetben is Hunfalvy a nagy sugalmazó,

„...a kardot melyet Salamon any ja odaajándékozott, senki sem tartja vala itt Attila kardjának. valamint egy magyar sem tartja vala még magát hunnak: csak a németek. kik előtt a magyarok hunok valának, dicsekedének Attila kardjával" (111)

Hunfalvy arra céloz, hogy Hersfeldi Lambert német krónikás az 1071-es év eseményeiben írja le az Attila kardjával történeteket. E kardot Nordheimi Ottó bajor herceg kapta I. András orosz származású özvegyétől, mert 1063-ban segítségére volt Salamonnak a magyar trón visszaszerzésében. A karddal kapcsolatos történeteket mellőznöm kell, elég az, hogy ez a Lambert is járt Magyarországon 1058-ban

Hunfalvy csúfolódó célzása egyértelmű. Györffy inkább dodonai

„Ebből (a kard történetéből) arra következtettek (például Hóman és Eckhardt S), hogy a XI. században a magyar uralkodó házban élt az Attila-hagyomány. Az adat megengedi ezt a feltevést. A magyar kardnak Attilától való tulajdonítása megtörténhetett nyugaton is."

Nem kétséges – ez végigvonul könyvének egész menetén –, hogy Györffy elsősorban az ellenbizonyítékokra épít, értel-

mezéseinek szelleme mindig-mindig a hun-magyar kapocs cáfolata felé hajtja. Eckhardt S., Németh Gyula korszakában volt diák. Fellázadt volna ellenük? A Hunfalvy-iskola hatott volna rá nagyobb mértékben vagy így vezérelte volna tudósi igazságérzete? Tény, hogy a század turkológiai eredményeitől visszakanyarodott a múlt századi finn-ugor iskola történelmi szempontjaihoz.

Kellő magyarázat nélkül, az Árpád-kori hunhagyomány esetleges meglétéről Györffy a következőt állítja:

„Ha hun vonatkozású folklorisztikus elem feltehető, az elenyészően csekély, és csak olyan korabeli mende-mondákra, epikus énekekre vezethető vissza, amelyek végső forrása Nyugat.”

A népdalkutatás ennek elvileg teljességgel ellene mond. Ha ma, az írásbeliség korszakában is lehetnek a hagyományban megőrződött több ezer éves dallamaink, s a nép ajkáról még ma is lejegyezhető több száz éves szövegeink – ezekről különben a korábbi századokból semminemű feljegyzésünk nincs –, miért ne lettek volna az időben hun időkbeli énekek, szövegek, nemcsak elenyészően, hanem akár bőséges áradásban is?

A hagyományfenntartás olyan bizonyítékát találta például még a múlt században is Vámbéry az üzbégeknél, hogy minden gyermeket megtanították a szülői, legalább hét ősük nevére.

A Képes Krónikának I. Béla uralkodásának kezdetéről már idézett egy részlete nemcsak arra vet fényt, hogy mily nagyfokú és erőteljes közéleties gondolkodás, nagy társadalmi-politikai elevenség s hozzá a népképviselőt élésére és gyakorlására kialakult gyűlési-tanácskozási rend és rutin volt meg elődeinknél, de érthetően jelzi, a ki tudja, mily messze visszanyúló pogány hagyományok meglétét is.

A Képes Krónikának erre a sorára gondolok:

„...a nép előljárói a magas állványokon ültek és gonosz verseket mondtak a hit ellen.”

A "versek", tehát a kötött szöveg egész bizonyosan nem csupán az új hit elleni alkalmi rögtönzés volt, ez az értelmezés az akkori történelmet utólag már jól ismerő krónikás célszerű-

sítése. Ott, ezen a fehérvári népparlamenten minden lehetséges, és ott szükséges régi (politikai-vallási) műveltség-tartalom feltörhetett.

A mongolok titkos történetének kiváló fordítója és értelmezője, Ligeti Lajos, e műben ámulnivaló bőségben megőrződött ösköltészeti anyag láttán is úgy látja, hogy

„a mongol Anonymus segítségével talán könnyebben megértjük a magyar honfoglalás mesemondóit és igricseit, akiket oly határozott formában elutasított magától a magyar Anonymus, de akiknek a hatása alól, szerencsére, mégsem sikerült magát teljesen kivonnia” (113).

A mongol történet históriás énekeit, a múltakat, fogadkozásokat, törvényeket, Szerződéseket, parancsokat, ősi bölcseségeket idéző rímes sorait nagy művészettel átültető Képes Géza tolmácsolásából érzékletesen felfoghatjuk az énekmondói. igrici hivatás társadalmi súlyát. A hadizsákmányból juttatás elsőbbségéből kihagyott Dzsingisz kán

*Ősi igéket idézván,
Öreg szókat szólván*

feddette meg őt mellőző fiait.

A trónutódlásnak saját utódjára való kiterjesztését – politikai óvatosságból is, nehogy a hatalom kisajátításának szándékát keltse – ily szavakkal háritja el Ödödej:

*Öles fűbe rejthetik,
Ökör nem fogja lenyelni,
Ha meg hájba csavarnák,
Hát a kutya is kiköpné,*

vagyis utódaként hátha ily semminek sem kellő fia találna lenni.

Györffy 70-es évek beli írásai egyre több összefüggést láttatnak az ősi bolgár hagyatékkal. A fejedelemlistával kapcsolatos álláspontjára ezért szükségesnek látom visszatérni.

Könyvében ezt írja:

„Mai ismereteink alapján magyar hun-hagyomány csak onogur-bolgár közvetítés révén tehető fel.”

Ez még a gomboczi tudományos örökség némikénti vállalása. Ám ezután ezt írja:

„Attilát a magyar krónikák nem Avitochol néven ismerték, Irnikről sem tudnak, értesüléseik semmi bolgár hagyatékat nem tartalmaznak.”

Sommás következtetése:

„El kell vetnünk az eredet keletről hozott tudatát.”

Bolgár fejezetemben szóltam arról, hogy a bolgár őstörténeész, Pritsak szerint, Avitochol nem Attilát jelenti, hanem egy jóval korábbi ősnak a neve. A 453-ban, Attila halála évében vezetővé vált Irnik személyét viszont Gombocz Zoltán Csabáéval látja azonosnak.

Nem szeretnék süppedékes talajra lépni, de továbbítanom kell két nyelvi feltevést. Előbb azonban hadd emlékeztessenek Priskos rétor leírásából arra, hogy Attila azért csüggött annyi szeretettel legkisebb fián, mert jósai azt jövendölték néki, hogy e fiúban él tovább családja, belőle hajt tovább magja. Priskos ezt a közlést személyesen hallotta Attila udvarában. Nos: Csaba nevének megfejtésére Padányinak van igen hihető magyarázata. Lényege az, hogy a legkisebb fiú beceneve rejlik benne. A már idézett mongol történetből is azt látom, hogy a legkisebb fiú az atyai tulajdonban maradó, itt *"a tűz hercege"*, a jelképes neve.

Az Irnik, Hernic, Hernák névváltozatokban ismeretes legkisebb Attila fiú, aki egyébként valóban egyedül származtatta tovább Attila magját, s folytatta hatalmát, személye és neve a múlt századi magyar kutatókat is sokat foglalkoztatta. A leginkább megállapodott álláspont, neve felfedésében, egy közmondásra épített, arra, hogy *"írmagja sem maradt"*. A mai szófejtő szótár az ír előtagot az ír-, ér- gyökér jelentésével azonosítja. Vagyis hát: Irnik magyar hangzásban egyenlő volna Írmag-gal? (Ezt a szópárhuzamot Fischer Antal Károlynak, 1896-ban, Zürichben megjelent könyvében olvastam.)

E komolytalannak tartható érvelést még tovább is fűzhetem.

A bolgár-magyar történelmi kapcsolatra, néprokonságra nemcsak a Kézainál egyedül megmaradt meótiszi nőablás-monda szolgáltatott alapot a múlt század magyar tudósainak. Felfigyeltek Árpád családfájának krónikás leírásában a kezdetektől (Jáfet, Thana, Nemróth, Hunor-Magor) 11 ízigleni Beler-re, Kádár apjára – Álmos a 43., Árpád a 44. e családfán –, s ezt a nevet népnévnek gondolták, különös tekintettel a nagy társadalmi szerepű Kádár nemzetségre, amely Kézai szerint is a törzsek közötti ügyekben, a viszálykodásokban, tehát törzsek feletti szinten is, a bíró személyét adta. A Beler névből következőtve, a Kádár nemzetséget – Beler-Bulár – a Bolgár népből valónak tartották. Ehhez még arra a török mondára is építettek, hogy

„Gumari, Ming testvérevei együtt Bulgár környékén és a guzok földjén ütött tanyát, s fiaitól Bulgár-tól és Burasz-tól származnak a baskir-ok és a masgar-ok.”

A 11. Beler-t e családfán a következőben 43. Álmostól 32 nemzedék választja el. Ez az első *ezredforduló*. körüli időbe utalna, harminc évvel való szorzatával. Nem tudok hozzászólni. A Beler név hangzása és a Kádár nemzetség súlya azonban elgondolkoztató.

Egészében az Árpád-ház családfájáról ma az a megítélés, hogy a krónikások a korabeli nemzetségnevekből állították össze. Ez azonban önmagában nem teheti alaptalanná, hiszen a múltat a nemzetségek hagyományai őrizték meg. Bizonyoság erre az, hogy ma már ezt a családfát sem tudná senki sem összeállítani, mert nem találna rá nyomot, s főként a nyomban személyt, aki még emlékezne, szóbeli vagy más (rovásfeljegyzés, zászló, hadi eszközök, emlékek stb.) adat alapján. Annyi értéket mindenesetre az Árpád-ház genealógiájának mi is tulajdoníthatunk, mint amennyit más népek hasonló sajátjukéknak.

Volna azonban "tudományosabb"-nak tűnhető érvem is. Ez Győrffynek a következő megállapításával kapcsolatos:

„A vezérré választás ténye ellentétben áll a dinasztikus folytonosságot jelképező Attila-hagyománnyal”, továbbá „Levedi dicső nemzetség, s Árpád származásáról hallgat”.

(B. Konstantinnak az etelközi vezérválasztásról szóló tudósítását magyarázza így Györffy.)

A kazároknál Bartha Antal azt találta, hogy
*„a fő királyi, szakrális kagáni hatalom egy nemzet-
ségben öröklődött... Olyanokra is kiterjedt, akik
tényleges hatalom s vagyon nélkül szűkölködtek”.*

A dinasztikus folytonosság ily látens meglétére ez a hasonlat példa lehet, s ha emellett elfogadjuk Moravcsik feltevését (a Magyarok fejezetben található), hogy Bat-Bajánnal maradt vissza a magyaroknak gondolható nép a kazár uralomban, akkor a dinasztikus folytonosság, az új hatalmi körben valóban csak potenciálisan, szakrális tartalmú méltóságként maradhatott meg, mindaddig, amíg mint Etelközben például, már hatalmi fősséggel is párosulhatott.

A bizánci császár *"Árpád származásáról való hallgatását"* nem kell feltétlenül ellenbizonyítéknak felhasználni. Már Marquart-nak is feltűnt az, hogy a kazárok javaslattevő lehetősége, beleszólása a magyar vezérválasztásba – ahogyan ezt a császár elbeszéli – ebben a korszakban már nem lehetett meg. Itt már teljesen függetlenek voltak tőlük a magyarok. A kazárok hatalmából magát harccal kiszakító kabartöredék is ezért csatlakozhatott hozzájuk.

A császár nagyon fontos kútfontk; de adatlejegyző módszere – erre Moravcsik hívta fel a figyelmet – nem értelmező: ahogyan elébe kerülnek, azon mód illeszti be anyagába a tudósításokat, jelentéseket, híreket. Ezt a közlését – bárkitől is jutott hozzá, magyar eredetű bizonyosan nem lehet – az ennél biztosabb történelmi ismereteink cáfolják. A Turul-monda tartalma, jellege szerint szakrális hatalmú Álmosban egy régi dinasztia kaphatott erőre, emelkedhetett fel; ez történt a türk Buminnal, de a mongol Dzsinkisz kánnal is, amikor egy megnyíló új helyzetben egyéni tehetségük és dinasztikus kiválasztottságuk révén ismét összeszedhették, újra szervezhatték népüket.

E válasziratom teljes tartalmára építve, de az e fejezetben kifejtettek szerint is, felülvizsgálatra szorulónak látom Györffy Györgynek, a hun-magyar kapcsolat elvetését megalapozó következő tételeit:

- a) „...tájékozatlanságra vezethető vissza az avarok hun néven való említése.”
- b) „A székely kérdés eldöntése tekintetében Anonymus és az elgondolását továbbépítő hun-magyar krónika nem szolgálhat kiindulópontul.”
- c) „A fehérló-monda szerkezete világosan arra mutat, hogy Attilától való származtatás nem volt a XI. századi Gestában.”
- d) „Az Attilától való származás kizárólag a foglalás jogának igazolására van megemlítve.”
- e) A hun-hagyományra utaló „Anonymus-i szövegrész nyugati eredetű kell legyen”.
- f) Budának Attila városaként való elnevezése „semmiképpen sem lehet korábbi a XII. század második felénél, mert ez idő előtt e név még nem volt helyhez rögzítve”.
- g) „Ha hun vonatkozású folklorisztikus elem feltehető, az elenyészően csekély, és csak olyan korabeli mende-mondákra vezethető vissza, melyeknek végső forrása Nyugat.”
- h) A bolgár fejedelem-listával kapcsolatosan „el kell vetnünk az eredet keletéről hozott tudatát”.
- i) „A vezérré választás ténye ellentétben áll a dinasztikus folytonossággal.”
- j) „Magyar-hun hagyományról nem beszélhetünk, csak hun származás-elméletről.”
- k) „Művelődéstörténeti értéke van a székelyek betűiről szóló megjegyzéseknek, ami legalábbis annyit bizonyít, hogy 1271 körül a székely rovásírás ismert volt.”

E tételket kiragadottan emeltem ki a Györffy-műből. Felsorolásuk nem szervesen egymás utáni, nem is teljes, de a szerző értelmezésének lényegét kifejezően tükrözi. A több mint negyed évszázada megírt mű felfogása katedraállásponttá merevedett hazánkban. Amíg uralkodik, a bizonytalanban lebeg a magyar származás-elmélet. Nemcsak az ősi tudattal ellenkezik, de kellő magyarázat nélkül hagyja a "törökös" társadalom-, hadszervezési, közjogi, jogi, vallási előzmé-

nyeket. „*Hivatalossá*”, szolid, biztos tudománnyá vált álláspontként emellett eltorlaszolja az utat számos nagyszerű magyar történész-nemzedék felbecsülhetetlen értékű munkássága előtt, és zsilipként rekeszti el előlünk, ma élők elől a közgondolkodást, de a tudományos kutatást is éltethető eredeti forrásmunkák tudósításait.

Olyan riasztó vadhajtása pedig, amely most Szűcs Jenő írásában mered elénk – a Szűcs-tanulmánynak a nemzetközi tudósvilágban számunkra okozható kára, korrigálásának lehetősége és ideje alig mérhető fel –, serkentően kell hasson a súlyos ellentétességek tisztázására reákényszerült magyar történettudományra.

Utószó

Tapasztalatom és hitem szerint olyan országban bocsátom útjára ezt az írást, ahol egyre inkább csak a minőségi munkának van hitele. Szerszámgépben, hibridkukoricában már nyilvánvalóan, de be kell bizonyosodnia, hogy a történelemírásban is. Mindezt úgy is fogalmazhattam volna, hogy mai életünkben és éveinkben elsősorban a tényeket tiszteljük, a tényeknek van meg a hitele.

Nem vagyok szenvelgő ember. Ily luxust meg sem engedhetnék magamnak. Nem is ez dolgozik hát bennem, ahogyan ideírom: a magyar nép és nemzet múltjáért pereltem ebben az írásban. Értük, és csak csupán az általam felkutatott és fellelt tények erejétől hajtva, ehhez az erőt és bátorságot pedig a tényértékű tudósításokból és adatokból merítve.

Végző következtetésül a következőket mondhatom:

A középkoron és az újkoron át is, idehaza és külföldön egyaránt uralkodó hun-rokonsági felfogást, előbb Rákóczi, majd Kossuth szabadságharcának leverése után kezdték döntögetni, s végül *"döntötték meg"*. Kétségtelenül tudományfejlődési folyamatként is, de olyan ösztönöktől, *"szívlökésektől"* indítatva, hogy ne hetvenkedjék már tovább ez a médus öltözetű, csizmás, atillás-mentés csürhe. Aki ebben kételkednék, azt legalábbis elgondolkodásra készítheti egy ilyen múlt század közepi *"döntögetőnek"* már munkája bevezetőjeként írott sora is:

„Egy egész nép elfogultságának megdöntésére tudományos készülletű ágyúkat vonultattam fel.”

Ezek a kívülről ható ösztönök belül is fertőztek.

Ki merem jelenteni: a magyarságnak a hun népekről való leválasztása öncélú piszkálódás volt a kezdetektől fogva. A német tudomány sok régi és új eredménye előtt tisztelettel fejjet kell hajtánunk. Östörténet-tudományunk szintén sokat köszönhet nekik. Habsburg-aklos tucatjelenségei azonban egy nekünk ficamodott állami és közélet beteg hajtásai. Nekem egy Rösler vagy éppen a tiszteletbeli magyar akadémiai tag Dümmler nem mérvadóbb tudósnak a mi dolgainkban, mint

amilyen értékű volt katonáinknak az első világháborús, embe-
reit ostobán elveszejtő közös vezérkari tábornok, a stratégának
csapnivaló Potiorek.

1945 őszén én azt hallottam egy Karácsony Sándor neve-
zetű gondolkodónktól – van-e, aki még e névre emlékezik? –
szép számú hallgatóság körében, a 45-tel megnyílt új korszak
örvendetes és ígéretes víziójaként, hogy hasonlatosan a fin-
nekhez, akik az 1802-es Haminai békét követő évszázadban
magukra találhattak, s fel is mutatták a világnak Kalevalájukat,
mostantól fogva mi is kitisztálkodhatunk abból a váladékból,
sőt gyűlölettől hányadékból, amely több száz év alatt ránk
freccsent és hányatott.

Úgy látszik azonban, ez nem megy magától. Kétségtelen,
hogy nem is mehet.

Aki pedig az ilyen jelképes mondatokból nem értene,
mondjunk annak más szavakat.

Ha eléggé világosan fogalmaztam, akkor az olvasó azt
szűrheti le végül írásomból, hogy a mai magyar történettudo-
mány a hun-magyar kapcsolat elvetésére is, de a hét-nyolc év-
századon át egész Európában uralkodó "*hiedelmének*" az oko-
zataként is, Viterbói Gottfried német kancellista néhány tétova
mondatát szorongatja a tehetetlen markában. Azt állítja, hogy
főként ezeknek a nagy tekintélyű mondatoknak ült fel a Nyu-
gat, s ezeket hazudtuk be mi magunknak utólag
országbirtoklási jogcímül és alamuszi indulatú dicsőségvágy-
ból.

Az Ös-Buda várában – éppen ott – megfogalmazódó,
könyvtárnyi anyag végső esszenciájaként feltalált e tudomány
hasonlatos azokhoz a kívülről sokat sejtető, de bévül becsapós
ajándéksomagokhoz, amelyeket addig kell bontogatni, amed-
dig a nagy célzásig el nem jut az ajándékozott, ez esetben,
amíg a derék Gottfridus valóban történelmi becsű, de a mi saját
használatunkra hatástalanított argumentumainak a fonákja elő
nem bukkan.

Valósággal végső képletté sűrűsödve, így vált belőle ná-
lunk abszolút tudományos posztulátum, a mi őstörténelmi "*Mí-
nusz H(un)-Állando*"-nk. Még csodálni való is az a fölény és
magabiztosság, a hunkodókkal szembeni, a magyar tudomá-

nyos gondolkodás pelenkás korszaknak kijáró, elnézően gunyoros mosoly, amelye túhegynyi semmin egyensúlyozó, a talpáról a fejére állított elméleti gúlaképviselőiből árad.

De bízunk benne, hogy én vagyok az utolsó a hun kérdéssel foglalkozók közül, akit az ilyenféle ajándékkal még érdemes volt meglepni.

Okunk is lehet a bizalomra a Szatmári béke és a Világosi fegyverletétel megítélése a mai Magyarországon. Ha ezek nem labancos magyarzatúak, miért legyen az a magyar régmúlt?

A finnekkel példálóztam.

Tartozom megmondani, hogy írásomnak egyáltalán nem célja a magyar kultúrhistoria áldatlan emlékü *"finn-török"*-háborújának a balkezes felmelegítése. Sőt egy 1729-ben, már akkor második kiadásként Madridban megjelent munkából (114) olyan sorokat kívánok közreadni, még új koncepcióként is, amelyekhez tartalmában hasonlatosak – tudtommal – magyar nyelven még soha le nem íródtak.

A szerző, Fray Gregorio García, rólunk is meglepően sok ismeretet eláruló művében, a finnekről egyebekben ezt írja:

„A fehnusok, akiket szomszédaik finneknek, sinefinneknek vagy fioel-finneknek hívnak, Escheferus szerint a hunok nevén ismeretesek, melyet azok olyan erős hehezettel ejtenek, hogy alig van valami különbség fenok, funok, illetve hunok között; magukat egyébként Piheniennusok-nak hívják, ami ugyanannyit tesz, mint a »hunok« szó; Pyhinia pedig más néven, mint Leponia Moscovitica ismeretes; melynek nyelve Scaligerus szerint egyike a II európai alanyelvnek; s e feltételezéshez már az is elégséges alapot ad, hogy a Jeges-tenger partján élnek, mely föld vala, a hunoké volt; a névhasonlóságon túl, miként Hornius mondja, elég csak lakhelyüket tekinteni, s már hunokként foghatjuk fel a ...akik szintén az említett tengerparton élnek; de ugyanez a helyzet a sogorokkal vagy mogorokkal, a basilusokkal és másokkal is, akik ...a hun elnevezés alá tartoznak.”

Az összefüggéseiből kiragadott, s az érintett művekkel nem is dokumentált e közlésnek így szerintem sincs tudomá-

nyos értéke, de arra példa lehet, hogy hun-török ügyben nem szükségszerű a tudományos lövészárk-háború, finnugrosokkal az ádáz másik árokban. Vajon 67, a közjogi vita párhuzamaként kitermelhette – célzatos módon – ezt a származásemélet-beli *divide et impera*-t is?

Amennyi szolgálatot tehettem, több előző magyar történész nemzedék változatlan érvényűnek bizonyult tudós következtetésének és eredményének a köztudatba emelésével, oly nagy mulasztásaim lehetnek a számba nem vett nevek és művek miatt. Még a maiak közül is, hogy csupán a kiváló avarkutató Csallány Dezső nevét említsem, akitől, munkásságának részbeni és csupán közvetett felhasználása miatt, külön elnézést is kérek.

Sok, érvelésem ben perdöntőnek szánt forrásnak, nem az eredetiben való közlése miatt, az én fejem fáj a legjobban, még ha nem is én volnék az első, akit az adat-továbbítók jégre vihetnek. Az is meglehet persze, hogy a szakemberek nem emiatt biggyesztenek szájat elsősorban, hanem az istenkísértő vállalkozás láttán, hogy korszakok és népek szerint takarosán felosztott tudományágaik egymástól gondosan respektált gyeplőin átgázolva, ennyi mindenfélét, amúgy csak vellahegglyel szedegetve, kévékbe mertem kötni- avagy, hogy éppen csak kazalba raktam. A témába illő egy hasonlattal mentve magam: ideggyógyász, sebész, szemész és röntgenes konziliárusok nélkül és ultramodern műtők híján is, már a honfoglalók lékeltek és foltoztak bezúzott koponyát, s e vakmerőségük ellenére – ez régész tanúság – az élvemaradási statisztikát javították.

Azt a valósággal ujjongó örömet azonban, amely a művekben fellelt, régmúltunkba éles fényvel bevilágító, nagyrészt idézetbe is tett mondatok végiggondolása és átélése alkalmával elfogott, senki és semmi nem törölheti ki belőlem. Még az a reménységem is kikezdhetetlen marad, hogy sok olvasómra ugyanez lesz a hatásuk, amint hogy ez a reménység volt – az átlagos tudásomat, időmet és erőmet fölösen meghaladó – e tűzoltás serénységű vállalkozásom előresegítő vitorlája.

Budapest. 1975. július eleje.

A SZÖVEGBEN SZÁMOZÁSSAL MEGJELÖLT MŰVEK JEGYZÉKE

1. SZÜCS JENŐ: Teorétikus elemek Kézai Gesta Hungarorumában (1282-85) (Adalék az eszmei struktúrák „európai szinkronjának” kialakulásához). Valóság. 1974. évi 8. szám; az írást megalapozó. ún. műhelytanulmány; Századok 1973. évi 3. ill. 4. sz. (A valóságbeli tanulmány – a folyóirat jegyzetszerű tájékoztatása szerint – az 1975. évi San Franciscó-i nemzetközi történészkongresszus alkalmára készülő Etudes historiqlu hongroises. 1975. c. kötetében jelenik meg angol nyelven és részletes jegyzetapparátussal. A kongresszus egyik témája a társadalmi és politikai struktúrák, valamint a társadalmi ideológiák kérdése a XIII. századi Európában. Ehhez kapcsolódik Szűcs Jenő írása.)
2. SZÜCS JENŐ: Nemzet és történelem. Gondolat. Bp., 1974.
3. SZÜCS JENŐ: Nemzet és tört. i.m.
4. BEÉR JÁNOS és CSIZMADIA ANDOR: Történelmünk a jogalkotás tükrében – Sarkalatos honi törvényeinkből 1001-1949. Gondolat Kiadó. Bp. 1966.
5. KEZAI SIMON mester Magyar Krónikája. Ford.: Szabó Károly. Pest. 1862.
6. GVÖRFFY GVÖRGY: Krónikáink és a magyar őstörténet. Bp. 1948.
7. DOMANOVSKY SÁNDOR: Kézai Simon mester krónikája. Bp. 1906.
8. KÉPES KRÓNKA: Ford. Geréb László, Magyar Helikon. 1971.
9. KRAUSZ SÁMUEL: Nemzeti krónikáink bibliai vonatkozásai. Ethnográfia, 1898.
10. BÍBORBANSZÜLETETT KONSTANTIN: De administrando imperio, 950-53 körül.
11. THURY JÓZSEF: Szavarti-aszfali. Irod. tört. Közl. Bp., 1897.
12. DR. BENEDEFY LÁSZLÓ: Kummagyararia. Cseréptalvi. Bp. 1941. ...
13. THIERRY AMADÉ: Attila történelme. ford. Szabó Károly. Pest. 1865.
14. ALFÖLDI ANDRÁS: Magyarország népei és a római birodalom, Bp. 1934.
15. ALTHEIM, FRANZ: Geschichte der Hunnen. Berlin. 1959.
16. FEHER JENŐ MÁTYÁS: A korai avar kagánok, Buenos Aires, 1972.
17. HUNFALVY PÁL: Magyarország ethnográtiája. Bp., 1876.
18. LÁSZLÓ GVULA: A népvándorlaskor művészete Magyarországon. Corvina, Bp., 1974.
19. THURY JÓZSEF: A székelyek eredete, Erdélyi Múzeum, 1898. 1. évf.
20. CZEGLÉDY KÁROLY: Heftaliták. hunok, avarok, onogurok, Magyar Nyelv. 1954. július.
21. JÓKAI MÓR: Bálványosvár. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp., 1958.
22. LUKINICHI IMRE: Az avar-görög háborúk történetéhez. Buenos Aires. 1972. (Másodközlés).

23. THIERRY id. mű.
24. SEBESTYÉN GYULA: Az Avar-székel kapcsolat emlékei. Bp., 1899.
25. THURY J.: A székeleyek ..id. mű.
26. GYÖRFFY Gy.: Krónikáink... id. mű
27. FEKETE ZSIGMOND: Magyarország vizei múltjának és vízépítkezésének történelme a magyarok beköltözéséig. Bp., 1882.
28. THURY J.: Krónikáink és a nemzeti hagyomány. Irod. tört. Közl. Bp. 1897.
29. NÉMETH GYULA: A honfoglaló magyarság kialakulása Bp. 1930.
30. HUNFALVY P.: id. mű.
31. MORAVCSIK GYULA: Abaris. Priester von Apollon. Körösi Csoma Arch. I. (1935-1939).
32. GOMBOCZ ZOLTÁN: A bolgár kérdés és a magyar hunmonda. Magyar Nyelv XVII. kötet. 1921, 1-3.
33. NAGY GÉZA: Honfoglaló őseink. Bp., 1906.
34. LÁSZLÓ GYULA: A kettős honfoglalásról. Arch. Ért., 97. köt.
35. ALTHEIM. FRANZ: id. mű.
36. BUDENZ JÓZSEF: Nyelvtud. Közl. X. kiö. első füzet. 1871.
37. GOMBOCZ Z.: id. mű.
38. FEHÉR.J. M.: A korai... id. mű.
39. DIMITÁR KOSZEV-HRISZTO HRISZTOV-DIMITÁR ANGELOV: Bulgária története. Gondolat. Bp. 1971.
40. GYÖRFFY GYÖRGY: A magyar őstörténet néhány kérdéséről. Bp. 1962.
41. GYÖRFFY' GYÖRGY: A honfoglalásról újabb kutatások tükrében. Valóság. 1973. 7. sz.
42. LENGYEL DÉNES: Régi magyar mondák. Móra F. Könyvkiadó Bp. 1974.
43. LÁSZLÓ GYULA: A kettős... id. mű.
44. MORAVCSIK GYULA: Az onogurok történetéhez. Bp., 1930.
45. THEIR A. id. mű.
46. NÉMETH GYULA: Ungarische Stammesnamen bei den Baschkiren. Acta Linguistica 16. 1966.
47. NÉMETH GYULA: A honfoglaló id. mű.
48. BENDEFY LÁSZLÓ: A magyarság kaukázusi őshazája. Cserépfalvi Bp. 1942.
49. GR. ZICHY ISTVÁN: Magyar őstörténet. Magyar Szemle. 1939.
50. MARJALAKI KISS LAJOS: Anonymus és a magyarság eredete. Miskolc. 1929.
51. PADÁNYI VIKTOR: Dentumagaria. Buenos Aires. 1963.
52. MORAVCSIK GYULA: A magyar történet bizánci forrásai. Bp. 1934.
53. VAJAY SZABOLCS: Der Eintritt des Ungarischen Stammes in die Europäische Geschichte (862-933). Mainz. 1968.
54. ECKHARDT SÁNDOR: Sicambria. Egy középkori monda életrajza. Bp. 1928.
55. THURY JÓZSEF: Krónikáink és a... id. mű.

56. ZSIGMOND GÁBOR: A magyar társadalom-néprajz önállósodása. Valóság. 1974. 10. sz.
57. GÁRDONYI GÉZA: A láthatatlan ember. Móra Könyvkiadó. Bp. 1967.
58. HUNFALVY PÁL: A székelyek. Bp. 1880.
59. SEBESTYÉN GYULA: Az avar-székely... id. mű.
60. HÓMAN BÁLINT: A magyar-hun hagyomány és hun-monda, Bp. 1925.
61. DOMANOVSKY SÁNDOR: Kézai Simon... id. mű.
62. SEBESTYÉN GYULA: Az avar-székely... id. mű.
63. ECKHARDT SÁNDOR: A magyar Attila. Attila és hunjai. Bp. 1940.
64. BARTAL GYÖRGY: A párthus és hunmagyar scytháról. Pest. 1860.
65. HÓMAN BÁLINT: A magyar hun-hagyomány... id. mű.
66. ECKHARDT SÁNDOR: A magyar Attila... id. műi.
67. ECKHARDT SÁNDOR: Sicambria... id. mű
68. GOMBOCZ ZOLTÁN: id. mű.
69. ZAITI FERENC: Magyar évezredek, Bp., 1939.
70. NÉMETH GYULA: Attila és hunjai... id. mű.
71. FEJÉR JENŐ MÁTYÁS: Képek a magyar sámáninkvizíciók történetéből, Warren, Ohio. USA. 1967.
72. ECKHARDT SÁNDOR: A pannóniai hun történet keletkezése, Bp., 1928.
73. NÉMETH GYULA: Attila és hunjai... id. mű.
74. NÉMETH GYULA: Ung. Stammesnamen... id. mű.
75. NAGY GÉZA: A magyar név. Ethnográfia 1890., 3. sz.
76. NÉMETH GYULA: Attila és hunjai... id. mű.
77. PADÁNYI VIKTOR: Dentumagyararia id. mű.
78. BEÉR-CSIZMADIA: Történelmünk a jogalkotás... id. mű.
79. FEHÉR J. M. A korai... id. mű
80. ZÁVODSZKY LEVENTE: A Szt. István. Szt. László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Bp., 1904.
81. ZÁVODSZKY L.: id. mű.
82. MADZSAR IMRE: Szt. István törvényei és az ún. symmachusi hamisítványok.
83. ZÁVODSZKY L.: id. mű.
84. BARTAL GYÖRGY: Commentariorum ad Historiam Status Jurisque Publici Hungariae aevi medii Libri XV. POZSONY. 1847. – A párthus és hunmagyar scythákról. Pest. 1860. – PAULER TIVADAR: Bartal György jogtörténeti commentárjai. Új Magyar. Múzeum. 1858. I-II. füzet. – BARTAL GYÖRGY: Nyílt levél Pauler Tivadarhoz. Uj M. M. 1858. III. füzet: Második Nyílt levél... IV. füzet.
85. TOLDY FERENC: Előszó Bartal György A párthus és hunmagyar... id. mű.
86. PAULER TIVADAR: Bartal György commentárjai... id. mű.
87. BARTAL GYÖRGY: Nyílt levél P. T.-hoz (első. második) id. mű.
88. MARJALAKI KISS LAJOS: id. mű.
89. FISCHER ANTAL KÁROLY: Die Hunen im schweizerischen Eifischthale. Zürich. 1896.

90. SZABÓ KÁROLY: A régi székelység. 1890. Kolozsvár.
91. PADÁNYI VIKTOR: Dentumagyararia id. mű.
92. IPOLYI ARNOLD: Papok a pogány magyaroknál. Új Magyar Múzeum. 2. évf. 1851-52. első kötet.
93. NÉMETH GYULA: Ung. Stammesnamen... id. mű.
94. PADÁNYI VIKTOR: Dentumagyararia... id. mű.
95. BARTHA ANTAL: A IX-X. századi magyar társadalom. Akad. K.. Bp. 1971.
96. A MONGOLOK TITKOS TÖRTÉNETE. ford. Ligeti Lajos. Vers-ford. Képes Géza. Bp., 1962.
97. VÁCZY PÉTER: A hunok Európában. Attila és hunjai, szerk. Németh Gyula... id. mű.
98. FEHÉR J. M.: A korai avar... id. mű.
99. HARMATTA JÁNOS: A hun birodalom felbomlása, Bp., 1952.
100. HÓMAN BÁLINT: A székelyek eredete. Bp.. 1921.
101. SZABÓ KÁROLY: A régi székelység... id. mű.
102. TAGÁNYI KÁROLY: A hongoglaás és Erdély, Ethnográfia. 1890. 5. sz.
103. RÉTHY LÁSZLÓ: A székelyek és a magyar honfoglalás. Ethnogr.. 1890. 5. sz.
104. HÓMAN BÁLINT: A székelyek... id. mű.
105. SZABÓ KÁROLY: Kun László, Bp.. 1886.
106. GVÖRFFY GYÖRGY: Krónikáink... id. mű.
107. GVÖRFFY GYÖRGY: A honfoglalásról... id. mű.
108. MORAVCSIK GYULA: A magyar történet... id. mű.
109. HÓMAN BÁLINT: A magyar-hun hagyomány... id. mű.
110. ALTHEIM, FR.: Die Hunnen... id. mű.
111. HÓMAN BÁLINT: A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII-XIII. századi leszármazói, Bp. 1925,
112. HIUNFALVY PÁL: Magyarország ethnográfiája... id. mű.
113. A MONGOLOK... id. mű.
114. FRAY GREGORIO GARCIA: Origen de los Indios del Nuevo Mundo e Indias Occidentales, Madrid. 1729,

Névmutató

A

- Aba Sámuel 154, 156, 173
Ábrahám 38, 180
Adalbert 113
Ádám 180
Ado 56
Ady Endre 99, 165
Aeneas 93
Aetius 48, 49, 50
Agathangelus 40
Agathias 85
Agathon diakónus 80
Ágnes 89, 106
Ágos 158
Ahmed Vefik 62
Ajbars 51
Ákos mester 28, 29, 30, 62,
190, 195, 197, 206
Aladár 158, 163
Alfréd 142
Álmos 118, 119, 127, 151,
170, 183, 216
Aloldus 167
Aloys Schröfl 114
Altheim 52, 69, 70, 71, 72, 73,
207
Ammianus Marcellinus 142,
150, 184
Anjou Károly 23
Anjouk 24, 35, 39, 96
Anna 89, 110
Anonymus 29, 30, 31, 37, 42,
63, 71, 87, 93, 94, 95, 96,
100, 101, 108, 110, 114,
115, 118, 119, 120, 127,
129, 136, 170, 191, 198,
204, 205, 206, 208, 209,
210, 211, 212, 214, 218,
225
Apor Sándor 196
Aquinoi Tamás 185
Arad 158
Arany János 46, 78, 98, 154,
155, 161
Archiepiscopus Vennensis 56
Arnulf 41, 56, 80, 89, 91, 106,
199
Árpád 13, 14, 40, 43, 62, 63,
64, 72, 77, 79, 83, 89, 96,
101, 106, 109, 110, 118,
119, 133, 166, 168, 170,
190, 191, 198, 205, 207,
213, 216, 217
Arykán 129
Asparuch 69, 71, 207
Attila 12, 27, 30, 42, 43, 46,
48, 49, 50, 51, 52, 54, 56,
57, 60, 62, 65, 67, 73, 77,
80, 81, 87, 89, 95, 98, 103,
104, 106, 107, 110, 111,
112, 113, 115, 116, 117,
118, 119, 120, 121, 122,
123, 124, 125, 129, 144,
149, 150, 151, 160, 163,
172, 175, 179, 180, 182,
186, 187, 188, 189, 201,
204, 205, 206, 208, 209,
210, 212, 215, 216, 218,
224, 226, 227
Aventinus 203
Avitochol 215
Avitohol 72, 73

B

- Baján 48, 58, 64, 66, 68, 71,
83, 172

Barbarossa Frigyes...	104, 209	Budenz József.....	181
Barcsa	158	Bukna	173
Bartal György	64, 108, 119,	Bulár	216
133, 139, 141, 142, 143,		Bules	182
144, 145, 149, 150, 151,		Bulesu	203
155, 172, 198, 211, 226		Bulcsú.....	40, 137, 150, 166
Bartha Antal	119, 154, 171,	Bulgharios	69
217		Bultzusszal.....	166
Bartók	99	Bultzusz	166
Baudelaire	165	Bumin	79
Beaumont noir	162		
Beér János.....	135, 175	C	
Békés	158	Calanus	56
Bél Mátyás	56	Callimachos	79
Béla herceg	173	Capcan	60
Belár.....	127	Caroli Magni.....	54, 56
Belas	36	Cassel.....	85, 112
Beler.....	216	Chabani Adamér.....	113
Bendefy László	40, 67, 129	Chabot	69
Bendegúz	51, 163, 180	Chrysaphius	49
Beranger.....	165	Crassus	145
Berengár.....	91	Csaba	46, 57, 73, 111, 153,
Berossus.....	36, 37	154, 155, 163, 203, 215	
Berzsenyi Dániel.....	12	Csizmadia Andor	135, 175
Bezmer	72	Csompos	158
Bezold.....	38	Czeplédy Károly	40, 57, 58,
Bibó	6	59	
Bibó István.....	17		
Bíborbanszületett Konstantin		D	
39, 40, 41, 60, 70, 86, 107,		Dandolo András.....	56
166, 170, 177		Dávid	180
Bíborbanszületett		Dengizik	188
Konstantinnak.....	217	Déry.....	6
Bleyer Jakab.....	102	Dio Cassius.....	145, 147
Bocskai	152, 173	Ditricus	107
Bölcs Leó	137, 142, 148, 150,	Ditrik	106, 107
184		Domanovszky Sándor	25, 29,
Bonfini	75, 105, 150	32, 35, 104, 105	
Bongars Jakab.....	96	Dózsa	159
Brooks.....	69, 203	Du Cange.....	180
Bua.....	172	Dubravius	113

Dula 127, 128
Dulo 72, 82
Dzsingisz kán 146, 214
Dzsinkisz kán 217

E

Eckhardt Sándor 25, 46, 94,
96, 107, 108, 110, 112,
114, 124, 198, 209, 212
Edekon 51
Eduard Rösler 76, 100, 118,
206
Egesippus 37
Eginhard 56
Eginhardus 54, 62
Egyebes 158
Einhard 44, 60, 62, 107
Endlicher 137
Endre 173
Eneth 37
Ephesusi János 69
Ephinus 38
Ernák 52
Eszterházy 26

F

Falkenstein János 106
Fehér Jenő Mátyás 52, 81
Fekete Zsigmond 63
Fessler 140
Fischer A. Károly 155
Fischer Antal Károly 215
Forgách Ferenc 150
Fray Gregorio García 222
Fredegar 53
Fredegarius 56
Freisingeni Ottó 150, 155,
159, 164, 208

G

Galeotto 28

Ganfréd 147
Gardezi 75
Gárdonyi Géza 100
Geiserich 50
Georgias Pisidas 57
Gerbega 106
Géza 87, 89, 91, 112, 113,
114, 115, 170, 189, 214,
227
Géza fejedelem 210
Gizella .. 89, 90, 112, 121, 138
Goderdius Biterbiensis 56
Góg 37, 211
Gombocz Zoltán 65, 68, 69,
111, 215
Gordas 84
Gosztun 72
Gr. Zichy István 85
Gr. Zichy István 76
Gregorius Turonensis 56
Grignaschi 139
Gumari 216
Gyécsa 115, 164
Gyeics 182
gygas 38
Györffy György 16, 19, 28,
29, 30, 36, 62, 78, 92, 96,
110, 112, 113, 127, 133,
134, 137, 139, 198, 199,
200, 201, 205, 206, 208,
209, 210, 212, 214
Gyula fejedelem 82
Gyulai Pál 98

H

Harmatta János. 177, 184, 186
Hartvik 118, 119, 147, 198,
211
Heinrich Gusztáv 102
Henrik 89, 106, 118, 119, 151
Hepidani 56

Heraklius..... 118, 119, 137
 Hernák 52, 215
 Heric 73, 215
 Herodotos..... 38, 87, 146, 147
 Hersfeldi Lambert.... 110, 212
 Hevenesí Gábor 26
 Hildesheimense 56
 Hilferding..... 72
 Hóman Bálint 98, 103, 190,
 191, 205, 208, 209, 212
 Horányi Elek 26
 Hrosuita 105
 Humbertlus de Ronlanis.... 43
 Humboldt 102, 109
 Hunfálvy Pál 54, 55, 65, 72,
 85, 93, 98, 99, 101, 102,
 103, 112, 190, 191, 193,
 200, 204, 212, 213
 Hunor 35, 43, 101, 126, 127,
 128, 129, 216
 Hunulfus 51
 Huxley 153

I

I. András 212
 I. Béla..... 156, 213
 I. Endre 109, 152, 173
 I. Géza..... 89, 164
 I. Menander..... 56
 I. Miklós pápa 65
 Ibn Fadlan 85
 Ibn Haukal 85
 Idatius 48
 II. Endre 174
 II. Eugenius pápa 57
 II. Géza 106
 II. Sylvester..... 138
 III. András..... 152
 III. Béla..... 95, 174, 209
 III. Honorius 167
 III. Ottó 138

Illyés Gyula 13
 Ipolyi Arnold 10, 109, 161,
 170, 171
 Irnik 72, 73, 188, 215
 Isidorus Hispalensis.... 32, 37
 Isodorus 38
 Isperik..... 69, 72
 Istahri..... 85
 Istemi 78, 79
 IV. Béla 40, 43, 55, 89, 118,
 121, 122, 124, 174, 176,
 193, 197
 IV. István 89
 IV. Konstantinos..... 68
 IV. László 110, 122, 168, 172,
 176, 195

J

Jáfet 32, 35, 36, 210, 216
 Jámbor Lajos 52, 140
 János 120, 122, 126, 153
 János evangélista 4
 János pátriárka 40
 János Zsigmond 194
 Jean Lemaire de Belges 95
 Jerney 150, 152
 Jézus 180
 Jireček..... 72
 Jókai Mór..... 32, 57
 Jordanes 48, 51, 73, 81, 85,
 102, 150, 184, 211
 Judit 89, 106
 Julia 82, 128

K

Kál 166
 Kádár 170, 181, 216
 Kakod 158
 Kálész 166
 Kálmán 108, 147, 152, 167,
 211, 226

Kálti Márk 96
 Karchas..... 173
 Karulu Magnus..... 163, 164
 Kerékgyártó Árpád... 41, 168
 Kézai Simon1, 10, 11, 24, 25,
 32, 34, 46, 224, 226
 Khazarig 69
 Kilyéni Székely Mihály... 160
 Kinnamos János 89
 Kipling 56
 Kis Pipin..... 60, 63
 Kleopátra 174
 Klodvig.....140
 Kölchsey Ferenc..... 12
 Kollár Ferenc Ádám..... 26
 Konrád..... 89
 Koppány109, 133, 138, 153,
 154, 173
 Köprülü 139
 Krausz Sámuel. 32, 36, 37, 39
 Krimhild 113
 Kül-tegin 79
 Kun László24, 27, 168, 175,
 176, 190, 227
 Kupa 138, 173
 Kurcz Ágnes..... 133
 Kurt 66, 72, 83
 Kuvrát..... 68, 188
 Kuvrát kán 68

L

László Gyula55, 69, 79, 102,
 129
 László mester 189
 Látomás 153, 154, 158
 Lazius 54, 61
 Legény..... 158
 Lél 150, 182, 203
 Lenormant 129
 Lestár..... 195
 Levente..... 72, 173

Ligeti Lajos 155, 214, 227
 Liszti János 150
 Liupold..... 105
 Liutprand.....65, 75, 80, 166
 López 51, 180
 Lőrincz..... 195
 Ludvig Schlözer .99, 101, 191

M

Macartney 204
 Madarász Henrik 106
 Madzsar Imre 29, 139
 Magóg 36, 37, 101, 210
 Magor35, 43, 101, 126, 127,
 131, 216
 Magyar 126
 Malalas 83
 Margit..... 89
 Marillus 79
 Marjalaki Kiss Lajos86, 157,
 198
 Marosi 158
 Marquall 71
 Marquart.....65, 200, 217
 Martell Karulu.....163, 164
 Mátyás király 12, 160
 Megyer 131
 Meillet..... 86
 Meitzen 193
 Melich János 86
 Menges..... 71
 Menproth..... 37
 Ménrót..... 126
 Menroth.....32, 36, 37
 Mikkola 72
 Ming..... 216
 Moger 210
 Mogor..... 127
 Mogyer.....83, 131
 Mogyeri..... 84
 Mogyor..... 129

Molnár Erik..... 168, 175
 Mommsen 81
 Mondiakus 180
 Moór Elemér 103
 Moravcsik Gyula12, 67, 80,
 81, 83, 85, 87, 88, 198,
 200, 202, 217
 Mózes.....138
 Muágerisz 84
 Mukaddasi geográfus.....85
 Munkácsy..... 129, 130
 Mutafciev 67

N

Nagy Géza68, 72, 76, 92,
 104, 129, 130, 131, 181
 Nagy János..... 102
 Nagy Károly44, 50, 54, 60,
 61, 62, 71, 105, 106, 107,
 118, 119, 138, 140, 142,
 152, 161, 163
 Nagy Lajos.....194
 Nagy Sándor 73, 144
 Nagy Theodorik 51
 Németh Gyula12, 46, 65, 66,
 71, 79, 82, 83, 84, 98, 114,
 127, 128, 129, 161, 176,
 200, 207, 213, 227
 Nemprot 37
 Nemrot 32, 36, 38, 39
 Nemrót..... 36, 37
 Nemróth 216
 Népedi..... 158
 Nepos.....50
 Nestor Krónika.....54
 Nichephoros patriarcha 68
 Nimród.....101
 Noé 180

O

Odoacer.....51

Odoaker 51, 52, 211
 Ödödej 214
 Ogurda 84
 Ojbars 51
 Oklan 52
 Oktár..... 47
 Oláh Miklós..... 159
 Olimpodoros..... 186
 Onogeses 144, 149, 152
 Onou 43
 Onour 128
 Orestes 50
 Organa 68
 Ornospadés 147
 Orosius 26, 27
 Osdrubal 111
 Ottó..... 26, 41, 212
 Otto Gierke 183
 Otto Lorenz.....29

P

P. mester 44
 Padányi Viktor87, 130, 161,
 184
 Pais Dezső 161
 Pallas Athéne 174
 Pata 158
 Pauler Tivadar 133, 142
 Paulus diaconus 56, 68
 Paulus diakónus 208
 Péntek 158
 Perikles 186
 Péter..... 141, 156, 173
 Péter Alençon 23
 Petőfi Sándor 165
 Petz Gedeon..... 102
 Philippikos Sardanes 80
 Philostratos 78
 Pilgrim89, 112, 113, 114,
 115, 198
 Pipin 145

Plinius..... 108
 Plutarchos 145, 147, 150, 174
 Podhradczky József26, 154,
 171
 Poeta Saxo..... 56
 Pray György 56, 197
 Priscos 47, 142, 149
 Priskos49, 51, 67, 80, 81,
 149, 180, 181, 186, 187,
 189, 215
 Pritsak..... 73, 215
 Procopius..... 142
 Prokopius..... 57, 66, 85
 Prosper Aquitanus 48
 Püski..... 6

R

Ravaszdi 158
 Ravennai Guido..... 57
 Regino 70, 137, 142, 148
 Réthey-Prikkel Marian 78
 Réthy László..... 191
 Reynolds..... 51, 180
 Riedl Frigyes 102
 Róbert Károly.. 172, 196, 212
 Roessler Róbert 99
 Rof..... 49, 51, 187
 Roggen 51
 Rogus 51
 Romualdi Salernitani..... 56
 Romulus 50, 51
 Rug 51
 Ruga 51, 187

S

Safarik 54
 Salamon..... 167
 Sámódi..... 158
 Saroldu 138
 Sáros..... 59, 64
 Sarus..... 59

Schlöser..... 133
 Sebestyén Gyula25, 54, 92,
 103, 104, 105, 106, 107,
 198
 Sejbán kán 130
 Sejkh Szulejman..... 62
 Sevilai Izidorus 108
 Simeon 72
 Simokatta 58, 85
 Sinka István.....54, 61, 63, 64
 Sokrates..... 78
 Som 158
 Sós..... 158
 Spalatói Tamás..... 110
 Strabo 108
 Surena 144, 145, 152
 Szabó Károly26, 27, 36, 51,
 59, 62, 76, 94, 98, 118,
 127, 149, 160, 177, 182,
 191, 224
 Szalay László 75, 166
 Szár László..... 173
 Szent István39, 112, 121,
 122, 134, 138, 139, 140,
 147, 150, 151, 152, 154,
 156, 169, 172, 175, 176,
 177, 191, 211
 Szent László89, 109, 112,
 138, 173, 208, 227
 Szejv..... 40
 Szt. István.....109, 226
 Szűcs Jenő15, 16, 17, 18, 20,
 22, 23, 25, 28, 29, 30, 33,
 38, 45, 55, 57, 76, 77, 88,
 91, 93, 94, 95, 99, 104,
 107, 118, 122, 127, 128,
 136, 139, 151, 157, 158,
 160, 162, 164, 169, 174,
 175, 176, 178, 179, 181,
 185, 187, 188, 191, 192,
 194, 200, 219, 224

Szung-jün.....57
Szvatopluk 91, 105, 199

T

Tacitus 143, 145, 146, 147
Tagányi Károly 191, 193
Takson 182
Taksony 71, 170, 172, 204
Tehelész 166
Tengnagel 26
Termatzusz 166
Tétős 158
Tevel 166
Thana 36, 216
Thelan 52
Theodocis 107
Theodoricus 107
Theophanes 56, 68, 83, 85
Theophilaktos 58, 59, 85
Theophylactos Simokatta75,
137
Theophylactus Simocatta56,
166
Thierry 47, 52, 71
Thierry Amadé 54, 59
Thierry József 68
Thiery Amadé 47, 98
Thuróczi39, 105, 136, 167,
170
Thury 56
Thury József40, 56, 62, 66,
92, 99, 104, 198
Tiridates 145, 148
Toldy Ferenc 29, 141
Tonuz-aba 138
Tormás 166
Totilia 124, 209
Totilla 211
Trogus Pompeius 143, 148

U

Umer 72
Unor 43, 128
Uptar 187
Uptár 47
Uras 158

V

V István 195
V. István29, 89, 121, 122,
175, 195
Váczy Péter 180
Vajay Szabolcs 90
Valafridus Strabó 56
Valamir 51
Vata 173
Verancsics Antal 64, 159, 160
Verbőczi 177
Veres Péter 6
VI. Leó 91
VII. Gergely 167
Viske 172
Vitellius 148
Viterbói Gottfried42, 93, 96,
104, 123, 124, 208, 209,
210, 211, 221
Vitus 53

X

XI. Lajos 23

Y

Yula-man 82

Z

Zabargan 67
Zabergan 67
Zách Bódog 172
Zacharias rétor 203
Zacharios 81
Závodszky Levente 167

Zimányi	6	Zsámboki János.....	26, 138
Zoroaster	38	Zsigmond	152, 173
Zrínyi Miklós	12, 144	Zsolt	30, 170, 171

Tartalomjegyzék

ELŐSZÓ	2
"A MÉG TELJESEN KI NEM IRTOTT HUN TUDAT"	12
KÉZAI SIMON: GESTA HUNGARORUM.....	25
"A TÖRTÉNELEM ÚJ SZEMLÉLETI ALAPKERETE: A NEMZET".....	32
KÉZAI ÉS A BIBLIAI NÉPGENEZIS'	32
A HUN-EREDET A TANULMÁNY SZERINT.....	41
HUNOK	46
AVAROK.....	54
BOLGÁROK	65
MAGYAROK	75
A FRANCIÁK ÉS SICAMBRIA.....	93
HUN-MAGYAR MONDÁK ÉS A NIBELUNG-ÉNEK	98
"NEM EGYÉB, MINT A PANNÓNIÁRA VALÓ BIRTOKJOG ÉRVÉNYESÍTÉSE"	117
HUNOR ÉS MAGOR.....	126
A POGÁNYKORSZAK JOGSZOKÁSAINAK TOVÁBBÉLÉSE	133
"A TÁRSADALOMELMÉLET ALFÁJA: AZ EMBERI EGYENLŐTLENSÉG EREDETE".....	154

TÖRTÉNELEM ÉS POLITIKA A HONFOGLALÁSTÓL KÉZAI KORÁIG	166
"A POLITIKAI TEÓRIA ÚJ CENTRÁLIS ELEME: A COMMUNITAS"	177
NÉHÁNY MEGJEGYZÉS GYÖRFFY GYÖRGY ÉRTELMEZÉSÉHEZ	198
UTÓSZÓ	220
A SZÖVEGBEN SZÁMOZÁSSAL MEGJELÖLT MŰVEK JEGYZÉKE	224
NÉVMUTATÓ	228
TARTALOMJEGYZÉK	237